

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Karin Söder – föregångskvinna och nordist
- Anker Jørgensen – tillidsmand og statsmand
- Klaus Rifbjerg – et litterært lokomotiv
- 60 år sedan återlämnandet av Porkala
- Jo Nesbø – bestselgende krimforfatter
- Komponisten Rued Langgaard
- Intervju med Amalie Smith
- Bokessä om Alexander L. Kielland
- Tord Ganelius in memoriam

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 92 • 2016 • Häfte 2

NORDISK TIDSKRIFT 2/2016

INNEHÅLL

Artiklar

Karin Söder – det nordiska samarbetets okrönte drottning. <i>Anders Ljunggren</i> . . .	103
Tillidsmand og statsmand. Et personligt portræt af fhv. statsminister Anker Jørgensen. <i>Henrik Hagemann</i>	111
Den umættelige skaberdrift. Forfatteren Klaus Ribbjerg. <i>Torben Brostrøm</i>	123
Porkala – "en pistol riktad mot Finlands huvudstads tinning". <i>Seppo Zetterberg</i> . . .	131
Jo Nesbø og Harry Hole – ingen over, ingen ved siden. <i>Hans H. Skei</i>	137
Rued Langgaards svenske drømmeverden. <i>Esben Tange</i>	147

NT-Intervju

Amalie Smith – forfatter, billedkunstner og teknikkyndig. <i>Lisbeth Bonde</i>	155
--	-----

* * *

För egen räkning

Tankegods om dannelse i digitale tider. <i>Kristian Hvidt</i>	161
---	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Nordens länder väl rustade för att möta framtiden. <i>Anders Ljunggren</i>	165
--	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

In memoriam. Tord Ganelius. <i>Lars-Åke Engblom</i>	169
---	-----

* * *

Bokessä

Ny giv i Kiellandforskningen? <i>Hans H. Skei</i>	171
---	-----

Kring böcker och människor

TV-dramatikern Lars Molin – skönans mästare. <i>Lena Wiklund</i>	175
Marimekko – större än sin storlek. <i>Anja Kuusisto</i>	178
Erkki Liikanen – en savolaxisk kosmopolit. <i>Patrik Harald</i>	181
Et ruvende portrett. C.J. Hambro biografert. <i>Jarle Skjørestad</i>	184
Om oversettelser i en skandinavisk kontekst. <i>Hans H. Skei</i>	186
Lång dags färd mot makt. En lysande bok om Miljöpartiet. <i>Claes Wiklund</i>	189
Mera brukslitteratur än konstdikt. Bodil Malmstens samlade dikter. <i>Stina Otterberg</i>	192

* * *

Sammanfattning	195
Tiivistelmä	196

ANDERS LJUNGGREN

KARIN SÖDER – DET NORDISKA SAMARBETETS OKRÖNTA DROTTNING

Karin Söder, som var ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse 1991–2012, avled den 19 december 2015, 87 år gammal.

Den 7 april 2016 anordnades ett seminarium till Karin Söders minne i andrakammarsalen i Riksdagshuset. Seminariet leddes av centerpartiets nuvarande ordförande, fd statsrådet Annie Lööf.

Anders Ljunggren, Sveriges ambassadör i Tallinn, höll huvudanförandet om Karin Söders nordiska gärning. Han har varit nordisk statssekreterare och svenska Föreningen Nordens generalsekreterare.

Karin Söder fyllde elva år den dag, den 30 november 1939, när Sovjetunionen med militärt våld inledde Vinterkriget mot Finland.

När Tyskland kapitulerade och budskapet att Norge var fritt nådde skolan i Kil, det bör ha varit den 7 eller den 8 maj 1945, skrev 16-åriga Karin Söder tyska för sin realskoleexamen.

Upplevelserna var många. Den 9 april 1940, vankade mamma Lilly mellan en radioapparat med sändningar från Norge och en andra apparat där hon hörde Sveriges Radio. Karin kunde se tyska transiteringar på stationen i Kil, tyska flygplan från gårdsplanen och den svenska mobiliseringen vid gränsen till Norge. En av mammans norska kusiner, en motståndsmann, lyckades fly till Sverige. Karin berättar om livsvarig vänskap med mammans norska kusinbarn som tillbringade sommarveckor i hemmet i Kil.

Människors utsatthet och oro under andra världskriget bidrog till Karin Söders generations nordiska engagemang. Medlemstalen i Föreningarna Norden stiger snabbt. På 1950-talet skapas Nordiska rådet. Ensam är inte stark. I Karin Söders texter är ordet solidaritet ofta använt.

Att Karin Söder blev nordist har flera förklaringar. Hon har själv pekat på släktskapets betydelse. Mormor Hilda var född i Eiker utanför Drammen i Norge och Hildas far, Gunder, var en tid norsk arbetsvandrare i Sundsvall.

Utöver släktskapet spelar grannskapet för värmländska Karin roll, inte minst språkgemenskapen. När hon talade i Norge, i Eiker, där hennes mormor föddes, i maj 2005, konstaterade Karin Söder att ”för en värmlänning är gränsen mot Norge något som förenar snarare än (något som) skiljer”.

Störst betydelse har kanske gjorda erfarenheter. Som Karin Söder sade i riksdagsdebatten den 16 januari 1991: ”Det är först när man sätter in det nordiska samarbetet i ett historiskt perspektiv som man verkligen kan ge det dess rätta värde.” Lägg märke till verbet. Karin talade om att ”ge det dess rätta värde”, inte om att se. Karin var handlingsmänniska – inte en passiv betraktare.

Karin Söder hade ett historiskt perspektiv. Hon blev, och hon förblev, en hängiven nordist. Det gällde i alla hennes roller. Hon blev kanske den allra största politiska gestalten i det officiella nordiska samarbetet det sista kvartssekleet förra århundradet.

Hennes betydelsefulla och mångåriga insats i Letterstedtska föreningen förtjänar att särskilt omnämnas. Här fick hon möjlighet att ge stöd till vetenskap och kultur inom ramen för det nordiska samarbetet. Få före detta excellenser har gjort så många dagsverken i ideellt arbete som Karin Söder.

”Det är ingen överdrift att säga att Karin Söder är en av våra främsta nordister och att hennes insatser i nordisk politik också är av bestående värde”, sa socialdemokraten och talmannen Thage G. Peterson när han avtackade Karin Söder i riksdagen.

Karin Söder var nordist. Det nordiska samarbetets syfte var för henne, inte minst, att ge de nordiska demokratierna större räckvidd i ett vidare internationellt engagemang.

Under hennes tid som utrikesminister, 1976-1978, enades hon och hennes kolleger om ett nordiskt aktionsprogram mot apartheid. Programmet innehöll bland annat:

- ett gemensamt arbete för att förbjuda eller motverka nyinvesteringar i Sydafrika.
- att förhandla med de nordiska företagen om att begränsa deras produktion i Sydafrika.
- att rekommendera idrotts- och kulturorganisationerna att upphöra med sina kontakter med apartheidregimen i Sydafrika.
- att öka det nordiska stödet till flyktingar, befrielse rörelser och apartheidregimens offer.
- och, självklart, att fortsätta samarbetet inom FN:s ram.

Hon såg detta program som ett genombrott på det utrikespolitiska området i Norden. Och hon skulle senare i sin roll som riksdagsledamot och ledamot i Nordiska rådet återkomma ofta till kampen mot apartheid med krav på skärpta sanktioner och med krav på nordiskt samarbete i övervakningen av införda sanktioner.

Karin Söder visste att uthållighet för att inte säga envishet är en viktig egenskap i politiken. När Nelson Mandela frigavs hälsades det självklart välkommet men hon förklarade ingalunda segern vunnit: Hon krävde att

sanktionerna skulle behållas tills samtliga politiska fångar var frigivna och apartheidpolitiken slutligt beseglats. Så skedde.

Åren 1979–1982 var Karin Söder såväl socialminister som nordisk arbetsminister. Narkotikafrågan tillhörde de svåra frågorna. Danmark, med Christiania, var inte självklart berett att ställa upp för den kamp mot narkotikamissbruket som var Karin Söders ledstjärna. Det gällde att fokusera på det som kunde förena. 1982 antog också Nordiska rådet en rekommendation med ett gemensamt mål: all icke-medicinsk användning av narkotika är oacceptabel. Rekommendationen angav som främsta arbetsområden intensifierat samarbete mellan de nordiska tull- och polismyndigheterna samt en enhetlig rättstillämpning på narkotikalagstiftningens område.

I skiftet mellan 1970- och 1980-talet var ekonomisk-politiska frågor i fokus i Nordiska rådet. När jag läser protokollen 35 år senare är det slående hur ambitionerna i nordiskt samarbete var samstämmiga med de som dominerade i EG. Norden som hemmamarknad var i årtal fokus för diskussionen. Men det handlade också om friare kapitalrörelser och om en gemensam nordisk aktiemarknad. Och naturligtvis handlade det om att undanröja kvarstående handelshinder och krångel för företagsamhet över gränserna. Detta är, som alla som sysslat med saken vet, något som lätt upplevs som en kamp mot en hydra: för varje hinder som undanröjs upptäcks två nya.

I kölvattnet efter den svenska superdevalveringen 1982 enades Nordiska rådet om att kräva en handlingsplan för sysselsättning och ekonomiskt samarbete. Karin Söder tillhörde dem som med stor frenesi ställde krav på regeringarna. Det var fallet exempelvis vid sessionen i Stockholm 1984 när hennes tal hamnade på *DN*:s och *SvD*:s förstasidor. Hon gjorde det som centerpartist men hon var inte ensam. De främsta medkombattanterna var socialdemokraten Anker Jørgensen och den norske högermannen Jo Benkow.

I stor utsträckning kom det att handla om att samordna agerandet i FN, i OECD och i GATT, WTO:s föregångare. I övrigt var framgångarna begränsade. Karin Söder återkom dock gång på gång till förslaget om en nordisk projektexportfond. Här gissar jag på förekomst av köksbordsdiskussion med maken Gunnar hemma i Täby. Oavsett hur det är med den saken så var det faktiskt en konkret sak som kom att genomföras.

Ett ”nordiskt medborgarskap” var en annan paradfråga för Karin Söder. Det handlade om att bygga vidare på 1950-talets framgångar: passfriheten, den gemensamma arbetsmarknaden och de sociala rättigheterna. ”Codex Nordica” skulle precisera nordbors medborgerliga rättigheter i nordiska grannländer men också, och kanske viktigare, staternas skyldigheter gentemot medborgarna i detta avseende. Det lyckades inte helt – exempelvis inrättades aldrig en nordisk ombudsman. Som en typisk nordisk kompromiss inrättades dagens Hallå Norden! några år senare.

Karin Söder var inte bara ordförande i Sveriges delegation i Nordiska rådet utan hon ingick också i rådets presidium. Två gånger, 1984 och 1989, var hon Nordiska rådets president. Därtill var hon ordförande i den nordiska mittengruppen. I den senare rollen tillhörde hon banérförarna i den partipolitiserings som successivt växte sig starkare. En milstolpe var det program, Gemensam nordisk handling, som fastställdes 1985. Åtskilligt i detta program har förverkligats – om än i modifierad form – som oftast är fallet när internationella överenskommelser möjliggörs.

När Karin Söder blev riksdagsman i det kalla krigets tid var utrikespolitik ett ämne som Nordiska rådet bara kunde ägna sig åt med stor försiktighet. Under Karin Söders tid som ledamot i Nordiska rådet kom dess internationella relationer att ses i ett nytt sammanhang. Å ena sidan skedde en söndervittring i Sovjetunionen och å andra sidan tog sig dåtidens EG, nutidens EU, från långvarig kris till en dynamisk fas. Det var inte minst EU:s reformering av dess inre marknad som gjorde att parlamentarikerna ville sätta utrikespolitiken på Nordiska rådets agenda.

Ambitionerna att bli en utrikespolitisk aktör och utveckla internationella relationer mötte motstånd. Detta var delvis en fråga om motsättningar mellan regeringar och parlamentarikerna och delvis en fråga om partipolitiska motsättningar – där motståndet var störst i norska høyre.

Karin Söder blev den samlande kraft som partigrupperingar till vänster och höger kunde ena sig om som ordförande i den internationella beredningskommittén.

I vänboken till Karin Söder på hennes 75-årsdag skriver Guy Lindström och Fredrik Sterzel att ”kommittén såg ett starkare och bredare engagemang på det internationella planet som inte bara önskvärt utan rentav nödvändigt för det nordiska samarbetets framtid. Kommittén framhöll flera gånger att en sådan inriktning innebär en genomgripande reform, som inte kunde få stanna vid allmänna avsiktsförklaringar utan måste få ett verkligt praktiskt genomslag i Nordiska rådets arbete.”

Det viktigaste var att kommittén kunde ena sig om att nordiskt och europeiskt samarbete inte fick ställas mot varandra. I den upphettade atmosfär i vilken EU-debatten fördes, inte bara i Norge, var detta alls inget menlost konstaterande och heller ingen meningslös enighet. Det fanns de som såg nordiskt samarbete som ett alternativ till EU och det fanns EU-ivrare som inte alls värdesatte nordiskt samarbete.

Den öppna diskussionen efter kommitténs arbete kom att handla om förslaget att införa ett internationellt utskott. Temporärt vann här motståndarna men under 1990-talet inrättades inte ett utan två internationella utskott, ett närområdesutskott och ett Europautskott.

Söderkommittén förde stafettpippen långt på väg från den tid på 1970-talet då Finlands president kunde ta plats i en imponerande stol på scenen för att bevaka att inte utrikespolitiken debatterades i rådet till den verklighet vi lever i idag, en verklighet i vilken försvarspolitiskt samarbete tillhör det mest dynamiska i det nordiska samarbetet.

I slutet av 1980-talet led Karin Söders parlamentariska arbete mot sitt slut. Men engagemanget försvagades inte. I oktober 1990 gav sig en delegation med parlamentariker iväg för besök i Tallinn, Riga och Vilnius. Primus motor, vågar jag påstå, i denna delegation var Karin Söder.

Beslutet att sända denna delegation hade föregåtts av en hel del diplomatiska turer – men också kontroverser på hemmaplan. Statsministrarna i Oslo och Stockholm var inte förtjusta. Men delegationen genomförde resan med all den diplomatiska finess och handlingsförmåga som kan begäras.

Vid den tidpunkt när resan företogs hade folkfronterna i Estland, Lettland och Litauen erövat majoritet i folkvalda församlingar – de var ännu inte lagstiftande församlingar men de var de enda legitima företrädarna för folken. Rådsdelegationen fick med sig en lång rad önskemål hem. Förslagen omvandlades bland annat till politiska stödordningar, inte minst för att främja kompetensöverföring och nätverksbyggande mellan Norden och Baltikum.

Hur viktig är denna insats? Kanske är den socialdemokratiske förra statsministern Anker Jørgensens omdöme riktigt. ”USA støttede helt klart Gorbatsjov, fordi man anså ham for at være den sikreste garant for en fredelig fornyelse i Sovjet. Det var faktisk ikke andre end os i Nordisk Råd, der fastholdt de baltiske landes problem på den internationale politiske dagsorden”, skriver Anker i vänboken till Karin Söder.

Henrik Hagemann, generalsekreterare för Folketingets delegation i Nordiska rådet skriver i minnesord om Karin Söder i *Nordisk Tidskrift* (1/16): ”Indsatsen for at støtte de baltiske landes løsrivelse fra Sovjetunionen er politisk af lige så stor betydning som Nordisk Råds indsats i 1950-erne for pasunion, socialkonvention, arbejdsmarked osv.”

De initiativ som togs av Nordiska rådet har enligt min mening stor betydelse. Inte minst genom att nordisterna, avsiktligt eller oavsiktligt, bidragit till att främja samarbetet mellan Estland, Lettland och Litauen. Det fanns de, både i de nordiska länderna och på andra sidan Östersjön, som istället önskade se de frigjorda republikerna som medlemmar i Nordiska rådet. Nu har vi istället fått en ordning med en Baltisk församling och därtill ett allt tätare samarbete i NB8-kretsen – det vill säga de fem nordiska och de tre baltiska staterna i en gemenskap där alla är likvärdiga.

Så småningom har Estland, Lettland och Litauen kunnat bli medlemmar i Nordiska Investeringsbanken med systerinstitutioner. Flera nordiska institutioner borde aktivt välkomna och vara beredda att involvera Estland, Lettland och Litauen.

Karin Söder spelade en mycket viktig roll i nordisk politik. Hennes engagemang upphörde inte när hon lämnade riksdagen. Man kan snarast se ett stegrat engagemang i samband med hennes utträde ur det parlamentariska livet. I augusti 1991 skriver hon ett brev till de nordiska statsministrarna. Hon kräver mera pengar till den nordiska budgeten, tydligare prioritering av nordiskt samarbete och en starkare organisation. På en punkt har hon fått gehör av den nuvarande regeringen som placerat såväl den nordiska samarbetsministern som dennes statssekreterare i statsministerns kansli.

Jag skulle säga att Karin Söder gjorde sina allra mest betydelsefulla insatser för nordiskt samarbete som parlamentariker. Hon arbetade oförtrutet för att stärka de folkvaldas inflytande över politiken. Och hon tog vid åtskilliga tillfällen initiativ som ledde till att också regeringarna agerade. Två stora nordiska miljökonferenser, en om luftföroreningar i vinddraget efter Tjernobyl och en om havsdöden i kölvattnet efter de båtar som bärgade döda sälar i Kattegatt och Skagerack är några exempel.

Varför blev Karin Söder så framgångsrik? – Drottning på det politiska mittfältet i Norden, som Claes Wiklund skriver i vänboken. En bidragande orsak var hennes förmåga att finna medarbetare, i nordiska sammanhang inte minst Claes Wiklund och Fredrik Sterzel. Många andra inte att förglömma. Politik handlar inte bara om att vilja. Politik handlar om att förmå. God politisk förmåga kräver vilja och kompetens. Karin visste att värdesätta sina medarbetare högt. Det handlade också om helhjärtat stöd från partiledarna, först Thorbjörn Fälldin och sedan Olof Johansson.

Först och främst vinner Karin Söder dock framgång tack vare hennes egna tydliga värderingar och personliga engagemang för andra människor och folk. Jag vill påstå att hon var en politiskt lidelsefull person: solidaritet, rättvisa och jämlikhet, fred och internationellt samförstånd var inte bara ord hon gärna använde – det var begrepp som genomsyrade hennes gärning.

Karin Söder har budskap med bärkraft idag och framåt. Lyssna exempelvis till vad hon sade vid Nordiska rådets session i Köpenhamn 3 mars 1986: ”Medmänskligt ansvar och människors rättigheter att leva i fred och frihet måste få komma till uttryck i vår flyktingpolitik. Vi har ett ansvar för dem som söker sig till våra länder undan våld och förtryck. Vi måste hantera vår flyktingpolitik på ett ansvarsfullt sätt. Speciellt måste hänsyn tas till barnen som mentalt och fysiskt är oerhört utsatta.”

I politiken räcker det inte med att ha ett lidelsefullt engagemang eller att tro sig ha de bästa idéerna. Det gäller att åstadkomma resultat. I en demokrati gäller det att samla majoriteter – om väsentliga och varaktiga förändringar ska åstadkommas krävs breda majoriteter. Då gäller det att kunna lyssna på personer i andra partier och i andra länder. Det gäller att finna kompromisser utan att avkall görs på egna grundläggande värderingar.

Karin Söder tog politiken på allvar. Hon hade inget till övers för politiskt spel – allra minst maktspelet. Det som gällde var att steg för steg fördjupa det nordiska samarbetet. Hon undertecknade ett femtiotal medlemsförslag under sin tid i Nordiska rådet – flertalet av dem tillsammans med ledamöter till höger och vänster om centerpartiet och flertalet av dem med representanter från flera, i viktiga frågor från alla, nordiska länder.

Karin Söders kanske allra viktigaste partners i nordiskt samarbete var socialdemokraten Anker Jørgensen i Danmark och høyremännen Jo Benkow och Jan P. Syse i Norge. I den svenska delegationen var samarbetet särskilt nära med socialdemokraten från Helsingborg, Grethe Lundblad.

Karin Söder var nordist. Men hon var inte bara nordist – hon var väl medveten om att målen om fred, mellanfolklig förståelse och solidaritet folk emellan också kräver ett europeiskt och globalt engagemang. Hon var stark anhängare av Sveriges EU-medlemskap och av ett aktivt svenskt engagemang i Förenta Nationerna.

Nutiden lär oss att internationellt samarbete inte kan tas för givet. Nationell självtillräcklighet, och än värre en nationalism som sprider missämja och hat folkgrupper emellan, är idag en realitet. Vi kan inte nöja oss med att tacka Karin Söder för vad hon betytt i det nordiska samarbetet. Om vi verkligen vill hylla henne så bör det vara en förpliktelse för oss att stå upp för samarbete och solidaritet på hemmaplan, i Norden, i Europa och i ett vidare sammanhang. Det kräver lidelsefullt engagemang, kompetens, ledarförmåga och, tillåter jag mig säga, en diplomatisk förmåga som omvandlar politisk vilja till praktisk handling. Och det kräver att viljan till solidaritet och rättvisa genomsyrar politiken. Karin Söder røjde väg och krossade glastak. Hon är en utomordentlig förebild.

HENRIK HAGEMANN

TILLIDSMAND OG STATSMAND

Et personligt portræt af
fhv. statsminister Anker Jørgensen

Historien om Anker Jørgensen er historien om den fattige, forældreløse dreng der blev Danmarks statsminister og endte som alle danskeres bedstefar.

Henrik Hagemann var generalsekretær for Danmarks Riges Delegation til Nordisk Råd 1984–2009 og arbejdede direkte for Anker Jørgensen 1984–94. Efter Anker Jørgensens afgang som folketingsmedlem bevarede de kontakten. Henrik Hagemann er medlem af Letterstedtska föreningen.

Statsminister Anker Jørgensen blev kort før sin 60 års fødselsdag i 1982 spurgt af sangeren og forfatteren Carsten Bo om hvilken stillingsbetegnelse han bedst kunne lide om sig selv: Statsminister? Partiformand? Fagforeningsformand? eller? Efter en kort tænkepause sagde han *tillidsmand*. Og han ville ikke omtales med navn i den sang Carsten Bo var blevet bedt om at skrive. Carsten Bo skrev en fortrinlig sang med tillidsmand som eneste personbetegnelse. Den betegnelse har Anker Jørgensen levet fuldt ud op til i alle ordets betydninger.

Anker Jørgensen havde nu også en karakteristik af sig selv som rummede en del selvironi. 'En havkat i et hyttefad' kaldte han sig selv ved en lejlighed. Det ville flere af hans politiske modstandere sikkert tilslutte sig.

Anker Jørgensen var Danmarks statsminister 1972–73 og 1975–82. Han var medlem af Nordisk Råd 1973–75 og 1982–94, Rådets præsident 1986 og 1991. Hans nordiske indsats er især knyttet til de baltiske landes frigørelse fra Sovjetunionen – i nært samarbejde med bl.a. Karin Söder, Jan P. Syse, Páll Péturson og Elsi Hetemäki-Olander.

Anker Jørgensen døde stille og fredeligt den 20. marts 2016 på sit kommunale plejehjem i Valby efter et langt, begivenhedsrigt og til tider stormfuldt liv. Han blev 93 år og var de sidste par år ganske skrøbelig. Meddelelsen om hans død udløste nærmest landesorg i Danmark. Danmarks Radios tv brugte næsten en hel aften på en lødig og grundig mindeudsendelse. Nekrologerne i aviserne var grundige og anerkendende, ikke alle om Anker Jørgensens politiske indsats, men nærmest beundrende over for personligheden Anker. Et af de smukkeste udtryk var tegneren Roald Als' forsidetegning på *Politiken*. Her

sidder Thorvald Stauning, Socialdemokratiets store skikkelse i første halvdel af 1900-tallet, sammen med Olof Palme og Willy Brandt på en bæk; bag bænken står Vaclav Havel, og den gamle Anker kommer stavrende med sin stok på vej hen til dem. De råber til ham: 'Hej Anker! Vi har spærret en plads til dig.'

Denne portrætartikel er et ydmygt forsøg på at skildre politikeren og personen Anker Jørgensen. Jeg er dybt taknemlig for de mange gode arbejdsår jeg fik med Anker som min politiske chef i Nordisk Råd, og for at jeg fik lov at holde god kontakt med ham lige til det sidste.

Ingen dansk politiker siden Thorvald Stauning (statsminister 1924–26 og 1929–42) har nydt så stor folkelig yndest som Anker Jørgensen, og ingen anden statsminister har befolkningen været på fornavn med. Det gjaldt i øvrigt for ham i hele Norden. Engang sidst i 1980-erne gik han og jeg en morgen på Karl Johan i Oslo på vej til et møde. En lastbil der skulle krydse gaden, standsede op, og chaufføren stak hovedet ud og råbte 'Hej, Anker!' på klingende norsk.

Et land i forandring

I Ankers levetid fra 1922 til 2016 forandrede Danmark sig voldsomt. Før 2. verdenskrig var Danmark et udpræget landbrugssamfund; efter krigen tog forandringerne fart, landbruget begyndte at blive industrialiseret, og folk flyttede fra landet til byerne for at få arbejde. I 1939 var der ca. 300.000 lønmodtagere ansat på de store og mellemstore landbrug og derudover ca. 130.000 små husmandsbrug, der overvejende blev drevet som familiebrug; i år 2000 var der ca. 20.000 ansatte i landbruget, og befolkningssammensætningen var ændret så kraftigt at der i dag kun er ca. 4 % med direkte tilknytning til landbruget. I 1962 blev industrieksporten for første gang større end landbrugseksporten – og har været det siden. Industrialiseringen af håndværk og anden produktion i byerne øgedes gevaldigt, arbejdskraften hentede man dels fra landbefolkningen, dels ved at kvinderne kom på arbejdsmarkedet, opbygningen af velfærdssamfundet tog fart.

Trafikforbindelserne blev kraftigt udbygget med lyntog og Lillebæltsbro mellem Fyn og Jylland i 1935; intercitytog og timedrift fra 1974; Storebæltsbro mellem Fyn og Sjælland i 1997 (for tog) og 1998 (for biler); Øresundsbro 2000, motorveje med den første korte strækning indviet i 1956 og udbygget til at omfatte et stort H der med strækningerne Frederikshavn til den dansk-tyske grænse og Helsingør til Rødby dækker de lodrette linjer i H'et, og strækningen København – Esbjerg forbinder disse linjer.

Før medierevolutionen og digitaliseringen for alvor tog fart, havde hver lidt større købstad i Danmark fire lokale aviser med tilknytning til hvert deres af

de gamle partier: Venstre, Konservative, Radikale og Socialdemokratiet; i dag er lokalaviserne fortrinsvis annonceaviser. De landsdækkende aviser havde ligeledes deres politiske forankring. Danmarks Radio havde monopol på både radio og senere tv indtil 1988 og prægede derfor i høj grad den offentlige dagsorden; dermed var Danmarks Radio også en stærk kraft i at give fælles viden og erfaringer til befolkningen. Nyheds- og informationsformidlingen har ikke længere en mere eller mindre partipolitisk forankring. Denne opløsning af kendte mønstre har også haft store konsekvenser for forholdet mellem de politiske partier, for partiernes klassiske kernevælgere er en uddøende race. Nu føres der en alles kamp mod alle via medierne for at tiltrække den store mængde flygtige vælgere.

Disse store samfundsforandringer, som er parallelle med forandringerne i de andre nordiske lande, levede og virkede Anker Jørgensen i.

Et levnedsløb

Anker Jørgensen blev født i Sundby i København i 1922 i et traditionelt arbejdsmiljø. Hans far døde allerede da Anker var 2 år, og hans mor da han var 5; begge af tuberkulose. Hans faster Karla, som var tobaksarbejderske, og hendes mand Johannes Jacobsen, som var chauffør, tog så Anker til sig og adopterede ham. De boede på Christianshavn i små kår, og der var megen omsorg og varme i hjemmet. Anker ville imidlertid aldrig kalde hende mor, men tiltalte og omtalte hende altid som tante. At tanten omfattede Anker med stor kærlighed vidner bl.a. disse to episoder om:

Anker var under den nazistiske besættelse aktiv i en modstandsgruppe, og på et tidspunkt besluttede han at flygte til Sverige og ville derfra videre til England for at være med i den danske afdeling af den engelske hær. For en ordens skyld ville han orientere sin tante om det, men da han var færdig, besvimelede hun ganske enkelt – og hun var ellers en robust og handlekraftig kvinde. Af hengivenhed besluttede Anker så at blive hjemme – og fortsatte i øvrigt også sit modstandsarbejde.

Da Anker var blevet statsminister, måtte han naturligvis som noget af det første til Færøerne. Radioen transmitterede en tale Anker holdt, og derefter en kras/humoristisk tale af en af republikanerne der. Anker blev her indirekte truet med at blive behandlet på samme måde som man på Island i sin tid havde optrådt ved at lægge en dansk biskop i en sæk med en tung sten og kaste ham i en elv. Den trussel blev Ankers tante så forskrækket over at hun telefonerede op til ministersekretæren og sagde at hun syntes Anker skulle komme hjem nu.

Skolegang

Ankers plejeforældre syntes at Ankers status som forældreløs måtte føre til at han burde sættes i skole på Det Kongelige Vajsenhus, en skole specielt for forældreløse børn. Den havde udadtil et godt ry, men for Anker blev skolegangen ikke nogen særlig god tid. Lærernes holdning dengang var efter Ankers eget udsagn nærmest nedladende/medfølelse med de stakkels forældreløse elever, og Anker havde ikke brug for medfølelse. Han blev godt nok en ivrig læser, men ikke af lektierne, og han forlod skolen som 14-årig i 1936.

Læselyst havde han hele livet. Kommunebiblioteket i Ølandshus på Amager blev hans oase i arbejdsløshedsperioderne som ung. Godt nok havde han arbejde som bud eller arbejdsdreng fra han gik ud af skolen til han blev 18 år, men så blev han afskediget, for 18-årige og ældre skulle have højere løn end de helt unge. Det var en svær tid det første år under den tyske besættelse; Anker huttede sig igennem med småjobs, men den ledige tid brugte han meget på folkebiblioteket. Hans lektüre var naturligvis meget blandet, men han veg ikke tilbage fra det mere vanskeligt tilgængelige som fx Georg Brandes' *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Literatur*. Den læsning blev nærmest en vækkelse for ham, og han forblev næsten til det sidste en ivrig og nysgerrig læser af både skønlitteratur og faglitteratur.

Som 21-årig fik Anker Jørgensen igen arbejde på centrallageret hos FDB (Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, nu Coop), et arbejde han kunne vende tilbage til efter at have aftjent en lidt speciel dansk værnepligt under den tyske besættelse. Ledelsen hos FDB accepterede stiltiende at han brugte en del af tiden på forskellige opgaver for modstandsbevægelsen.

Hos FDB begyndte Anker Jørgensens fagforeningsarbejde i årene efter krigen. Og samtidig dygtiggjorde han sig med kurser og studiekredse. Han var altid en meget flittig mand.

Kommunist eller socialdemokrat

De danske kommunisters indsats i modstandskampen under den nazistiske besættelse og Sovjets krigsindsats gav stor tilslutning til Danmarks Kommunistiske Parti ved det første valg efter krigen. Det betød i høj grad også konflikter mellem kommunister og socialdemokrater på de danske arbejdspladser. I den konflikt hos FDB fastholdt Anker Jørgensen sin socialdemokratiske indstilling; han troede ikke på at kommunisterne var blevet demokratiske i deres grundholdning. Som 25-årig blev han valgt som tillidsmand for de 250 lagerarbejdere hos FDB – i et kampvalg med en kommunist.

Ingrid

Det hører med i billedet af Anker Jørgensen at hans kone Ingrid, som han blev gift med i 1948, året efter at han var blevet tillidsmand, var en væsentlig forudsætning for hans virke. Hun tog sig af alt det hjemlige, lige til at sørge for at der altid stod en kuffert med rent tøj parat i den tid han var statsminister. Og da han havde allermest travlt, bad han sommetider sin kone om at læse bøger han var interesseret i, og så referere dem for ham bagefter.

Storkonflikt

I 1956 oplevede Danmark den nok største konflikt på arbejdsmarkedet i 1900-tallet. Anker Jørgensen var i mellemtiden blevet næstformand i den københavnske afdeling af sit fagforbund og kom dermed til at spille en væsentlig rolle i denne konflikt. Konflikten udløste de største demonstrationer mod regeringens planer om et lovindgreb. Kommunisterne prøvede at skubbe de valgte tillidsrepræsentanter til side og henviste til 'situationens generalstab' (kommunister med base hos værftsarbejderne på Burmeister & Wain), mens den socialdemokratiske statsminister H.C. Hansen forbitret fra vinduet på Christiansborg iagttog demonstrationen på slotspladsen og hvædede 'mig skal de sgu ikke tage pis på'. Anker Jørgensen havde åbenbart gjort sit arbejde under storkonflikten godt, for da formanden for de 5.000 lager- og pakhusarbejdere kort efter trak sig tilbage for at blive sekretær i Arbejdernes Oplysningsforbund, blev han som 33-årig valgt som ny formand.

Også via sit fagforeningsarbejde dygtiggjorde han sig ved kurser af vidt forskelligt indhold: politik, litteratur, engelsk, og han fik tre måneders studieophold på Harvard University. Engelskkundskaberne søgte han også senere at forbedre, bl.a. ved i sin statsministertid at få eneundervisning i ministeriet om morgenen fra kl. 7-8 af en af vore bedste lærere, prof. Niels Davidsen-Nielsen, der senere blev formand for Dansk Sprognævn. Den undervisning gav ham så megen selvtillid at han ved et møde sidst i 1980-erne mellem Nordisk Råds Præsidium og cheføkonomerne hos OECD i Paris på engelsk gik i rette med dem for ikke at give flere valgmuligheder for politikkerne i de anbefalinger de gav for medlemslandenes økonomiske politik.

Karrieren som fagforeningsmand fortsatte: forretningsfører for Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund i 1962 og redaktør af forbundets medlemsblad. I 1968 blev han landsformand for forbundet.

I den rolle løb han ind i en konflikt med LO's formand Thomas Nielsen om et forhandlingsresultat ved en overenskomstfornyelse. Anker Jørgensen var ikke tilfreds med et resultat som Thomas Nielsen havde godkendt, og Anker

Jørgensen måtte så selv prøve at forbedre resultatet for sine egne medlemmers vedkommende; det lykkedes at få en lille forbedring igennem uden om Thomas Nielsen – som skummede af vrede og bevarede denne vrede over for Anker Jørgensen også i dennes tid som formand for Socialdemokratiet.

Anker som politiker

I 1961 var Anker Jørgensen blevet medlem af Københavns bystyre Borgerrepræsentationen, hvor han fik ry for at være et flittigt medlem. Tre år efter stillede han op til valg til Folketinget og blev indvalgt; det betød at han måtte frasige sig hvervet som medlem af Borgerrepræsentationen, for han ønskede fortsat at varetage sit hverv som forbundsformand samtidig med en solid indsats som folketingsmedlem. Den var så solid at han op til folketingsvalget i 1971 af Jens Otto Krag blev bedt om at være den ene af partiets fire repræsentanter i tv-præsentationen af partiets valgprogram. Socialdemokraterne vandt valget, og Jens Otto Krag dannede regering.

Ved valget i 1971 kom der flere nye og politisk begavede medlemmer ind i den socialdemokratiske gruppe: Svend Auken, Dorte Bennedsen, Karl Hjortnæs, Ritt Bjerregaard blandt andre. De var EF-modstandere og dermed imod Socialdemokratiets officielle linje. Anker Jørgensen var fortsat tilhænger selv om hans fagforbund på en kongres imod hans anbefaling havde vedtaget at anbefale et nej til dansk medlemskab af EF.

Respekten for Anker var imidlertid meget stor i forbundet. Ved en debat i forbundet om ja eller nej til EF med Jens Maigaard fra Socialistisk Folkeparti nærmest hånede Jens Maigaard forbundets tillidsfolk for at have en formand som mente noget andet end flertallet af tillidsfolkene; det skulle han aldrig have gjort. Der skulle ikke komme en politiker udefra og sige noget dårligt om deres formand!

Anker anbefalede fortsat dansk medlemskab.

Den 3. oktober 1972

Den 25. september 1972 afholdt Norge som bekendt folkeafstemning om et eventuelt norsk medlemskab af EF. Oprindeligt var det hensigten at Norge og Danmark skulle holde afstemning samme dato, men Jens Otto Krag var blevet bekymret for et eventuelt nej i Danmark, så han fik den danske afstemning flyttet til en uge efter den norske; han regnede med at et norsk ja ville forbedre muligheden også for et dansk ja og rykkede derfor den danske afstemning til den 2. oktober.

Trods norsk nej den 25. september blev det alligevel et klart dansk ja den 2. oktober med 63,3 % ja-stemmer og 36,7 % nej. En forudsætning for det danske ja var givetvis at Danmark så kraftigt havde virket for etablering af et

Nordek (1968-1970), og da dette ikke lykkedes, var argumentet for et nordisk alternativ ikke længere gangbart.

Dagen efter folkeafstemningen skulle Folketinget træde sammen kl. 13 til åbning af det nye folketingsår, som altid den første tirsdag i oktober. Kl. 11.15 blev Anker Jørgensen ringet op af Jens Otto Krag og kaldt til møde i Statsministeriet øjeblikkelig. Da han kom derind, mødtes han af en gruppe ledende socialdemokrater, blandt dem LO-formanden Thomas Nielsen.

Anker har selv fortalt det følgende (citeret fra Alex Frank Larsen *Anker*, Gyldendal 1999):

Så siger Krag: "Ja, Anker, sæt dig ned. Vil du have en snaps?" De sad faktisk og fik en snaps og en sildemad. Jeg satte mig ned og fik en snaps i 'Per Hækkerup-størrelse'. Det er sådan en, der normalt kan ryste mig, men jeg snuppede den. Så siger Krag: "Ja, jeg har med denne kreds af gode kammerater drøftet den situation, der opstår, når jeg nu trækker mig tilbage som statsminister og lidt senere som partiformand." Han gjorde en hurtig bevægelse med hånden imod mig: "Og det er indiskutabelt! Vi har drøftet, hvem der skal være min efterfølger, og vi er enige om, at det bør være dig." Så enkel og ligetil var beskeden til mig.

Anker fik fem minutter til at tænke over det.

Så tænkte jeg vistnok et halvt minuts tid og sagde så: "Hør, der er en ting, jeg må vide. Er I helt enige?" Jeg kendte jo de fyre og vidste, hvor genstridige de kunne være. Men så siger Krag: "Er vi enige?" Og så pegede han på dem alle sammen, en ad gangen. De nikkede og gjorde måske et par bemærkninger. Da jeg havde hørt det, sagde jeg: "Nåja, men så siger jeg ja."

Det var en mildt sagt overrumplende manøvre fra Krags side. Men den var så velforberedt at der ikke på noget tidspunkt kom andet end lidt murren i krogene. Der blev aldrig officielt foreslået nogen modkandidat i partiet til valget af Anker Jørgensen.

Hans virke som statsminister blev imidlertid aldrig nogen dans på roser. Han skulle holde sammen på et parti der var blevet splittet i spørgsmålet om Danmarks medlemskab af EF, han skulle manøvrere os gennem to oliekriser, og han skulle håndtere en økonomi der senere var på vej mod afgrunden. Det var ikke let. Fremskridtspartiet og Centrumdemokraterne blev stiftet og førte til jordskredsvalget i 1973, vi fik et forsøg med en regering bestående af Socialdemokratiet og Venstre (1978-1979), og vi fik lederskifter i alle de andre ledende partier.

Her er der ikke plads til en gennemgang af alt det der skete i Anker Jørgensens tid som statsminister. Blot skal det nævnes at Anker selv var glad for to resultater i regeringssamarbejdet med Venstre, nemlig indførelse af efterlønsordningen og beslutningen om at Danmark ikke skulle have atomkraft. Statsministertiden varede med en enkelt afbrydelse indtil 1982, hvor han valgte at gå af – uden at udskrive nyvalg. Alt dette kan man læse om i den almindelige historiske litteratur.

Anker Jørgensens politiske eftermæle har været meget svingende. Nogle har kaldt ham en dårlig statsminister, men et varmt menneske; nogle har kritiseret hans økonomiske politik; andre har rost ham for hans samlede indsats.

Hans psykologiske sans skal man ikke forklejne: Under oliekrisen indførte regeringen et forbud mod privat bilkørsel om søndagen. Det blev præsenteret med megen patos. I virkeligheden betød det næsten ikke noget for benzin- og olieforbruget, men det åbnede folks øjne for at oliekrisen i 1970-erne og de økonomiske konsekvenser var alvorlige. Råolieprisen var steget til det tredobbelte.

De fleste historikere har i mine øjne undervurderet LO-formand Thomas Niensens rolle i Socialdemokratiet dengang. Han var som LO-formand en magtfuld person i partiet, og selv om han i 1972 havde tiltrådt at Anker Jørgensen skulle afløse Krag – han havde vel troet at han kunne styre 'den lille lort', som han var fræk nok til at kalde Anker Jørgensen offentligt – trods dette gjorde han hvad han kunne for at spænde ben for Anker Jørgensens virke. Anker Jørgensen er blevet kritiseret for at han ikke havde tilstrækkelig forstand på nationaløkonomi, og at Danmarks økonomi især efter 1980 var i en ringe forfatning. Men han havde folk omkring sig, bl.a. Knud Heinesen og Svend Jakobsen, der havde fortalt ham hvad der burde gøres. Det blev blokeret af Thomas Nielsen. Efter min opfattelse var Thomas Nielsen årsag til at Anker Jørgensen måtte opgive regeringsmagten i 1982. Thomas Nielsen havde vist regnet med at den borgerlige regering hurtigt måtte give op, og at han så kunne få udset en anden end Anker Jørgensen til partiformand og ny statsminister. Den borgerlige regering holdt i forskellige sammensætninger lige til 1993. Anker Jørgensen fortsatte som partiformand til 1987 og som folketingsmedlem til 1994.

Det nordiske og det internationale

Helt fra de unge år var Anker Jørgensen også optaget af nordiske og internationale spørgsmål, og han fik i sit lange fagpolitiske og landspolitiske virke en masse venner og kontakter. Han havde naturligvis nær forbindelse med sine partifæller i de andre nordiske lande og deltog som ung bl.a. i fagforenings- og partikurser i Sverige. På et tidspunkt besøgte han Tage Erlander på Harpsund

og fortalte om sine mange gøremål. Hertil svarede Erlander så bekymret: 'Når får du tid att fundera?'

Som medlem af Nordisk Råds Præsidium fra 1982 var Anker Jørgensen en drivende kraft i dels at få sat mere kraft i arbejdet i Nordisk Råd, dels i rådets klare støtte til selvstændighedsbestrebelseerne i de baltiske lande. Da Jan P. Syse i sin tid blev valgt til medlem af Nordisk Råds Præsidium, ytrede Anker en smule betænkelighed over for mig, for han kendte jo Syse som en meget dygtig og elegant debattør. Den betænkelighed forsvandt imidlertid meget hurtigt og blev afløst af et glimrende samarbejde, og Syse, Karin Söder og Anker blev sammen med Páll Pétursson og Else Helemäki-Olander de bærende i indsatsen for balterne. Den indsats legitimerede politisk selvstændighedsbevægelsernes virke langt ud over hvad regeringerne kunne og turde.

Anker satte også gang i en indsats for at få statsministrene til at arbejde mere aktivt for det nordiske, her især støttet af Jan P. Syse. Alt dette kan man læse nærmere om i Nordisk Råds jubilæumsbog *Nordisk Råd. Til nordisk nytte?*, 2002.

Der er ikke plads her til at opremse alle de gode initiativer og kontakter, men to skal nævnes specielt: Olof Palme og Helmut Schmidt, der begge blev regulære venner for Anker Jørgensen.

Da Anker var gået af som statsminister, opretholdt han og Palme fortsat nær kontakt. Hver gang vi var i Stockholm til møde med Nordisk Råd, sagde Anker til mig på et tidspunkt at nu måtte jeg lige passe tingene, for han skulle over og hilse på Palme i Rosenbad. Selv om Anker kom uanmeldt, blev han altid modtaget med åbne arme – og han skulle bl.a. holde Palme orienteret om hvordan det gik med 'ormen'. Første gang var Anker lidt forundret over hvad det dog kunne være for en orm, har han fortalt, men han fandt jo hurtigt ud af at Palme ville høre om hvordan det gik med den såkaldte valutaslange, den model som en række EF-lande havde aftalt for en fast valutakurspolitik.

Og mordet på Palme tre dage før Nordisk Råds session i København i 1986 ramte Anker hårdt.

En kuriositet: Da Nordisk Råd efter de baltiske landes selvstændighed ville få sat gang i de parlamentariske Østersøkonferencer, holdt vi i 1992 en konference i Oslo. Det lykkedes at få vedtaget et slutdokument med rammebestemmelser for et fortsat parlamentarisk østersøsamarbejde – det går heldigvis stadig godt trods de stigende spændinger i forholdet til Rusland. Danmark var på det tidspunkt gået i gang med opførelsen af Storebæltsbroen. Den havde en gennemsejlingshøjde som efter finsk opfattelse var for lav i internationalt farvand. Det blev taget op i en ret skarp ordveksling i en af debatterne. For så at berolige gemytterne bad Anker Jørgensen om en kort bemærkning og gik på talerstolen. Han hævdede at der da ikke kunne være noget problem, for i 1974

havde han aftalt med Leonid Bresjnev at en sådan bro over Storebælt var helt i orden. Alle lo selvfølgelig.

Forholdet til Helmut Schmidt betød efter min vurdering ganske meget i sagen om Natos dobbeltbeslutning vedr. opstilling af mellemdistance-raketter som et modtræk over for sovjetisk oprustning. I Folketinget havde Socialdemokratiet sammen med Det Radikale Venstre i 1980-erne pålagt den borgerlige regering at gå imod Natos beslutning og forlangt at regeringen skulle få indføjede såkaldte fodnoter med forbehold i de dokumenter Nato vedtog i den sag – til stor ærgrelse for udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen; men det blev aldrig gjort til et kabinetsspørgsmål. Jeg er overbevist om at Helmut Schmidt som den fremragende og skarpe politiker han var, har ræsonneret at dette var Ankers indenrigspolitiske problem; Natos beslutninger står ved magt trods de danske fodnoter. Den tolerance får man af gode venner, for i øvrigt blev der ikke sat spørgsmålstejn ved Danmarks Nato-loyalitet.

Jeg har et par gange de senere år prøvet at få Anker til at fortælle mig om fodnoterne og forholdet til Helmut Schmidt, men han har ikke hverken bekræftet eller afkræftet min opfattelse.

Ankers personlighed

Det er et gennemgående træk ved Anker Jørgensen at han var et beskedent, flittigt, pålideligt og vidtfavnende menneske med en god portion selvironi.

Engang sidst i 1980-erne gik vi sammen hjem gennem gaderne en sen aften i Strassbourg. Her blev vi antastet af en tilsyneladende let beruset hjemløs, som ville høre hvor vi kom fra. Da vi fortalte at vi kom fra Danmark, sagde han: 'Ah! Allan Simonsen!' (datidens danske fodboldstjerne også i Europa). Da vi havde fået sludret færdig og gik videre, fortalte Anker at blandt autografsamlere, som byttede autografer indbyrdes, skulle der altså fire Anker-autografer til at opveje én Allan Simonsen-autograf.

Midt i 1970-erne blev den højt respekterede ambassadør Gunnar Seidenfaden, da han var gået af, spurgt af en journalist om hvad han mente om dansk politik. Han svarede at så længe to så retlinede personligheder som Anker Jørgensen og Poul Hartling stod i spidsen for de to største partier, var der ingen grund til bekymring.

Det nære venskab med Olof Palme og Helmut Schmidt siger for mig noget om spændvidden i Anker Jørgensens personlighed. Både Palme og Helmut Schmidt er i mine øjne så udpræget intellektuelle personligheder. Det var Anker også, men det virkede ikke sådan udadtil. Han var imidlertid mere belæst end de fleste politikere og er den eneste statsminister der i sin nytårstale har omtalt en skønlitterær bog han netop har læst. Også lyrik interesserede han sig for; det var han blevet sat i gang med af daværende kulturminister Bodil

Koch (død 1972). Hun havde opfordret ham til at læse Paul la Cours digte, bestemt ikke lekture for nybegyndere, men han gjorde det og fortsatte med også at læse nyere lyrik af bl.a. Inger Christensen.

Denne intellektuelle/kulturelle spændvidde kom også til udtryk da Ankers gamle fagforbund i 1989 ville fejre hans 25 års jubilæum som folketingsmedlem. Her holdt han nærmest en brandtale ved forbundets kongres – og det er altså Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund – en brandtale ikke om politik, men om betydningen af at læse skønlitteratur, lytte til musik og se på god kunst og arkitektur.

Hans nysgerrighed gjorde også at han altid var interesseret i at tale med folk af alle slags. Det gav ham selvfølgelig også mange ideer og tanker, og Ritt Bjerregaard, der ofte internt var på kollisionskurs med ham, sagde engang anerkendende: 'Anker kan høre græsset gro.'

Anker Jørgensens erfaring, flid og belæsthed havde også givet ham en sans for de store linjer i politik. I alle de år jeg fik lov at arbejde for ham og sammen med ham, mødtes han med en agtelse og respekt som var få beskåret. Det viste sig både i muntre og i besværlige situationer. Forud for en Nordisk Råd-session i begyndelsen af 1990-erne holdt vi en pressekonference på Christiansborg. Her gennemgik han i skitseform de sager der var på sessionens dagsorden, og efter præsentationen af en af sagerne tilføjede han: 'Det problem har min partigruppe et godt forslag til at få løst.' Og gik så videre. Da den samlede præsentation var forbi, kunne journalisterne stille spørgsmål, og der var altså en journalist der var dristig nok til at spørge: 'Hvad går jeres løsning ud på, Anker?' Hvortil Anker frimodigt svarede: 'Det ved jeg ikke. Men den er god!' Alle lo selvfølgelig. Bagefter sagde den konservative leder Hans Engell til mig: 'Det er kun Anker der slipper godt fra den slags svar.'

Den sidste store bedrift

I 1991, da der var udbrudt krig mellem USA og Irak, blev 38 danskere interneret af den irakiske stat og kunne ikke få udrejsetilladelse. Den danske regering ville ikke gøre noget for at få gidslerne løsladt, for man ville ikke forhandle med Saddam Hussein. Imidlertid blev Anker Jørgensen af gidslerne flere gange opfordret til at påtage sig at prøve at få dem løsladt, og til sidst sagde han ja. Han var helt uenig med regeringen, for han mente det ville være en humanitær indsats at få gidslerne fri. Stor politisk ballade i Danmark. Socialdemokratiet besluttede at finansiere at Anker kunne rejse til Irak og prøve at få gidslerne med hjem. Forløbet viste for mig også at i nogle situationer er politik dobbeltmoralisk. Regeringen udtalte sig skarpt udadtil imod at Anker skulle drage til Bagdad, men ved et internt Nordisk Råd-møde i et af Udenrigsministeriets mødelokaler kom der en medarbejder fra ministeriet ind

og bad om at måtte tale med Anker efter vort møde. For selvfølgelig bakkede udenrigstjenesten Anker op, når nu han skulle af sted; ambassadørerne derude bistod også. Anker havde så stor international agtelse at han i Bagdad fik et møde med selveste Saddam Hussein – og han fik gidslerne velbeholdne hjem.

Epilog

Efter mordet på Olof Palme i 1986 afholdt Nordisk Råd ved indledningen til rådets session tre dage efter en mindehøjtidelighed i Folketinget med taler af alle de nordiske statsministre og rådets præsident Páll Pétursson. Han sluttede sin tale med disse ord som også kan stå som afslutning her:

Deyr fé, deyja frændr, deyr sjalfr it sama, en orðstírr deyr aldregi, hveim er sér góðan getr.	Fæ, det dør, frændr dør, sá en selv og dør; men ærens ry, det aldrig dør for hver, som navn opnár.
---	---

*Hávamál, Den ældre Edda, Den høies Ord, v. G. Gjessing
efter Codex Regius*

TORBEN BROSTRØM

DEN UMÆTTELIGE SKABERDRIFT

Forfatteren Klaus Rifbjerg

Professor Torben Brostrøm skriver om forfatteren Klaus Rifbjerg, der døde i 2015. Hermed sluttede en epoke i dansk og nordisk litteratur. Klaus Rifbjerg, den storskrivende frontfigur, det litterære lokomotiv, den kulturradikale storvizir, den aldrende ronkedor var lutter flade etiketter klistret omkring den ekstreme sensitivitet, mildhed, stilhed, som var det inderste.

Klaus Rifbjerg 1931-2015

Rifbjerg! Sådan lyder et 'digt' i al enkelhed i Klaus Rifbjergs digtsamling *Fædrelandssange* (1967), et stednavn, forundret fundet og i selvbevidsthed udråbt. Og navnet kom virkelig tidligt i folkemunde som et udråb, der vakte og stadig vækker mange forskelligartede følelser – af begejstring, glæde, beundring, irritation, forargelse, afsky, men i hvert fald en forundring over den vitalitet, udtryksevne og ubegribeligt stedsevarende udfoldelse i skrift og tale og personlig udstråling.

Rifbjerg! Nu et udråb af chok. Klaus Rifbjerg er her ikke mere. Er det muligt at dette livsoverskud i omgang og nærvær er slut. Denne stemme, der selv let kunne få udråberklang eller bare have sit eget emotionelle eftertryk. Sygdom slog ham omkuld i en alder af 84 år. Hans højstammede figur kan ikke længere ses, stemmen skal ikke høres ansigt til ansigt, den lysende begavelse er slukket. Livsværket er gjort færdigt på hen ved 60 år med dobbelt så mange bogudgivelser og flere i arkiv ved siden af indsatser i andre medier, film, revy og teater, radio og tv, aviser, tidsskrifter. Han var den første af sin tids digtere, der på den måde tog alle meddelelsesmidler i brug og dermed en vigtig og karakteristisk del af den kulturændring og fornyelse, der fandt sted i Danmark efter krigen. *Efterkrig*, kaldte han den opsamling af digte, han fik udgivet året efter den humørfyldte og forbavsende debut med *Under vejr med mig selv* (1956). To titler med tydelig signalværdi, tid og sted og jeg.

De første digte så dagens lys i det legendariske tidsskrift *Hvedekorn*, hvor jeg arvede den litterære redaktion efter Halfdan Rasmussen, og vi vedtog at holde Hvedekornsfester. Der fik vi øje på hinanden, han med sin kloge og livsvarigt elskede hustru Inge, der gjorde dem til et fællesbegreb, og festen begyndte at gløde. Samme virkning havde og fik han på en kreds af gamle og nye venner med gensidige inspirationer. Man kan roligt kalde Rifbjerg en ener,

men karakteristisk var hans sans for samarbejde og produktivt samvær. Vigtige partnere var skolekammeraten Jesper Jensen i revy og satire, sammen med forfatteren og dramatikeren Leif Panduro ophavsmænd til studenterrevyen *Gris på gafflen* (1962), som fornyede genren med ide og vitalitet med inspiration fra Poul Henningsens kulturradikale idegrundlag. Ny filmbølge satte han i gang sammen med instruktøren Palle Kjærulf-Schmidt, bl.a. *Weekend* og *Der var engang en krig*, og drama med Carlo M. Pedersen, opera med Ole Schmidt.

Det mærkelige

De to digtsamlinger fulgte Klaus Rifbjerg op først med romanen *Den kroniske uskyld* i 1958, hvis nye sprog foragede anmeldere, men satte skole- og kønsliv på skemaet til langt op i nutidens gymnasieklasser. Derefter den dybe vejtrækning ned i begrebet modernisme og behovet for at skabe noget *mærkeligt* og anderledes nutidskonkret, til afløsning af den litterære tidsånd, som kredsen om tidsskriftet *Heretica* havde leveret. Hvor var humoren blevet af i al den herskende påpasselighed og moderation? Selv den lune og jordnære Frank Jæger pegede sprogligt mere bagud i traditionen end fremad i samtidsbevidsthed. Chancen kom, da forlaget Gyldendal satte Rifbjerg sammen med Villy Sørensen til at shine det pæne tidsskrift *Vindrosen* op i 1959. Det blev en flerårig chokbehandling af publikum og presse med polemik og ny litteratur, nye og andre navne på parnasset. Et generationstypisk samlingssted i byen.

Og Klaus Rifbjerg fik med sine gennembrudsdigte i 1960 sat navn på en ny kunstnerisk sprogpraksis, et andet ordforråd i udtrykket for fornemmelser af samfundsforhold og opgør med blokeringer og hæmninger. En åbning af en anderledes yder- og inderverden som genstand for Konfrontation. En sansestyret tings- og fænomenopfattelse med en konsekvent fri versform og struktur, hvor bl.a. digterens stadige emner, krig og kærlighed, indgår nye forbindelser. Det søde digt 'Nygift' i debutbogen er blevet til 'Krigsdans' i *Konfrontation* (1960), anderledes fysisk kraftpræstation og kønsanalyse. Hverdagen røntgenfotograferes med genstande som sæben i badeværelset, hænderne, masser af kropslige detaljer. Omgangsformernes ritualer forstørres med et hidtil ubrugt ordforråd af mekanik og teknik og overraskende billeder af tingsliggørelsen af livet.

Det satte mod og lyst i både jævnaldrende og yngre poeter og dannede snart skole som selvfølgerlig jegudfoldelse og hensynsløshed og frem for alt humor, i al enkelhed eller i stor kompleksitet, kun overgået i formel dristighed af Rifbjerg selv året efter med det lange, punktuumløse digt *Camouflage*, berygget for sin uforståelighed. Det indledes med de ofte citerede ord: "Vil med anderledes styrke/ hente mod til at tage ved hånden/ nu da bygningen står og

kan ses". Hvad han selv ser i øjnene bag om camouflagen af hemmeligheder, fordækthed, hensyn, tradition, er egen fortid i den nære familie, slægten og dermed sig selv i en stor befrielsesgestus forsøger han med lutter sansede erindringsstumper at komme under vejr med sig selv. Og dermed også at give jeget almengyldighed – endda på højeste plan ved i et udråb at påkalde Jesus Kristus som 'förgennemlever'. Der var ingen smalle steder for den, der ellers hurtigt blev kaldt kulturradikal.

Nogle krævede, at Rifbjerg skulle gå til bekendelse og tilstå, at bogen var et fupnummer af nonsens, mens f.eks. min anmeldelse i dagbladet *Information* hævdede, at *Camouflage* var verdenslitteratur. Jeg var varmet op i forvejen. En lun sommerdag fik jeg besøg i haven af Jørgen Gustava Brandt og Klaus Rifbjerg. Begge have hede manuskripter i lommen. Først trak Gustava et papir frem og læste højstemt af noget, der hed 'Fragment af i morgen' og derefter Klaus, der indledte sine syner med ordene "Skorstenen drømmende flyvende/ løfter nakkens blindhed fra/ det grønne vil ikke musik" – men det ville han, og det til fri fortolkning. Han var ikke den, der selv gav forklaringer.

Modernisme

Gennem 1960'ernes rige tiår under velfærdsstatens vækst udkom så i stigende takt rækken af forbavsende, iderige, nyformulerende værker, en præstation uden sidestykke, for læserne en skelsættende konfrontation med en dansk modernisme bl.a. i form af endnu et par digtsamlinger, som altid tematisk styrede og komponerede, og pludselig de nyenkle taledigte om hjemstavnen, *Amagerdigte* (1965), der atter kom til at danne skole, endvidere dramatik, film, to novellesamlinger, fem romaner i 1960'ernes tiår. Til al overflod skrev han kronikker, anmeldelser af bøger og teater, journalistik, der viser Rifbjerg som en skarp og analytisk kritiker, der kun havde forladt en akademisk løbebane for den originale kunsts skyld. Hans journalistik i *Information*, dagbladet *Politiken* og *Vindrosen* fra 1960'erne har en forunderlig svingkraft, elegant begejstring og diabolsk ironi, når det skal være, som det kan læses i udvalget af hans journalistik *Rif* (1967).

Både anmeldere og læsere reagerede på hans udfordrende brud på normer og god tone og gav igen. Uskyldsromanen fik f.eks. prædikatet "en ørken uden beduiner", en anden litteraturprofessor sammenfattede sin opfattelse af vennerne Rifbjerg og Panduro som "topklovner i modernismens cirkus" – og det var måske endda ikke så galt set. Han kunne til gengæld have reklameværdi, som når en af Dyrehavsbakkens forlystelser skilte sig med *Striptease à la Rifbjerg*. Rifbjerg!

Det er ikke for meget sagt, at Klaus Rifbjerg stemte tonen om i dansk

litteratur med dette gennembrud af den digteriske lydmur. Der er kun få fortilfælde af den karakter, Jens Baggesen med en subjektiv spirituel prosa i oplysningstiden, Adam Oehlenschläger, der stemte den romantiske harpe til guldaldersprogets længevarende klange, og Johannes V. Jensen, der med traditionens og nybruddets vægt tog moderniteten på sig i sin helt egen poetiske prosa i så forskellige værker som *Kongens fald* og *Digte* 1906, hvor han ladet med eder og livslyst konfronterede sig med ”vaskefad, skohorn, tandbørste og hele historien, tobak og solskin og Tuborg fra fad”, og det i en interferens af menneskelig lykke og sørgelig fiktion. Rifbjerg har erkendt arv og gæld med sine sjælelige knivsystemer og personlige interferenser, vitale irritationer og ægte henrykkelser og magiske stilheder, stedsbundet-hed og hvileløse rejser.

Ungdom og galskab

De førnævnte digtere har efterladt billedet af deres strålende ungdomsdigtning, fulgt af mere mandig beherskelse og mindre dirrende spændvidde og spontanitet. Rifbjerg derimod er nok mærket af gentagelser og variationer, men med stadige nybrud og overraskelser, afklarede mesterværker med det mærkværdige greb i sproget, som ingen gør ham efter. Stadigvæk *mærkeligt*. Men det er påfaldende, at der er stor differens i vurderingen af, hvilke enkeltværker den ene og den anden kritiker og læser anser for lav- og højdepunkter. Tag en sen roman som *Nansen og Johansen. Et vintereventyr* (2002), som han selv og nogle anmeldere anså for et hovedværk, men andre betragtede som forkasteligt, især for bogens frie omgang med faktuelle forhold og livsskæbner. Romanen, som han betegnede som eventyrlig, er symptomatisk for hans fiktionsprosa, der suverænt tilpasser historiske kendsgerninger efter subjektive, personlige motiver. Da er det nemt at pege på forargelige fejl og i dette tilfælde bl.a. at støde norske, nationale følelser. Nordmænd blev smækfornærmede.

Rifbjerg vovede sig gerne ud også i ukendte egne, men fortrinsvis er det *erindringen*, som er drivkraft i både poesi og prosa og fortrinsvis i forbindelse med den udtømmelige barndom i huset på Amager, Ingolfs Allé, som hans læsere må kende fra kælder til kvist med barnepigen Agnes, den dominante mor og stilfærdige far, begge lærere, genkendt så mange steder i forfatterskabet. I en samlet form skildret i *Huset* (2000), som nærmest er en prosaversion af *Camouflage* og noget nær en nøgle til digtets lyriske montage. Broerne er hjerteklapper til Amagerbrogade, som er ”aorta i min traumatiske kærlighed/hovedstrømmen blandt mine længslers floder”.

Tabt og genfundne tid?

Skal vi tale om Marcel Proust og hans opsporing af den tabte tid? Javel, men det er en anderledes utålmodig-tålmodig konfrontationslængsel og grokraft, der styrer Rifbjerg mod rødderne og mod *stederne* i hans liv. Hvor Proust samlede sin livsdrift i et storværk af varierede generobringer, og hvor Joyce fik samlet sin længselsfærd i *Ulysses*, er det muligt at se så godt som hele Rifbjergs punktoplevende, blandede forfatterskab som én Odysseusrejse, en hjemkomst med utallige stationer, og så at sige altid med det skrivende jeg som en mere eller mindre tydelig og aktiv medoplever og identifikator. En satyr, som viser sin bukkefod, en gendigter, en alvidende hersker. Faste personlige motiver og emnekredse støbes i fortælleform, som i den vistnok underkendte trilogi, *Esbern*, *Hovedløs* og *Rod* (2005-08), stykker af det 20. århundredes historie med en vis Kim i hovedrollen, en kunstnerskikkelse med træk af bl.a. Gustaf Munch-Petersen og ham selv.

1960'erne var imidlertid scenen for det store udspil. Ren litteraturhistorie. Digtene er nævnt, og novellerne kom til med den gennemkomponerede samling *Og andre historier*; tematisk samlet omkring kønnet, ansatsen er *stranden*, havstokken ved moderhavet, et eksempel på dette stadige motiv hos Rifbjerg – næsten overalt i hans lyrik og prosa. Vand er der til stadighed, her også i drengens oplevelse af 'Badeanstalten', som udfoldes i så kendte noveller som 'Frække Jensen' og 'Skyernes skygge'. Homoseksuelle glimt er der tillige i den absolut voksne roman *Operaelskeren* om donjuanismens dæmoni. Studenterliv i middelklasse-forventninger lyder dæmpet i den fint underspilte *Arkivet*, mens det store udspil foretages med radiatoromanen *Anna (jeg) Anna* i 1969, med sociale modsætninger tegnet skarpt op i en kvindes omtumlede rejse fra Karachi til København i en længsel mod oprindelse og identitet. Identitetstvivl og mænd og kvinders eksistentielle kriser er emne for roman efter roman helt frem til *Idræt* (2014) kortroman, en miniversion af rejsens og sammenbruddets tema.

Kaos og humor hører næsten uløseligt sammen i forfatterskabet i dystre, vilde, også i groteske udgaver, f.eks. i den risikable roman *Marts70*, som var en satire over tidens revolutionsdrømme, med et kulørt galleri af navngivne venner, uvenner og kendte skikkelser, som blev sat ind i en fiktiv handlingsgang. Rifbjerg havde principielt adgang til næsten alle sider af sig selv, en forudsætning for hans sikre færden under bevidsthedens grænser, hvad der nu også medførte en uskyldig – troede han – brutalitet i satire og polemik, der kunne koste ham både venner og publikum på slagmarken og i øvrigt forbløffelse i private hyldesttaler ved festlige lejligheder. Drilleri, løjer, langkål og karneval fortsatte et triumftog gennem 1970'erne og videre med et højdepunkt i den smilende fantasiudfoldelse i romanen *Alea* (2003), en titel

afledt af 'aleatorik' dvs. præg af det tilfældige, det ukendte, det uberegnelige, en kompositionsform, der passede Rifbjerg som fod i hose, hånd i handske, dermed også sparket og det udfordrende handskekast trods alderens mildnende tonefald.

Indlysende er det at lyrikken, eller mere passende poesien, var pulsslaget, hovedpulsåren i hans digteriske univers. Sanselopmærksomheden, virkelighedsindtryk, sproglige impulser, erindringens omfangsrige reservoir har holdt en ustyrlig energi og udtrykslyst i gang, punktligt eller i periodisk alarmtilstand. Digtsamlinger kunne opstå nærmest i ét stræk, i en sluseåbning, i erkendelser, erindringer, ideer under vejr med eller undervejs, lige fra begyndelsen til den sidste af de hen ved 30 digtsamlinger, *Fut fut fut nu kommer toget* (2014). Myten om Store Klaus, den storskrivende frontfigur, litterært lokomotiv, kulturradikal storvizir, aldrende ronkedor var lutter flade etiketter klistret omkring den ekstreme sensitivitet, mildhed, stilhed, som var det inderste – selvom det kan ligne en selvkarakteristik med billedet af 'S-maskinen': "Og det store lokomotiv går fremad/ selvbevidst og stolt og stift".

Epifanier

Blandt de store samlinger af digte har jeg lyst til i øvrigt at fremhæve *Spansk motiv* (1981), *Tuschrejse* (1994), *Kandestedersuiten* (s.å.) og *Terrains vagues* (1990), bl.a. for at markere stedernes betydning, faste lokaliteter integreret i Klaus Rifbjergs liv og digtning, rejserne og deres topografi. Spanien frem for alt fra de tidligste digte og som en åben invitation til prosabogen *Til Spanien* (1971), en rundrejse. Stærkt kritiseret for sin stædige fascination af landet trods Francos diktatur, hvor moralister retorisk mente, at han passende skulle boykotte det. At han var den ideelle vært for venner, den bedste rejsekammerat både der og oversøisk er vidnefast. Et samværs menneske, også i stilheder.

Rent tekstlige mødesteder for lyrik og prosa er to samlinger prosadigte, den seneste leverer med sin titel en betegnelse for denne særlige genre: *70 epifanier* (2001), som en note forklarer som "pludselig intensiv oplevelse, fx af det trivielle og banale". Prosadigtets genre har Charles Baudelaire beskrevet som en musikalsk poetisk prosa, der smidigt former sig efter sjælens lyriske bevægelser, drømmeriets bølgen og bevidsthedens nervøse spring. Rifbjergs overraskende indfald i hverdagen af både gnister og fortætninger og pludselig stilhed får en til at indse at magien i hans noveller kortprosa og romanernes strømførende varme hænger sammen med blodets puls og versets rytmer i det åbent subjektive jegs årer.

Mange af hans udgivelser fra de seneste år understregede egne tanker i tiden, dagbøger, et virrehoveds notater, en rutsjebaneførers bekendelser, en

tænkeboks for nu som eksempler at bruge hans egne ord. Dertil en række erindringsbilleder hvor slægten atter optager tankerne. Opsigt og beundring har de sene, korte, fortættede mesterværker af prosa vakt, novellerne *Intet sikkert abnormt* og romanen *Skiftespor*.

Sommererindringer myldrer frem i tanken om Klaus Rifbjergs død, knyttet til *stederne* – ordet brugt titel på en sen erindringsbog, sommeren i ægteparrets *Mojácar* i Andalusien, i det nyere hus uden for Malaga, på toppen af en klit i Kandestederne i Nordjylland, samt årstid efter årstid i Rørvig. Poesi.

Rørvigs lyksaligheder

Leif Panduro fortalte engang, at han tog på arbejdsophold sammen med Klaus Rifbjerg på en jysk kro. Fra naboværelset hørte han, hvordan Klaus straks gik i gang med sit skriveri, der blev ved og ved som serier af geværskud. Selv sad han lammet og sønderknust og stirrede på det hvide papir. I desperation gav han sig til at hamre endnu hurtigere på to-tre tangenter bare for lydens og konkurrencens skyld. Sådan har mange måske følt det.

Selv oplevede jeg noget lignende. En kold januar måned i 1970 sad jeg i et sommerhus i Rørvig og skrev på en bog om Klaus Rifbjerg. Pludselig kom han uanmeldt og bad om husly og ro til at skrive et filmmanuskript. Han logerede i overværelset og gik i gang fra den årle morgen, højtlydende ved skrivemaskinen. Jeg, som er en langsom starter, sad og stirrede på alle Rifbjerg-bøgerne, der lå på bordet, og da jeg endelig var kommet i gang, ville han ud og spise på kro efter at have kredset lidt om mit skriveri. Dagen efter kom folk i bil fra Danmarks Radio med lamper og champagne for at interviewe ham efter nyheden om, at han havde fået Nordisk Råds Litteraturpris. Vi fik kort besøg af vores koner og gik på kro. Efter et par dage i samme taktart tog han hjem med sit færdige manuskript og gik videre med sit forfatterskab, som jeg møj-sommeligt prøvede at indhente. – Sådan skulle man altid have det! sagde han. Og det havde han.

Rifbjerg! Et sted og en mand, varigt hjemmehørende på Danmarkskortet, egentlig en fædrelandssanger. Et særligt forhold, erindringspræget ømt, undertiden ironisk, havde han til det nordiske, og belønnet blev det ved de talrige oversættelser af hans romaner og noveller til brodersprogene og i krydrede anmeldelser, begejstrede eller betænkelige. Mange venskaber blomstrede mellem ham og nordiske kolleger. Rifbjergs rejselyst drog ham langt mod vest og øst, med forkærlighed dog til arbejdsstedet Spanien, men Skandinavien kendte han fra besøg efter besøg, også afspejlet i hans bøger. Og det fra skoleårene, som det fremgår af romanen *Tak for turen* (1975), der med eksemplarisk præcision gengiver en klasserejse til et norsk skisportsted. Mere avanceret er novellen 'Ærkehertugen' fra samlingen *Rejsende* (1969), hvor en forfatter-

rejse med hurtigruten fra Trondheim til Bergen er forklædt som en musikalsk trios dramatiske oplevelser, kulminerende i deres opførelse af Beethovens klavertrio på dækket i storm, mørke og høj sø som komisk kulmination.

Musik er der i hans prosa, også hos den dagbogsskrivende professor Franck i *Operaelskeren* (1966), der med udgangspunkt på Hotel Bristol i Oslo forelser sig i en norsk operasangerinde, resulterende i en skandaløs Don Juan-forførelse. Rifbjerg, dette 'fyrtårn i nordisk litteratur', som P.O. Enquist kaldte ham i nogle mindeord ved hans død, modtog da også blandt mange andre udmærkelser ovennævnte Nordisk Råds Litteraturpris 1970 og Det Svenske Akademis Nordiske Pris 1999, den såkaldt 'lille nobelpris'.

SEPPÖ ZETTERBERG

PORKALA – "EN PISTOL RIKTAD MOT FINLANDS HUVUDSTADS TINNING"

I januari 2016 hade det gått 60 år sedan Sovjetunionen återlämnade till Finland Porkala-området som låg väster om Helsingfors. Detta hade Finland blivit tvunget att arrendera ut på 50 år vid det vapenstillestånd som ingicks på hösten 1944.

Seppo Zetterberg är professor em i historia vid Jyväskylä universitet och sedan 2004 ordförande i Letterstedtska föreningens finländska avdelning.

"Nu förlorade vi Porkala!"

Fortsättningskriget mellan Finland och Sovjetunionen slutade 19 september 1944 genom det vapenstillestånd som godkändes av Finlands riksdag och undertecknades samma dag i Moskva. Det egentliga fredsavtalet undertecknades först i Paris 1947. Vid stilleståndet blev Finlands östgräns den redan vid vinterkriget (1939–1940) uppdagna gränsen, då Finland hade förlorat till Sovjet en stor del av Karelen. Nu skulle Finland dessutom avstå från Petsamo vid Ishavet. Från det 1944 avträdde området evakuerades över 400.000 personer, som måste få bosätta sig på annat håll i Finland. För Finland slutade andra världskriget ännu inte med vapenstilleståndet på hösten 1944, utan det följdes av det såkallade kriget i Lappland, och det som av tyskarna kallades Tanne Ost, anfallet på Hogland. I Lappland fanns 210.000 tyska soldater – tidigare vapenbröder – som Finland var tvunget att under strid fördriva till det av Tyskland besatta Norge.

I enlighet med stilleståndsvillkoren skulle Finland betala ett stort skadestånd till Sovjetunionen. För att övervaka detta tillkom de allierades – i själva verket Sovjetunionens kontrollkommission. Finland skulle också döma de s.k. krigsskyldiga, dvs. statens ledning under kriget ända upp till rikets president. Efter vinterkrigets slut 1940 hade Finland blivit tvunget att utarrendera Hangö-området till Sovjetunionen på 30 år, men hösten 1944 ändrades området. Finland skulle nu utarrendera Porkala-området väster om Helsingfors på 50 år. Sovjets intresse var inriktat på Porkala udde på grund av dess stora marinstrategiska betydelse. Just där är Finska viken lättast att stänga av.

Porkala-området är cirka 380 kvadratkilometer stort. Det omfattar delar av tre kommuner – Kyrkslätt, Sjundeå och Degerby – och stora havsområden.

Gränsen omgavs av en 600 meter bred skyddszon, inom vilken det var mycket stora begränsningar att röra sig. Finländare som överskred gränsen av misstag eller av naivitet återfördes i allmänhet efter ett par dagar. Bara några få fördes till Sovjetunionen.

J. K. Paasikivi, som två månader senare blev statsminister i Finland och 1946 republikens president, skrev i sin dagbok :

Nu förlorade vi Porkala... Porkala är inte endast en militär bas, utan även politisk. Den behärskar Helsingfors... Frågan är, kan Finlands folk efter detta fortleva som ett folk... Porkala, kontroll, inblandning i våra inre angelägenheter mm. mm.

Docent Jari Leskinen har konstaterat, att man i Finland nog förr eller senare kunde klara upp det tunga krigskadeståndet, förlusten av Petsamo och Karelen och t.o.m. avväpnandet av de tyska trupperna. ”Men att anlägga en omfattande och massivt beväpnad militärbas ... i huvudstadens omedelbara närhet ... var ett villkor som ansågs betyda ett direkt och påtagligt hot mot landets självständighet.”

Borde landets huvudstad flyttas från Helsingfors?

Porkala-området skulle snabbt avstås till ryssarna. Spannmålsskörden måste bärgas på några dagar, och utom de cirka 7.000 invånarna skulle också 8.000 boskapsdjur evakueras. Tömningen var en väldig operation som kunde genomföras på tio dagar med hjälp av ca 20.000 invånare i grannområdena och Helsingfors.

Dessutom fanns det hela tiden kvar en rädsla för, vilket slags fara för Finland det betydde, att det inom landets område och bara på ett kanonskotts håll från huvudstaden låg en militärbas som tillhörde en stormakt. Vid fredsunderhandlingarna i Moskva hade utrikesminister Carl Enckell sagt att överlämnandet av Porkala vore ett öppet sår i den finska statskroppen och att det inte ger något hopp om att det såret någonsin kommer att läkas. Det har därför sagts, att Sovjetunionen med hjälp av Porkala kunde hålla en laddad pistol mot tinningen på Finlands huvudstad.

Överbefälhavaren under andra världskriget och republikens president sedan augusti 1944 C.G.E. Mannerheim bedömde hotet från basen Porkala så, att man från Finska vikens sydkust – alltså från Estland som var anslutet till Sovjet – kunde inleda ett överraskande anfall mot Helsingfors genom att tillföra mera trupper och utrustning till de soldater som fanns i basen i Porkala.

Hotet ökades av att det i Porkala fanns grova, 305 mm:s kanoner som kunde avfira skott på upp till 500 kg ända till 42 kilometer, alltså gott och väl till centrum av Helsingfors, till Senatstorget. Därför föreslog Mannerheim,

att huvudstaden skulle flyttas längre västerut, till Åbo, och den övriga militärledningen ansåg att den nya huvudstaden kunde ligga inne i landet, t.ex. Tammerfors eller Jyväskylä.

Hösten 1944 erkände den finska statsledningen, att Porkala-området var inte bara en starkt befäst militärbas, utan också i hög grad en politisk stödjepunkt. T.ex. på Majvik jugendvilla placerades en signalspaningscentral, som också hade radar- och radiostation. På denna lyssnade ryssarna dygnet runt på alla de finländska myndigheternas radiomeddelanden, dvs. polisens och gränsbevakningens, sjöbevaknings samt lant-, marin-, och luftförsvarets radiotrafik.

Förutom radar- och radiospaningen var Porkalabasen ytterst betydelsefull för Sovjetunionen också för den spionageverksamhet som riktades mot Finland. Eftersom all trafik till sjöss, på landsväg och järnväg från Sovjetunionen till basen åtnjöt fullständig diplomatisk immunitet, kunde ryssarna lätt transportera en flaklast spioner till Finland och därifrån t.ex. per lastbil, på fartyg, för att inte tala om tåg. Och sådana lastbilar och tåg gick genom södra Finland i 11 år.

”Världens längsta järnvägstunnel”

Genom Porkalaområdet gick den viktiga Kustbanan mellan Helsingfors och Åbo. En av underligheterna med Porkalaområdet, som de samtida kommer mycket väl ihåg, var att fönstren på tågagnarna täcktes på en sträcka på cirka 40 km, då tåget körde genom arrendeområdet.

I början var tågförbindelsen helt förbjuden, och det var inte helt lätt att få tillstånd. Sovjets vice utrikesminister underströk, att en militärbas är en krigsbas. ”Om t.ex. 1000 finska passagerare transporteras genom området, så har de 2000 ögon.” Efter långa förhandlingar fick dock tågtrafiken genom Porkalaområdet öppnas i november 1947. Ett villkor var att tåget på arrendeområdet skulle dras av ryska lok och att vagnarnas dörrar var låsta och fönstren var täckta med luckor. Tågets genomfart kostade 50 USA-dollar, vilket förargade åtminstone president Paasikivi. Eftersom tågens tillåtna hastighet var rätt låg, sköttes passagerartrafiken mellan Helsingfors och Åbo mestadels med bussar förbi Porkalaområdet.

Havsområdets långa sjögräns utgjorde ett eget problem. Därför måste t.ex. finska fartyg på väg till Finska vikens västra del passera området långt ut till havs. Eftersom havsgränsen under de första åren var bristfälligt utmärkt, råkade många båtförare utan att veta om det in på arrendeområdet och utsattes för förhör.

Tusentals soldater och civila

I Porkalaområdet bodde inte bara tusentals soldater utan också flera tusen civila: kvinnor, män och barn. Officerare, underofficerare och civila förde i allmänhet sin familj med sig.

Eftersom Porkalabasen inte hade landgräns mot Sovjetunionen, skulle basen vara självförsörjande. Hela sovchoser med djur och djurskötare flyttade dit, likaså sjukhus med sjukskötare. Det bör minnas, att ryssarna hösten 1944, särskilt de civila, slog sig ned på ett område, där nästan allt redan stod färdigt. Det fanns skolor, bostäder och lantbruk, ja t.o.m. byggnader, som lämpade sig som kaserner.

De ryssar som tillbringade sin barndom och ungdom på basen har beskrivit sitt liv i Porkala som den lyckligaste i sitt liv. De beundrade de målade husen och de prydliga trädgårdarna och konstaterade, att det i Sovjet aldrig var vanligt att hålla omgivningen så prydlig som i Porkala. Tiden där har länge efteråt tett sig i sinnet som ”ett andra hemland”, som ännu efter Sovjets sammanfall har blivit målet för nostalgiska resor. Ännu nöjdare med livet kände man sig genom att det i Porkala fanns tillgång – utan att köa – till allt behövt, t.o.m. lyxprodukter, som det på andra håll i Sovjet var nästan omöjligt att få tag på. Boendet var naturligtvis trångt, även om det inte var okänt för ryssarna. De som var placerade i finländska egnahemshus placerades oftast tre, ja t.o.m. fyra ryska familjer. För varje familj räckte bara ofta ett rum. Tamburen, köket och dass var ofta gemensama för alla invånare i huset.

Paasikivi nöjd

I de finländska medierna hade man i början av 1950-talet börjat hoppas på att Porkalaområdet skulle komma att återlämnas innan den 50-åriga arrenderperioden tog slut. Men först med Stalins död 1953 inleddes en ny era i relationerna mellan Finland och Sovjetunionen. Och inte bara i relationerna mellan Finland och Sovjet, utan även mera vidsträckt. I bakgrunden invercade de vindar av avspänning, som blåste i Mellaneuropa, den s.k. Genève-andan, när ledarna för fyra stormakter i juli 1955 samlades i Genève till det första toppmötet efter kriget. Och redan under det beslöt Sovjets ledning i princip att upphöra med arrenderingen av basen Porkala.

Den 16 augusti 1955 berättade den sovjetiske ambassadören Viktor Lebedev i Helsingfors för statsminister Urho Kekkonen och följande dag för republikens president J.K.Paasikivi, att Sovjet avstår från basen Porkala. ”Det har varit värt allt ovetat att få uppleva en dag som denna”, skrev Urho Kekkonen i sin dagbok.

Tvärtemot den normala proceduren reste både republikens president och statsminister till Moskva, där återlämnandet av Porkala undertecknades den

19 september. Allt hade ändå sitt pris: Vänskaps-, samarbets- och biståndspakten från år 1948 förlängdes med 20 år. Moroten Porkala hade just den effekt som man hade tänkt i Kreml. På så vis förblev Finland även i fortsättningen genom VSB-pakten bundet till Sovjets intressesfär tätare än någon annan västlig demokrati. Termen ”Finlandisering” som snart breddade ut sig i internationella medier och politik, blev beklagligt bekant för finländarna.

Paasikivi och Kekkonen återvände till Helsingfors 20 september 1955, och Paasikivi berättade i ett tal i radion, att nu hade han för första gången återvänt från huvudstaden i Sovjet och varit nöjd. Återfärden var för Paasikivi ett veritabelt triumftåg, men en seger också för Kekkonen. I hans partis tidningar rubricerades det som hänt med orden ”En seger för Paasikivi-Kekkonenlinjen”. – I februari 1956 valdes Kekkonen till republikens president efter Paasikivi.

Moskvaresan hade också en annan viktig följd: Finland blev medlem av Nordiska rådet. Sovjetunionen hade förhållit sig negativt till ett medlemskap för Finland och ansett att rådet var ett brohuvud för NATO, men med Genève-andan började inställningen bli mera positiv. Statsminister Urho Kekkonen kunde i Moskva överraskande meddela partiordförande Nikita Chrusjtjov att Finland tänkte ansluta sig till Nordiska rådet. Kekkonen ville veta, hur Sovjet skulle förhålla sig till detta. Den impulsiva sovjetledaren svarade att detta var Finlands egen sak, fastän tanken var som en kall fläkt mot ansiktet. Då Nordiska rådet hade session i Köpenhamn i januari 1956, var Finland redan med.

Slutet av 1955 förde slutligen Finland in som medlem i Förenta Nationerna (FN). Finland hade ända sedan 1947 flera gånger ansökt om medlemskap, men på grund av det kalla kriget hade Sovjet varje gång röstat mot att Finland skulle bli medlem. Den 14 december 1955 godkände FN dock 16 staters ansökningar, däribland Finlands.

Strid om ersättningar

Men så tillbaka till Porkala. Återlämnandet av arrendeområdet 1956 skedde snabbt. Gränsbommen på bron över Esbo-viken höjdes 26 januari, och en finländsk gränsbevakningsstyrka med en stor skara internationella pressmän trädde in i Porkalaområdet. ”Vanligt folk” kom in i Porkala först den 4 februari.

Mellan de invånare som återvände till sina gamla hemställen och staten uppstod i början konflikt om äganderätten, då de måste betala tillbaka den ersättning de hade fått.

Man bör dock minnas, att nästan ingen fick tillbaka egendomen i det skick den var 1944, då den överlämnades. Bostadshusen var ofta i dåligt skick eller förstörda och ibland hade ladugårdar eller andra uthus ändrats om till bostäder. Mycket av byggnaderna, som gick att ta loss hade ryssarna fört med sig.

Användningen av tunga militärfordon hade förstört mycken åkerjord, och även befästningsverk av betong hade uppförts på dem. Särskilt förstörelsen av de gamla gravgårdarna gav upphov till mycket missnöje bland finländarna.

Vid 50-årsminnet av återlämnandet 26 januari 2006 sade statsminister Matti Vanhanen bland annat:

Det har varit en tung börda för finländarna att leva med en sovjetisk militärbas strax intill landets huvudstad. I människornas sinnen låg basen som en ständig påminnelse om kriget, en skugga över hela landets självständighet och oavhängighet. Det var också en sinnebild för den osäkerhet man kände inför framtiden.

Vid samma tillfälle funderade försvarsminister Seppo Kääriäinen över vad som skulle ha inträffat, om Sovjetledningen av en eller annan orsak skulle ha beslutat sig för att hålla Porkkala i sin besittning ända till arrendetidens utgång. ”En sådan situation skulle ha varit allt annat än lockande. Finland skulle knappast ha kunnat bli en erkänd brobyggare eller en stormakt inom fredsbevarande verksamhet.”

Översättning från finska:
Dag Lindberg

HANS H. SKEI

JO NESBØ OG HARRY HOLE – INGEN OVER, INGEN VED SIDEN

Jo Nesbø var «festivalforfatter» under Krimfestivalen i Oslo i mars 2016. Han er utvilsomt den bestselgende norske kriminalforfatter både i hjemlandet og ute. Hans politietterforsker, Harry Hole, følges med fascinasjon og forventning av utallige lesere. En av hans sterkeste og voldeligste romaner, *Snømannen*, ble vinteren 2016 filmatisert i Oslo og flere andre steder i Norge – for verdensmarkedet. Jo Nesbø og Harry Hole har i dag en posisjon som ingen er i nærheten av i norsk eller nordisk krim.

Nordisk Tidsskrifts norske redaktør, tidligere President i Rivertonklubben, ser her nærmere på serien med bøker om Harry Hole.

Jo Nesbø er den norske krimforfatter som mer enn noen annen har sprenget alle grenser – ikke for sjangeren som han riktignok tøyer og bøyer og lager blandingsformer av. Grensene han har sprenget gjelder både leserfascinasjonen, særlig ved gjennomgangsfigur, helt og plaget menneske gjennom ti romaner, det gjelder antall lesere det er mulig å knytte til seg, både innenlands og i det store utland. Særlig det siste skiller årets festivalforfatter fra alle andre norske krimforfattere. Den internasjonale suksessen til norske krimforfattere er som alle vet enorm, og den gjelder mange. Men det er bare én som går til topps på bestselgerlistene i USA og England, bare én som høyt og stolt bærer arven fra Henning Mankell videre verden rundt – Jo Nesbø. Det er han som har skapt Harry Hole og utsatt ham for alt det forferdelige han må gjennom, men etter noen bøker kan en få inntrykk av at Jo Nesbø er et produkt av Harry Hole-bøkene og ikke omvendt.

Hva slags bøker er de ti romanene der Harry Hole med stort skarpsinn sørger for at han aldri har en uløst sak, og hvem eller hva er nå denne Harry Hole som gjør at han kan ha det grepet på sine lesere som han helt tydelig har?

I løpet av en mørk og kald vintermåned leste jeg alle bøkene i serien om Harry Hole på nytt – den omfatter så langt ti titler. Jeg var glad for at dagene ble lengre og lyset sterkere ettersom dagene og ukene gikk, for i bøkene kunne mørket virke så ugjennomtrengelig og kompakt at jeg måtte finne måter å unnsnippe det på. Til og med innenfor en sjangerlitteratur som kriminalromanen og thrilleren utgjør, finnes det bøker så gode og så komplekse, kraftfulle og voldsomme at mørket tetner omkring oss – samtidig som de til slutt løfter

og bærer. Ikke fordi det gode seirer, langt derifra, men fordi ordkunsten og historiefortellingen tar oss med til ytterpunktene for faenskap, fornedrelse, vold, galskap, oppheng, underkastelse i eventyrlige beretninger som får oss til å prise oss lykkelig fordi det vi leser er oppdiktet – og fordi vi har Harry Hole som til slutt vel må føre oss trygt i havn. Eller?

Jeg beklager at en håndfull gode krimromaner fra Jo Nesbøs hånd ikke blir omtalt i fortsettelsen. Det gjelder så vel *Hodejegerne* som *Sønnen*, og det gjelder de sjarmerende og uhyre elegant fortalt forbrytterromanene fra 2015 – *Blod på snø* og *Mere blod*. Ti bøker om Harry Hole er uansett mer enn nok materiale for en hel bok – men noen særtrekk og kjennetegn skal det bli plass for også innenfor en artikkel.

Fra *Flaggermusmannen* (1997) til *Politi* (2013) kan vi følge en seriehelt med utdannelse og spesialitet når det gjelder å oppklare seriedrap. Visst kan han i samarbeid med skiftende medarbeidere i mindre etterforskningsgrupper løse enklere saker, men det er nesten som forfatteren ved å utstyre Hole med særkompetanse oppnådd i Chicago gjør det både rimelig og naturlig at en rekke seriemordere bedriver sin grufulle virksomhet i bok etter bok. Det begynner som alle vet med nettopp en serie voldtekter og drap i Australia som omfatter drapet på en blond norsk kvinne, Inger Holter, og som er grunnen til at vi først blir kjent med Harry Hole – eller Holy for å unngå det engelske Hole – på australsk jord. Lest i forhold til eller sammenheng med hele rekken av Hole-romaner, er det mest interessante i denne boken å se hvordan Hole etableres som politimann, som litterær figur, gjennom en etterforskning som ender med at han tar livet av morderen og nærmest blir rikskjendis ved hjemkomsten. Jeg skal prøve å fange inn hva og hvem Hole er og hva som har formet ham, men først må vi si noe om rekken av bøker han er hovedperson i. Det lar seg gjøre å gå gjennom alle ti bøkene, om vi kaller de thrillerer, spenningsromaner eller kriminalromaner, ved ene og alene å legge vekten på Harry og det han gjør, utsettes for, må kjempe mot, koblet sammen med de biter og brokker av ny kunnskap om hans bakgrunn – nettopp fordi han som hovedperson er så dominerende og så avgjørende at alt står og faller med ham, og selvfølgelig også fordi den enorme leserappell bøkene har, er nøye knyttet opp til hva som skjer med Harry Hole. Jeg velger likevel å se på bøkene først, i rekkefølge, men også slik at jeg deler forfatterskapet inn i ulike faser.

Det var umulig den gangen jeg var medansvarlig for å gi Rivertonprisen til *Flaggermusmannen* som beste norske kriminalroman i 1997, men lest i ettertid og i sammenheng med de ni etterfølgende bøkene, faller det naturlig å se på de to første bøkene – *Flaggermusmannen* og *Kakerlakkene* (1998) som utprøving av skrive- og fortellemåte, med de første og viktige momentene i etableringen av en problematisk helteskikkelse. De er resultat av forfatterens

læreår, og mangt og mye som blir helt avgjørende i det videre forfatterskapet er knapt nok antydnet. Det gjelder ikke minst arbeidsplassen i Voldsavdelingen ved Oslo politikammer og samspillet med kollegaer, forholdet til ledelsen, osv. som bare er med som minimal bakgrunn i to romaner som til alt overmål foregår utenlands. I disse bøkene er det også flere og lengre passasjer som har lite med etterforskning og oppklaring å gjøre, men som er mer av det anekdotiske slaget og gjelder vaner og tildragelser i henholdsvis Australia og Bangkok.

To bøker som lover godt, og som gir oss et nødvendig, men foreløpig begrenset, innblikk i hvem Harry Hole er – aller mest gjennom det han sier om seg selv til Birgitta Enquist som han har et sterkt kjærlighetsforhold til i Sydney, men som går med i dragsuget under jakten på seriemorderen. Han er også nokså løselig etablert i Oslo-politiet, der vi skjønner at han må trå varsomt etter ulykken da han kjørte en patruljebil i fylla og helt direkte ble skyld i en kollegas død. At etaten klarer å fremstille hendelsen slik at Harry fremdeles er på jobb, peker selvfølgelig også fremover mot noe av det Harry må kjempe mot så å si til enhver tid: blind lojalitet, innordning i hierarkiske strukturer, vilje til å dekke over og skjule feil og overgrep innen etaten. Harrys alkoholproblem er altså der fra første stund; han er stor og sterk – 190, 193 og 195 blir oppgitt som høyde i ulike bøker, i passet står det visstnok 194 – og han er 32 år i første bok, født i 1965 på Oppsal øst i Oslo, med en trygg oppvekst i et kultivert hjem. Mer om dette senere.

Om vi ikke innbiller oss at vi har skjønt mer av Harry Hole enn det er grunnlag for i de to første bøkene, er der lite eller ingenting som peker fram mot det suverene mesterskap som fremvises i bok nummer tre, *Rødstrupe* (2000). Det er en kriminalgåte, en spenningsroman, en pageturner av en thriller som lest nøye bærer varsler om nesten alt som skulle komme senere, og som vi nå vet har kommet. *Rødstrupe* er et omdreiningspunkt, et sentrum, en urein og sprikende og innimellom fryktelig roman i og for seg selv, men elementer fra den forlenges nesten direkte i de to neste bøkene, og den etablerer for alvor den Harry Hole vi skal leve og lide med gjennom de etterfølgende bøkene.

Det begynner med at Hole har ansvar for noe av vaktholdet under President Clintons besøk i Oslo, og kommer til å skyte en Secret Service agent. Han er på jobb sammen med kollega Ellen Gjelten som har greie på fugler, og ser en rødstrupe sitte på en av bodene ved bomstasjonen. Senere skal rødstrupe få en helt annen og gruffull betydning, for Harry blir forfremmet og overført til Politiets Overvåkningstjeneste. Der er det han kommer på sporet av våpensmuglingen – verdens kraftigste jaktrifle av merket Märklin er avlevert i Oslo, og vi skjønner som lesere at dette har noe med frontkjemperne fra andre

verdenskrigen å gjøre. En rekke av romanens 118 kapitler gir nemlig kjappe, nesten filmatiske, glimt inn i skyttergravene rundt Leningrad, senere også til andre steder etter som den tyske fronten bryter sammen, slik at et sykehus i Wien blir et avgjørende sted når fortidens synd og skyld kobles sammen med nåtidens terrortrusler.

Teknikken med stedsangivelse og tidspunkt i enkeltkapitler som så organiseres i større bolker med titler av bibelske dimensjoner – blant annet alt fra «Genesis» til «Åpenbaringen» og «Dommedag» - bidrar til å gi teksten ekstra tyngde og betydning. Den låner så å si fra de største fortellinger i vår kultur, samtidig som den beskriver detaljert og komplisert politiarbeid. *Rødstrupe* handler også om forræderi, svik, svikt, skyld, soning og hevn; det handler om brå og voldsom død i skyttergrav eller for morderhånd, og det handler om kjærlighetens umulige irrganger, om begjær og besettelse, så komplisert at en liten diskusjon om MPD – multippel personlighetsforstyrrelse – som kommer på bokens første side, er litt av en nøkkel til mange av romanens nesten ugenomtrengelige gåter. I hverdagen finnes så Ellen og andre gode kollegaer, til hun blir brutalt drept, på oppdrag fra politikollega Tom Waaler som også sørger for å ta livet av Ellens drapsmann.

For resten av forfatterskapet og Holes videre liv er det i denne suverene romanen Rakel Fauke og hennes seksårige sønn, Oleg, kommer inn i bildet. Lett skal det ikke bli – i neste bok, *Sorgenfri* (2002), sier Harry at han har «elsket tre kvinner i sitt liv; en ungdomskjæreste, den andre ble myrdet på andre siden av jordkloden. Det samme skjedde med Ellen. Den tredje kvinnen er i Moskva. Jeg tror hun er levedyktig.» Det er rimelig og naturlig at leserne blir intenst opptatt av Harrys forhold til Rakel og Oleg, men det skal gjennom store prøvelser før vi til slutt vet om det var «levedyktig.»

Selv om Harry er utlånt fra Voldsavdelingen i *Rødstrupe*, har vi ham trygt på plass der han, med lange avbrudd, skal virke i de neste bøkene. Rom 605 på Politihuset i Oslo, uten vinduer, er ofte møtested for etterforskningsgrupper Harry leder, og vi blir kjent med en rekke kollegaer som han samarbeider godt med. I *Sorgenfri* møter vi Beate Lønn for første gang, hun avanserer senere til Kripos, men er et ypperlig eksempel på hvor elegant og intelligent Nesbø innfører nye personer som Harry Hole kan avleses i forhold til, men som også står opp og kaster skygge selv. Bjørn Holm i sin 1970-modell Volvo Amazon er et annet eksempel, slik Jack Halvorsen er det. Et par merkelige og nyttige kamerater fra Oppsal, Øystein i den nedslitte Mercedes-drosjen sin og Tresko som Harry har god bruk for i ett spesielt tilfelle, er krydder og litt komisk letelse i et uhyre svart univers av ugjerninger og reinspikka faenskap.

Rødstrupe, *Sorgenfri* og *Marekors* (2003) kan leses som en trilogi – Tom Waaler-trilogien – om vi velger å legge hovedvekten på våpensmuglingen,

på grepet med å ha en muldvarp innenfor politiets rekker, og om det å hevne kjekke og kjærlige Ellens død er hovedsak. I *Sorgenfri* handler det om bankran og noen drap, blant annet på en kvinne av sigøynerslekt som Harry har hatt et intenst forhold til over noen uker. I denne boken er Harry Hole innimellom «en fyr fra Oppsal som hadde dårlig tid, var i dårlig humør, og akkurat nå utviste dårlig skjønn». I *Marekors* har han gått på en ny smell og sitter og drikker etter at han ikke får gjennomslag for «konspirasjonsteoriene» om at Waaler står bak Ellens død. Harrys envishet går også ut over forholdet til Rakel og Oleg, der det kommer til brudd. Etterforskningen av en serie med drap i et intrikat mønster, som nesten ikke lar seg begripe, viser «landets beste etterforsker» i aksjon, der all erfaring og den intuisjon som må komme i tillegg avslører morderen – men leder også til et endelig oppgjør med Tom Waaler som i sin råskap har kidnappet Oleg for å ta knekken på Harry.

Marekors er en ypperlig politiroman, og det er viktig å holde fast på at tross spenningsoppbygging, raske scenskift, «cliff hangers» og en utrolig teft for gode plott, er Nesbøs romaner om Harry Hole også genuine politiromaner. *Frelseren* (2005) er på samme høye nivå; glitrende etterforskning som Harry setter i gang der andre har sagt «overdose» og latt det være med det. Harry har det ikke lett i denne romanen heller, han beskrives som «193 cm gretten alkoholiker», og det sies videre at det at han var en glimrende etterforsker, bare var svakt formildende. Bruken av mennesker fra Frelsesarmeen og en leiemorder fra Balkan, med noen dykk tilbake i fortiden, gir en fin intrige og utvikling, om vi da ikke gremmes og fortviler over at Jack Halvorsen blir knivstukket og blør i hjel, før vi litt forundret ser at Harry lar leiemorderen gå fri slik at han kan ta livet av den virkelige skurken i romanen, Jon Karlsen.

Med *Snømannen* (2007) skjer noe nytt i forfatterskapet, men neppe radikalt nytt, selv om seriedrapene blir flere og mer utstuderte og spørsmålet om motiv – mordets hvorfor som må besvares før man finner hvem som gjorde det – langt overgår de forrige bøkene. Visst er *Marekors* på vei i denne retningen, men det er *Snømannen* som innleder en ny fase i bøkene om Harry Hole, og kanskje er nettopp denne romanen den beste av bøkene der det Harry og hans nærmeste utsettes for er langt mer truende og farlig enn før, og der måten drapene blir utført på er utspekulert grotesk og grusom. Snømennene boken byr på gir oss frysninger fordi de alltid følges av død, og «Snømannen» selv har en så vridd og vanvittig forståelse av egen misjon at bare Harry Hole, med nød og i siste øyeblikk, hindrer at Rakel blir drept. Mens Harry både i *Marekors* og i sørger for at skurkene dør, risikerer han liv og helse for at «Snømannen» ikke skal dø – men få sin straff i en langsam og smertefull død ved å leve videre med den sykdommen Harry vet at han har.

Ved første gangs lesning tenkte jeg nok at *Snømannen* gikk for langt i detaljerte beskrivelser av grusomme drapsmetoder, og at grepet tilbake i tid og til Bergen – med to drepte kvinner og en politimann – gikk i lengste laget. Men Katrine Bratt, som ender på psykiatrisk avdeling, blir en ny og nyttig kollega til Harry i jakten på nye mordere i nye saker. Harrys opplevelser i jakten på *Snømannen* tar omtrent knekken på ham, så min første reaksjon var i og for seg lik heltens – jeg var utslått. Harry rømmer landet, og lever et nesten skjult liv under enhver radar i Hong Kong. Før handlingen i *Panserhjerte* (2009) kan dras i gang, må Harry hentes i Hong Kong og overtales til å komme hjem fordi en seriemorder etter alt å dømme går løs, og det antas at Harry alene kan komme på sporet. Kaja Solness er den som overtaler Harry til å komme hjem; det som er avgjørende for at Harry til slutt lar seg overtale, er at faren ligger for døden på Rikshospitalet. Kaja blir med i etterforskningsgruppen Harry setter opp, men er egentlig «på parti» med Mikael Bellman som leder Kripos og prøver å overta all drapsetterforskning fra Oslo-politiet. Bellman er en verre og mer outrert versjon av Tom Waaler, samtidig som han er litt i slekt med en sentral person i UD, Brandhaug, som vi møter og forlater – han blir drept – i *Rødstrupe*. Bellman er en real drittsekk av første klasse, og har i barndomsvennen Truls Berntsen en krypende og smiskende og totalt ødelagt politimann som virker som «brenner», og det betyr at det er hans oppgave å fjerne, ødelegge eller forfalske bevis mot politiet når det er tjenlig.

Nesten enda mer enn *Snømannen* viser *Panserhjerte* en krimforfatter med full og hel kontroll over sine personer, om de er politimenn eller gangstere. Boken er den lengste av alle Hole-bøkene, og flytter seg over store områder, med dramatisk handling både før og nå på så forskjellige steder som Ustaoset – med snøskred og det som verre er – og Den sentralafrikanske republikken Kongo. En Märklin-rifle dukker opp her også, men det groteske ved Leopold-eplet – et nesten morbid påfunn – gjør at virkemidlene her faktisk topper dem vi så i *Snømannen*. *Panserhjerte* viser gjentatte ganger og i mange sammenhenger til forgjengeren, bl.a. fordi selve «Snømannen» ligger på Rikshospitalet og skal dø – slik også Olav Hole gjør. Når Harry, med kulen med de dødelige piggene i munnen likevel kommer seg fri og tar hevn, er det nesten bortenfor og utenfor det som er mulig for et menneske – men det er slik heldiktningen skal og må fungere.

Ingenting kan toppe det han her utsettes for om vi tenker fysisk lidelse og råskap, men mentalt og emosjonelt er Harry like utsatt om ikke mer når han etter nok et opphold utenlands, denne gang uten å bli hentet og uten jobb, vender tilbake til Norge. Han gjør det ene og alene fordi Oleg sitter i fengsel, for drap. Vi er i niende Harry Hole-bok, *Gjenferd* (2011), og over i en by der en ny type syntetisk dop har overtatt markedet og utkonkurrert alt

annet. En korrupt kvinne i kommunens ledelse og vår gamle kjenning som er på vei oppover mot polititoppen, Mikael Bellman, styrer det meste, mens en mytisk figur som kalles Dubai kontrollerer markedet med dødelig effektivitet. Harry avslører Dubai og knivstikker ham i en dødelig kamp, men oppdager at ingen andre enn Oleg kan ha avfyrt skuddene som drepte den billedskjønne 19-åringen Gusto Hansen. I narkorus skyter Oleg så Harry – og mange lesere var spente på om Harry virkelig kom til å være i live i neste bok. Det var han, men fremstillingen i *Politi* (2013) er så finurlig og listig at det tok tid før leserne kunne være sikre på hvem som lå for døden og hvem som levde videre.

Gjenferd og *Politi*, den foreløpig siste Hole-romanen, henger sammen for så vidt som historien om Oleg og dermed også forholdet til Rakel, føres videre i siste boken. Den syndefulle by under et nytt superdops svøpe erstattes ellers i *Politi* med en serie drap på politifolk, på samme sted og til samme tid som noen er blitt drept uten at politiet maktet å oppklare sakene. Harry Hole etterforsker igjen, selv om han egentlig nå har tatt imot tilbudet om å forelese på Politihøgskolen og bare motvillig trekkes inn i etterforskningen. Han vil ikke ødelegge det han nå har noenlunde i orden med Rakel som arbeider i Geneve der Oleg går på avvenning. Det er ikke første gang Harry nesten må drive sin virksomhet i skjul, fordi noen høyere opp vil ha kontroll eller har noe å skjule. Sammen med Bjørn Holm, Beate Lønn og Gunnar Hagen jakter han på en kjent voldsforbryter som under dekknavn og forandret utseende viser seg å ha gått i terapi hos Ståle Aune – psykologen Harry har hatt god hjelp av og som har en viktig birolle i mange bøker. Denne Valentin Gjertsen unnslipper hver gang, men så viser det seg at politimordene neppe er noe Valentin står bak. Det gjør derimot en som har vært politimann. Det er erfaringen fra politiet som gjør at mordene har vært mulig å gjennomføre, og i dobbelt forstand kommer morderen tett på Harry – både ved at han er kollega på PHS og ved at han tar seg hjem til Rakel og Oleg i Holmenkollveien, før siste kapittel kan tilføyes på en slik måte at også Oleg ser ut til å renskes og alt er i orden med verden, Truls Berntsen er riktignok omkring, så vidt, og Bellman går til topps med lapp for det øyet morderen tok fra ham. Men vi jubler likevel ved slutten av *Politi* når Oleg fører sin mor opp kirkegulvet i Oppsal kirke der Harry står og venter på sin brud.

Så er det vel fullbrakt? Nå kan forfatteren la sin tjener reise i fred. Jeg ser selvfølgelig at det ligger farligheter og konflikter ved slutten av *Politi* som lett lar seg videreføre i en ny Hole-thriller, så jeg antar at det kommer til å skje. Jeg tør ikke tenke på hvilke forferdelige ting vi som lesere da skal oppleve – husk at Beate Lønn blir drept i *Politi* som den tredje nære kollega Harry mister, i tillegg til andre tap fra første bok av. Det er uvanlig mange drap i nesten alle Hole-bøkene, men at så mange av de beste må ofres, har jeg aldri skjønt og

aldri helt forsonet meg med. Det får så være – det er mulig å utvikle Holeskikkelsen i litt andre settinger enn vi har sett fra *Snømannen* og ut over, for det finnes nok større dyp under den overflaten vi i hovedsak blir kjent med i en sjanger som denne. Men la meg prøve å fange inn noe av det vi får vite om Harry Hole som etterforsker og seriehelt i de ti romanene der han opptrer.

Som etterforsker opplever vi Harry Hole først og fremst i samspill og motspill med andre politifolk ved Voldsavdelingen. Ut fra det vi senere får vite om den første sjefen hans, Bjarne Møller, kan det virke rart at han holder sin beskyttende hånd over Harry. Men Møller liker «den alkoholiserte, bråkete stabukken», og det virker som samme holdning arves av Gunnar Hagen som overtar for Møller i løpet av bok nummer 6, *Frelseren*, og er kanskje den eneste lederen vi møter i Hole-bøkene som kommer ut med ære, hederlighet og integritet i behold – utenom Harry som til siste trevl er politimann og ingenting annet eller mer enn politimann. Udyktige og korruperte politifolk møter vi ofte nok, og selv om vi som lesere gjerne skulle bli kvitt dem, må vi godta at så enkel er ikke Holes eller Nesbøs verden. Det meste kan dekkes til når det gjelder å beskytte etaten – for å dekke over dårlig etterforskning, men også for å skjule direkte kriminelle handlinger som det tjenes store penger på. Tom Waaler, prinsen som sto bak en enorm våpenimport til Oslos underverden, blekner nesten i forhold til det Bellman står for – ikke minst når han i samarbeid med en korrump kvinnelig byråd klarer å ta styring over narkotikaomsetningen i Oslo.

Som politimann gjør Harry Hole en ubegripelig innsats under vanskelige eller umulige forhold, og det er som politietterforsker vi lærer ham å kjenne. Men vi får også små gløtt inn i hans bakgrunn, og det legges til litt menneskelig dybde ved det han forteller om sin familiebakgrunnen – f.eks. til Birgitta i *Flaggermusmannen*:

«Jeg har en eldre søster, moren min døde for noen år siden, jeg bor i en leilighet som jeg ikke blir kvitt på Tøyen i Oslo. Jeg har ikke noen lange forhold bak meg, og bare ett som har satt merker.»

Senere summerer Birgitta opp det hun vet om Harry:

«At moren din var en snill og klok kvinne, halvt same, at hun døde for seks år siden. At faren din er lektor og ikke liker det du driver med, men ikke sier det. Og at det mennesket du elsker over alt på jord, søsteren din, har «ørlite granne» Downs syndrom.»

De få kvinnene Harry har brydd seg om – ikke minst ungdomskjæresten Kristin, bidrar til bildet av Harry, slik Rakel og enda mer Oleg gjør. Det mest utførlige, og likevel ganske tynne selvportrettet, gir Harry oss i *Sorgenfri*:

«Vokste opp på Oppsal. Foreldrene mine var lærere. Faren min er pensjonist og etter at mamma døde har han levd som en søvngjenger som bare av og til besøker de våkne. Lillesøsteren min savner ham. Jeg også, antar jeg. Jeg savner dem begge. De trodde jeg skulle bli lærer. Det trodde jeg også. Så ble det Politiskolen i stedet. Og litt juss. Spør du meg hvorfor jeg valgte å bli politimann, kan jeg gi deg ti tilforlætlige grunner, men ingen jeg tror på selv. ... Jeg var alkoholiker før jeg fylte trediv. Kanskje før jeg fylte tjue, det spørs hvordan man ser det. ... Jeg har gjort ting som ikke akkurat har gått upåakta hen. For å si det kort er det et under at jeg fortsatt har jobb i Politiet.»

Det klareste uttrykket for at han først og sist og fremfor noe er og vil oppfattes som politimann, kommer i *Panserhjerne* da Harry sier han ikke vet hvorfor han vil hjelpe Bellman, og likevel gjør det:

«La oss si det sånn at selv de som tror seg hjemløse, iblant oppdager at de har et hjem. Et sted man kunne tenke seg å begraves en dag. Og veit du hvor jeg vil begraves, Bellman? I parken foran Politihuset. Ikke fordi jeg elsker politiet eller har vært noen tilhenger av det man kaller 'korpssånd'. ...

Men politiet er det eneste jeg har. Det er stammen min. Og jobben min er å oppklare drap. Enten det er for Kripos eller Voldavsnittet. Kan du begripe noe slikt, Bellman?»

En vanskelig mann å ha med å gjøre for noen hver, og likevel elsket av mange – faktisk ikke minst av faren slik han uttrykker seg på sykeleiet. Kanskje fanger Olav Hole inn noe av det vi som lesere blir fascinert av: «Du var så modig, Harry. Du var mørkredd, men du gikk i mørket.» «Menneskesjelen er en dyp, mørk skog, og alle valg gjøres alene,» tenker Harry alt i første boken – og det får både Harry Hole og vi som lesere bekreftet, til vår forferdelse og fascinasjon, gjennom ti bøker. Det kan bli flere.

Til slutt: Ser jeg noen i den delen av krimlitteraturen jeg har kjennskap til som er i slekt med eller som ligner Harry Hole? Knapt nok om vi ser på helheten, men ellers er utgangspunktet en type etterforsker – privat eller politi – som ikke bare oppklarer bestialske og tilsynelatende uløselige saker, men som hele tiden utsettes for stor fare og stadig vekk får så røff behandling at han så vidt overlever. David Robicheaux i et tjuetalls bøker av James Lee Burke er kanskje den som kommer nærmest; også han kjemper med alkoholisme, går på møter i Anonyme Alkoholikere, og har mareritt fra Vietnamkrigen. Han har også langt flere kvinner som han har mistet og savner, selv om det alltid finnes en ny, enn Harry overhodet kan rekke over.

Men ellers får Harry Hole meg selvfølgelig til å tenke på Harry Haller, Hermann Hesses «Steppenwolf» i romanen av samme navn. Effekten av bokstavrim og lydlikhet skal ikke undervurderes, i tillegg til at Harry Haller

er outsidersen som er utilpass i det samfunn og den tid han lever i. Noen ganger vil de fleste av oss oppleve tilstander og situasjoner der vi også kjenner oss som steppeulv, og vet veldig godt hvordan Harry Hole har det, i og utenfor jobben. Og enhver krimleser i «steppeulvmodus» vet at etter at Kurt Wallander gikk inn i Alzheimers mørke er Harry Hole en problematisk, men lojal og pålitelig følgesvenn i samtidens krimlitteratur.

Jo Nesbøs krimforfatterskap:

Harry Hole-serien:

<i>Flaggermusmannen</i>	1997
<i>Kakerlakkene</i>	1998
<i>Rødstrupe</i>	2000
<i>Sorgenfri</i>	2002
<i>Marekors</i>	2003
<i>Frelseren</i>	2005
<i>Snømannen</i>	2007
<i>Panserhjerte</i>	2009
<i>Gjenferd</i>	2011
<i>Politi</i>	2013

Andre krimbøker:

<i>Hodejegerne</i>	2008
<i>Sønnen</i>	2014
<i>Blod på snø</i>	2015
<i>Mere blod</i>	2015

ESBEN TANGE

RUED LANGGAARDS SVENSKE DRØMMEVERDEN

Den danske komponist Rued Langgaard (1893-1952) var gennem hele livet nært knyttet til Sverige. På Kullen i Skåne mødte Langgaard den store natur, og i kurbyen Kyrkhult i Blekinge oplevede han sit livs forelskelse. De svenske eventyr lever i dag videre i Langgaards musik.

Forfatter til bogen ”Mod Lyset” (2014) cand. mag. og redaktør ved DR, P2 Esben Tange, skriver om den på en gang sensymbolistiske og stærkt ekspressive komponist.

”I denne ægte germanske yngling skjuler der sig utvivlsomt et geni, og sandelig om ikke kraften allerede nu afslører en vordende mester”. Sådan lyder det i en begejstret tysk anmeldelse efter at Berliner Filharmonikerne i en udvidet besætning d. 10. april 1913 havde uropført den 19-årige Rued Langgaards *Symfoni nr. 1 Klippepastoraler*. Symfonien er et hovedværk i den vitalistiske musikkultur i Norden. Spilletiden er på mere end en time, der er brugt et usædvanligt stort antal messingblæsere og programmet for de fem satser strækker sig fra begyndelsens ”Havbrænding og Solblink” til finalen ”Livsmod” hvor ”Menneskesjælen skuer Morgenrøden og det forjættede land” fra bjergets top.

Nøglen til en forståelse af dette kraftværk af en symfoni finder vi på Kullen og ikke i Rued Langgaards vante miljø. Som beskyttet enebarn opvokset i et klunketidshjem i det fornemme kvarter Frederiksstaden i København var den unge Rued Langgaard barndom præget af en tilbageskuende borgerlig kultur. Men familien Langgaard holdt lange sommerferier – helst et par måneder – og fra 1898, hvor Rued fyldte 5 år, og frem til 1916 gik turen hvert år til Sverige. I de første mange år boede familien Langgaard i det lille fiskerleje Arild på Kullens nordkyst, og fra 1909 og de følgende år var kurbyen Kyrkhult i Blekinge det foretrukne opholdssted.

For københavnerdrengen Rued Langgaard fra det notoriske fladland Danmark var Kullen eksotisk. Her var det på samme tid muligt at opleve faretruende fald mod den skummende brænding, sublim storhed, når man hævdede sig øverst op på klippens top, og drømmende stemning i den dunkle skov og det tætte krat. Samtidig er der knyttet en række myter til Kullen, hvilket ganske givet også har styrket Langgaards fascination af stedet. For eksempel siges det – ifølge en historisk roman af B.S. Ingemann – at den klippefyldte halvø i middelalderen var beboet af ”Kullamannen”, der var stjernetyder og seer. Og

oplevelserne på Kullen følger Langgaard resten af livet som en vital kraft, der holdes ved lige ved tilbagevendende sommerbesøg i Arild helt frem til 1951, og som løbende kommer til udtryk i flere af Langgaards mest ekspressive værker.

I Kyrkhult derimod oplever Rued Langgaard som ung mand en stemningskult. Mange af de tilrejsende kurgæster er spirituelt søgende og en del underlægger sig kurlivets ritualer, som for eksempel bestråling i lyskasser og indtagelse af mineral- og jernholdigt vand ved helsekilder i skoven. Oplevelserne i Kyrkhult fæstner sig i den unge Langgaards sind, og stimulerer ham i årene efter til at skrive sange og klavermu-

Den unge Rued Langgaard, der fandt særlig inspiration i Sverige, hvor han tilbragte adskillige somre.

sik, som knytter sig til minderne fra Blekinge. Og da han i sommeren 1913 i Kyrkhult oplever en ulykkelig forelskelse, bliver han mærket for livet, og symbolske fragmenter knyttet til den tabte kærlighed i Kyrkhult bliver der efter en fast bestanddel af Langgaards musikalske vokabularium.

Opstigning på Kullen

Rent musikalsk begynder Rued Langgaards svenske eventyr med netop *Symfoni nr. 1 Klippepastoraler*. Store dele af symfonien er komponeret under et sommerophold på Kullen i 1908, hvor familien Langgaard bor i "Hemgården" hos "Kaptajn Nilsson" i Arild. Herfra foretog Rued Langgaard daglige spadsereture ud til Nilssons badehus, der bygget på et fremspring i klipperne, er hævet lidt over Skældervikens brænding.

Første symfonis dramatiske karakter – og forestillingen om at Rued Langgaard skulle have siddet og komponeret i badehuset, mens den skummende brænding slog op under huset – har været med til at betegne Rued Langgaard som en "afgrunds komponist". Meget tyder dog på, at Rued Langgaard foretrak et gods i udkanten af Arild, når det kom til den praktiske del af kompositionsarbejdet. For eksempel har Langgaard noteret i manuskrip-

Nils Andersson Wyke (1868-1937): Kystparti fra Arild med Nilssons badhus. Akvarel. 1903.

tet til 2. sats *Fjeldblomster*: ”Komp. August 1908 (Kullen) I Godsejer Ohlsons Musiksal”.

Da symfonien nogle år efter blev uropført forsynede Rued Langgaard symfoniens fem satser med et program:

1. ”Havbrænding og Solblink.” Ved Bjergets Fod skummer Havbrændingen brølende mod Klipperne. Menneskesjælen stræber ud over Brændingen for at skue Morgenrøden og det forjættede Land.

2. ”Fjeldblomster.” Opstigningen begynder. – Stormen lægger sig. – Bjergskoven yder læ, dog siter Bjergets Blomster let i svage Sus, som spøgelsesagtigt stryger gennem Granernes Toppe.

3. ”Røster fra Fortids Dage.” Fra det Fjerne mumler Havets Brusen som Stemmer fra længst forsvundne Tider – og en Sagastemning henfører Sindet.

4. ”Opad Bjerget.” Bort med Drømmene! Opad Bjerget! Det forønskede Maal, Bjergets Top, vinker jo i det Fjerne!

5. ”Livsmod.” En kølelig Luftning stryger om Bjergets Top, og Udsigten med den vide Horisont, den højthvælvede Himmel, det fjerne, blaaglitrende Hav med de hvide Skumkamme fylder Hjertet med nyt Livsmod.

Det musikalske sprog er rig på malende effekter. ”Havbrændingens” farefulde natur understreges lige fra begyndelsen, hvor accenter tilfører symfoniens faldende melodilinjer en smertefuld karakter, og dermed betoner

at dette er eksistentiel musik. Og når Langgaard mod slutningen lader syv ekstra messingblæsere sætte ind fra ”en forhøjet plads i koncertribunens baggrund” udvides det musikalske rum, og visionen om at lade tilhørerne ”skue Morgenrøden og det forjættede Land” fornemmes.

De metafysiske prægede tanker, som også præger symfoniens program, repræsenteres rent musikalsk i høj grad af referencer til Wagners operaer. For eksempel høres der undervejs i symfoniens store første sats, hvor Langgaard er tæt på at udsætte sit værk for et musikalsk skibbrud, mindelser om Wagners såkaldte ledemotiv for selve ”ringen” i *Nibelungens Ring*. Motivet er centralt, da det udtrykker den store tiltrækning og fascination, som ringen udøver. Den som har ringen har magten over verden, men herredømmet har en stor pris, da ringen er forbandet. I forvejen er musikken hos Langgaard skæbnesvanger, og det understreges og uddybes ved at referere til ”ringen” og dermed til den undergangsforestilling, som ringen repræsenterer i Wagners store mytologiske opera-cyklus.

Så selv om Langgaards *Symfoni nr. 1 Klippepastoraler* er et vitalistisk hovedværk bygget på sansninger af Kullens karske natur lykkes det samtidig den unge Langgaard at skabe forbindelse til romantikkens æstetik og tankeverden, som han kendte fra de kulturkonservative kredse i København.

Musik og ånd

Rued Langgaard var som komponist aktiv fra sin tidligste ungdom i begyndelsen af 1900-tallet og frem til sin død i 1951 og hans musik tager farve af en række af de modernistiske strømninger, der prægede tiden – fra symbolisme og ekspresionisme til grotesker og absurdisme i de sidste år. Men selv om hans musik antager mange former, ser han det som sin centrale opgave igennem hele livet at lade kunsten udtrykke tilværelsens åndelige sider. Allerede i sommeren 1910, omkring det tidspunkt Langgaard bliver 17 år, formulerede han dette i en form for kunstnerisk programerklæring, som blev til i forbindelse med et sommerophold i Kyrkhult.

Anledningen var at nogle kvinder hørte ham spille dele af en symfoni af Bruckner på orgelet i Kyrkhult Kirke. Efterfølgende sendte de den unge Rued et brev og en gengivelse af Arnold Böecklins maleri ”Der heilige Hain” (Den hellige Lund) (1886). Billedet har karakter af et drømmesyn, hvor en procession af hvidklædte skikkelser samler sig om og tilbeder en ildsøjle, der står op af jorden i en lund. Og på den anden side af en mørk mur ses et lille udsnit af et antikt tempel badet i et himmelsk lys. I svaret til kvinderne skriver Langgaard blandt andet:

... hvad der glædede mig mest at se, var Deres smukke Sammenligning med ”heiliger Hain”. Ja, det er også de *hellige* Stier jeg vil vandre, de Stier som ikke gælder for Mennesket, kun for *Aanden alene*. Jeg vil at min Kunst maa blive hellig, rent aandelig. De jordiske Sphærer er mig for lave, de menneskelige Følelser saa længe de klæber ved Legemet, for ufuldkomne.

Kurliv

Sammenkoblingen af natursansning og religiøsitet i Böcklins *Der heilige Hain* kendte Rued Langgaard især fra ophold på svenske kursteder i årene 1909–16. Den religiøse stemning udfoldede sig især ved udflugterne til helsekilder, som oftest lå ude i skoven på afstand af kurhotellet. Begivenhederne omkring kilden var som regel ritualiseret og ofte foregik turen derud i procession. Derved blev der skabt en andagtsfuld stemning omkring indtagelsen af kildevandet, som for Rued Langgaard givetvis må have vakt associationer til den hellige gral og til Wagners opera *Parsifal*. For Langgaard var netop denne opera – på grund af sit åndelige indhold – det vigtigste værk i musikhistorien, og gralmyten spiller en afgørende rolle i *Parsifal*, da gralen er en forudsætning for, at gralridderne fyldes med nye undergivende kræfter. En lignende forestilling var knyttet til de behandlinger, som kurgæsterne gennemgik i de mange sanatorier og kurbade omkring år 1900. Derfor er det også naturligt, at Langgaard ikke kun har forbundet kuropholdene med legemlig helse men også med en dyrkelse af åndelige kræfter.

Netop det åndelige spiller en afgørende rolle i de henved 100 sange Rued Langgaards komponerede fra 1914–16. Et godt eksempel er *Fem Sange* komponeret i løbet af fire oktoberdage i 1915, og hvor Langgaard ikke blot har skrevet musikken men også teksten. Den første af sangene hedder *Ved Kyrkhult Kirke* og er et religiøst farvet stemningsbillede knyttet til kirken, der ligger smukt på et højdedrag midt i Kyrkhult med udsigt over skovene og den nærliggende sø. Teksten til denne første sang er stærkt præget af synæstesi, hvilket allerede udtrykkes i begyndelsesordene i de tre første sætninger, hvor der appelleres til forskellige sanser.

Hører du Klang af Salmen histinde – mærker du Strejf af duftende
Vinde?

Ser du histude bag Kirken fremme: de ensomme Lande med Aaser som
Drømme?

Gyldent et Kors fra Spirets Top sig løfter højt mod Himlen op.

Roser paa Grave skælver i Fred, og Dugdraaber rinde fra Bladene ned.

Ak, Søndag Morgen over Lande.

Rosengården

Sommeren 1913 er skelsættende i Rued Langgaards liv. Det år bor familien Langgaard i huset ”Rosengården” i Kyrkhult, og Rued Langgaard bliver forelsket i en pige. Hun hedder Dora og var sandsynligvis en københavnsk kurgæst. Men at dømmes efter de kærlighedssange Langgaard skriver sidst på sommeren var det ikke nogen lykkelig forelskelse. Den sidste af sangene fra samlingen *Lieder von Goethe* hedder *Vergeblich* (forgæves).

Både tidligt og sent
ser jeg det dejligste ansigt for mig.
Hun tænker på mig, jeg tænker på hende.
Men ingen af os hjælper det.

Et egentlig kærlighedsforhold bliver der ikke tale om, men Rued Langgaard kan ikke glemme Dora, og i de næste mange år bliver han i tankerne og i sin musik ved med at vende tilbage til sommeren 1913, og det fører blandt andet til en hel række værker, der er opkaldt efter huset Rosengården: *Rosengårdsmusik*, *Rosengårdsspil* og endelig *Rosengårdsviser*, der er tre korsatser komponeret i 1919 til tekst af Thor Lange.

Bag muren sidder de roser små,
slet ingen kaster et blik derpå.

Bag muren blomstrer de roser frem,
Slet ingen lægger sin hu til dem.

De lukker sig i;
En føje stund, så er det forbi.

Bedre for blomsten med vold at dø
End falme lønligt og gå i frø.

Bedre, om jeg var på bålet brændt
End ingen elskov at have kendt.

Musikken til *Rosengårdsviser* er stemningskunst af fineste kaliber. De samme musikalske fraser gentages igen og igen, hvilket giver musikken et evighedsskær. Der til kommer at Langgaard benytter sig af musikalske teknikker, som varsler minimalismen, der først skulle blive en musikalsk trend langt senere i 1900-tallet.

Rued Langgaard forbandt dog ikke kun Kyrkhult med vemod og ulykkelig kærlighed. Det fremgår af 10 små klaverstykker fra 1916 med titlen *Sommerferie i Blekinge*. Her går drømmerier og lethed hånd i hånd, hvilket også signaleres med valget af titler. I *Paa Tur* og *Aften med Dans* bobler musikken af overstadigt sommerferiehumør. I *Søndag paa Kirkebakken* og *Kobjælder i Granskoven* har Langgaard skabt en række poetiske øjebliksbilleder – impressionisme set gennem en nordisk linse. Og i *Kafferep* og *Resignation* får vi et herligt indblik i Langgaards humor. Kafferep er det svenske udtryk for det som på dansk kaldes kaffeslabberas, og i en note beder Langgaard pianisten om at spille ”ligesom snakkende i Munden paa hinanden”. Men mod slutningen af stykket må man forestille sig at det gemytlige samvær bliver for meget for den unge Langgaard. Over nogle pludselige musikalske udbrud skriver han ”I Guder lad os slippe ud”, hvorefter musikken resignere.

Hin Tordenbolig

Som 50-årig i foråret 1944 vender Rued Langgaard med *Symfoni nr. 10 "Hin Tordenbolig"* igen tilbage til Kullen. Fire år tidligere er han flyttet til Ribe, hvor han efter årtiers forgæves forsøg endelig har fået en egentlig ansættelse i det danske musikliv – som organist og kantor ved Ribe Domkirke. Dette ændrede dog ikke ved, at Langgaard fortsat føler sig isoleret og forbigået som komponist, og det sætter sig stærke spor i hans musik, der nu får et desperat præg.

Symfoni nr. 10 "Hin Tordenbolig" begynder som et raseriudbrud. Ud af det samlede orkester springer et raketlignende tema og musikken skal illudere "Stormbølger og Lynglimt". Som i et forceret ridt føres lytteren hovedkulds ind i et nyt afsnit præget af infernalske gentagelser spillet af nogle af orkestrets højeste og skarpest klingende instrumenter, piccolofløjter og Es-Klarinetter.

Titlen "Hin Tordenbolig" har Langgaard fra digteren Steen Steensen Blicher, der i en rejsebeskrivelse fra 1817 udmaler oplevelsen af at iagttage Kullen fra søsiden.

- hin Klippe,
der hænger sort som en Sky over skummende Brænding
hint skumle Fjæld er ej af mit Fødelands Bakker.
Saa mørke og nøgne er ej mine løvtakte Høje
Som denne Bjærgryg, Blæstens og Tordenens Bolig

Langgaard er i sin nye symfoni tilbage i det naturmytologiske univers, som han forbandt med Kullen og udfoldede 35 år tidligere i *Symfoni nr. 1 Klippepastoralen*.

Symfonien er et heftigt komponeret tonemaleri præget af romantisk udtrykskraft, mystik, forvredne natursyner og sine steder gysereffekter. Undervejs høres der også naturalistiske tonebilleder, der skildrer livet og naturen på Kullen. Et afsnit er betegnet "Eventyrstemning ved Mosesøerne", og ud for et karakteristisk obo- og klarinetmotivet har Langgaard noteret "Fasanhanen". Og rent faktisk er der en slående lighed med lyden af fasanhanernes kaldesignaler, som også i dag kan høres i skovene på Kullen.

"Begravelse i Brunby" er titlen på et andet afsnit, hvor Langgaard bygger på selvopelevet stof, da han ofte spillede på orgelet i kirken i Brunby, der ligger tæt på Arild. Med rungende gong-slag og mørkt tonende klange fra tuba, cello og bas bevæger musikken sig fremad med tunge skridt i et begravelsesoptog. Passagen er kort, men virkningen er hårrejsende, som et syn eller en drømmesekvens. Denne magiske karakter fremgår også af flere af de titelforslag, som Langgaard overvejede, nemlig "Flyvende Hollænder over Kullen" eller "Den flyvende Hollænder".

Og dermed er der basis for en selvbiografisk tolkning. Som følge af 2. Verdenskrig kan Rued Langgaard ikke foretage sine årlige rejser til Kullen. I stedet genser han i *Symfoni nr. 10 "Hin Tordenbolig"* Kullen i tankerne. Som en anden forbandt "Hollænder", som det opleves i Wagners opera, kan Langgaard for en stund gå om bord på den elskede halvø, inden han igen tvinges ud på det åbne hav.

Men mødet med Kullen, og de stemninger Langgaard forbandt med stedet, opleves gennem en gengangers øjne, så virkelighedens Kullen bliver nu en skueplads for den martrede psyke. Hvor den unge Langgaard så Kullen som et symbol på opstigningen mod tinderne, bliver Kullen nu et udtryk for et dyb fald fra klippens top.

En komponist exploderer

I sommeren 1946 er Rued Langgaard for første gang efter 2. Verdenskrig tilbage i Arild, og i løbet af juli måned komponerer han *Symfoni nr. 12 Hélsingeborg*. Efter sidste takt i partituret har Langgaard noteret: "Min Symfoni Nr. 1 komponeret igen i *koncentreret Form!*... Rued Langgaard 15 Aar".

Den nu 53-årige Langgaard går her i sporet på sig selv, da *Symfoni nr. 1* for en stor dels vedkommende også blev komponeret i Arild – næsten 40 år tidligere. Ganske vist er den timelange *Symfoni nr. 1* nu krympet til blot 8 minutter, men *Sturm und Drang* karakteren er bevaret, og de fem satser i den oprindelige symfoni er skåret ned til fem afsnit, der i en sammenpresset form giver *Symfoni nr. 12* en kollageagtig karakter, og som kulminerer i de sidste tre takter, hvor Langgaard har noteret i partituret "Amok! En Komponist exploderer".

Men det er ikke kun Langgaard selv, der er sat under beskydning i *Symfoni nr. 12*, for med titlen "Hélsingeborg" referer han til dødsgudinden Hel i den nordiske mytologi, og Langgaard forsøger dermed at påkalde mørkets kræfter og udøve en form for voodoo på sine fjender. Men til trods for at symfonien er et forvredet og formørket ekstrakt af den lysstræbende *Symfoni nr. 1 Klippepastoraler*, spiller lyset også en rolle i *Symfoni nr. 12 Hélsingeborg*. Dog ikke længere som det lutrede lys, der er symbol og mål for menneskesjælens ideale stræben, men snarere lyset i sin mest fortættede form. Som den ild der fremkommer ved en ødelæggende eksplosion eller som den spruttende ildhale, der følger af raketaffyringer. Ilden og musikens energi er nu blevet til en dæmoniseret kraftstråle, der katapulterer venner og fjender i flæng.

NT-INTERVJUN

AMALIE SMITH – FORFATTER, BILLEDKUNSTNER OG TEKNIKKYNDIG

Foto: Lærke Posselt

Amalie Smith

Amalie Smith er en ud af 16 unge danske lyrikere, som bidrager til antologien *Nervsystem – ung dansk poesi*, der udkom sidste år.

Lisbeth Bonde har talt med forfatteren og billedkunstneren Amalie Smith, hvis seneste, anmelderroste roman *Marble*, som udkom i 2014, også udkommer på svensk.

Skønt Amalie Smith er født i 1985 og altså kun er 30 år, har hun allerede udgivet adskillige bøger. I 2009 blev hun færdigguddannet på Forfatterskolen. Hun debuterede i 2010 med hæftet *Fabrikken falder*. Samme år udkom hybridromanen *De næste 5000 dage*. I 2012 udgav hun bogen *I civil*, som rummer både prosa og lyrik, og samme år udgav hun også bogen *Læsningens anatomi*, som består af læsenoter fra en periode med hjernerystelse. I 2014 udgav hun så omtalte roman om billedhuggeren Anne Marie Carl Nielsen (1863–1945) og de polykrome, klassiske skulpturer med titlen *Marble*, som også er hovedpersonens navn.

Udover at være uddannet som forfatter er hun også billedkunstner, uddannet på Det kgl. Danske Kunstakademi, hvorfra hun dimitterede i 2015. Hendes afgangsprøve var et videoværk, der handlede om det nyeste skud på den informationsteknologiske stamme: Berøringsfølsomme skærme, Natural User Interfaces eller touch-teknologi, som hun anvendte i værket *Eyes Touching Fingers Seeing*. Hun er uhyre teknisk kapabel, fremgik det af dette værk, som hun modtog Charlottenborg Rejselegat for. I 2015 blev hun yderligere hædret med Kronprinsparrets Stjernedryspris både for sit forfatterskab og for sit billedkunstneriske virke.

Det er gået stærkt med anerkendelsen, men Amalie Smith er også en original kunstner og forfatter – og højproduktiv – og hun har sin helt egen tilgang til fortælleformer og motiver/tematikker.

Interviewet finder sted i Amalie Smiths værksted i Classensgade i bydelen Østerbro i København.

I bogen "I civil" beskriver du indgående et forelsket og erotisk gensidigt besat par; hvor den unge mand pludselig får kræft og forandrer sig meget, hvorefter forholdet langsomt fader ud. Vil du fortælle mere om denne bog, nu da de nordiske læsere kun har adgang til dette fragment? I stedet for at lade dig føre væk i følelser i denne sørgelige roman, har du valgt at dechiffrere følelserne og

analysere de processer, som ændrer forholdet og også undersøge den skyld, som følger med et kærlighedssvigt i relation til en person, som bliver syg?

”I starten har jeg’et og du’et – sidstnævnte er den kræftsyrge – et meget intenst kærlighedsforhold. Det er både smukt og klaustrofobisk. Bogen er opbygget som en række koncentriske cirkler, der vider sig ud fra kapitel til kapitel. I takt med, at kræftsygdommen rammer stadig hårdere, trænger virkeligheden sig mere og mere på. Kroppen er beskrevet som en form for samfund af celler, som har autonomi, og som gør oprør gennem kræften, som breder sig i du’ets krop. Cellerne har taget magten. I bogen forsøger jeg at vride mig fri af det antropocentriske fokus – hvor mennesket spejler sig selv i alt. I stedet forsøger jeg at udvide perspektivet, så mennesket ses som en del af en langt større helhed – universet. Mennesket hører til i den store natur – vi er ikke adskilt fra den, som man har været tilbøjelig til at tro i århundreder.”

Hvorfor har du givet bogen titlen "I civil"?

”Titlen kommer fra en af teksterne. Jeg skriver, at jeg’et træder ud fra scenen og står i kulissen, som ”optrådte det i civil.” Dvs. at afføre sig det sæt tøj, som man bærer, når man spiller rollen som sig selv. Det civile er både idéen om en afklædning og en borgerdragt. Billedet står og flipper lidt frem og tilbage, så titlen skal ikke opfattes alt for entydigt.”

I bogen beskriver du, hvordan den unge mand går i opløsning, og hvordan du’ets begær forsvinder. Det at leve som ungt menneske med en patient og underlægge sig en treugers cyklus med kemoterapi?

”Ved at iagttage den elskedes krop så syg, sker der det, at jeg’et opdager sin egen krop og sin egen dødelighed. At kroppen ikke bare er der for at tjene en, men at den har sine egne agendaer. Dermed løfter jeg’ et blikket og får øje på verden, og det gør du’et også. Der er tale om en gensidig bevidsthedsudvidelse.”

Handler det ikke også om, hvor vanskeligt det er at elske en, som man før kunne begære, men som nu er blevet en patient? At man med andre ord ikke kan tvinge sig selv til kærligheden, når den fysiske attraktion er forsvundet?

”Jo, i høj grad. Dette forhold udvikler sig til en slags pligt. Letheden og det intuitive forsvinder. Jeg’ et har også problemer med sorgen, som ikke er nogen ren og enkel følelse. Jeg’et betragter eksempelvis tåren, der triller ned ad kinden og føler det nødvendigt at sørge. ”

Du har virkelig eksperimenteret med genrene. Hvordan vil du karakterisere "I civil" som genreeksesperiment?

I civil er en samling, ikke en roman. Jeg ”bakser” altid lidt med genrene. Jeg tager afstand fra de meget rigide genreskel i litteraturen og forsøger at

gøre mig fri af dem. I det hele taget gør jeg, hvad jeg kan for at undgå en genrebetegnelse på forsiden. Det lykkedes for mig med *De næste 5000 dage* og med *Marble. I civil* rummer billeder, lister, noget faktuel, digtlignende tekster m.v.”

Hvorfor er det så vigtigt?

”Jeg tilstræber en pluralistisk litteratur. Jeg synes, det giver nogle ekstra dimensioner at nærme mig en problemstilling fra flere vinkler, flere genrer, flere kunstarter. Jeg tror, at man finder ud af nye ting, når man anvender forskellige ”materialer” og også eksperimenterer med nogle fysiske ting. Jeg inddrager også fotografier. Det er berigende. De rene fagopdelinger fx mellem videnskab og kærlighed reducerer begge dele, synes jeg. Der er jo også kærlighed i videnskab og videnskab i kærlighed. Jeg oplever verden som værende langt mere sammenflettet og kompleks, end man kan fastholde ved at opdele den, som man hidtil har gjort det.”

Finder du, at litteraturen i dag er et privilegeret sted for sådanne genreeksperimenter?

”Ja, men lige så meget billedkunsten, der også har et materialemæssigt og rumligt aspekt, som man ikke på samme måde har i en bog. Ganske vist er bogen også et objekt, hvilket der i særlig grad bliver arbejdet med i kunstnerbogen. Der er rum til nogle andre slags erfaringer i billedkunsten end i litteraturen. Og jeg synes om at udtrykke mig inden for begge kunstarter.”

Hvordan vil du håndtere din karriere? Det er ikke set før at man er professionel både som forfatter og som billedkunstner. Ganske vist malede Hans Scherfig ved siden af at skrive sine samfundssatiriske romaner, ligesom lyrikeren Peter Laugesen udtrykker sig som billedkunstner ved siden af sit lyriske forfatterskab. Morten Søndergaard, der ligeledes er lyriker, har også en billedkunstnerisk praksis ved siden af at digte. Men alt i alt hører det til sjældenhederne.

”Jeg eksperimenterer med genrerne inden for begge kunstarter. Jeg skriver i et kontor og går hen på værkstedet og arbejder med billeder. I nogle perioder koncentrerer jeg mig mest om at skrive, mens jeg i andre laver udstillinger. Det veksler hele tiden. Jeg har ingen problemer med at håndtere begge karrierer. Men jeg har et problem med tiden. Det kniber med den. For øvrigt ser det ud til, at den danske kunstscene lige nu godt kan rumme sådanne genrespredninger. At Kronprinsparrets pris blev givet til mig som både forfatter og billedkunstner bekræfter, at det er helt OK at være begge dele.”

Har du nogensinde overvejet også at lave film? Det er jo en kunstart, der rummer både litteratur og billedkunst?

”Ja, film er meget dragende. Jeg har faktisk også lavet film – fx var mit afgangsværk jo en film. Film har en linearitet og et narrativ, der kan sammenlignes med romanens, ligesom man kan bruge montageteknikker, der spiller fint sammen med den måde, jeg skriver på. Så, ja, filmmediet er en stor fristelse, som jeg helt sikkert vil gøre mere ved. Faktisk blev jeg optaget på Filmskolen, lige da jeg var færdig på Forfatterskolen, men da det er to væsensforskellige skoler med to modsatrettede pædagogiske principper, valgte jeg i stedet at holde et år fri, inden jeg søgte ind på Kunstakademiet.”

Amalie Smith er vokset op i forstaden Brønshøj ved København. Hendes far er psykoterapeut, og moren er gymnasielærer med naturvidenskabelige fag. Hun er mellemste datter i en søskendeflok på tre. Der er ingen kunstnere i hendes nærmeste familie, og hun har selv måttet tilegne sig kulturel dannelse og finde sin plads som kulturproducent. Hun oplevede ofte, at hun ikke rigtig kunne følge med, når man drøftede litteratur på Forfatterskolen, især i starten.

Hvad fik du med dig fra Forfatterskolen?

”Alle de timers tekstlæsning, man har på Forfatterskolen – jeg har faktisk talt sammen – der var 422 timers intensiv tekstlæsning – først og fremmest som prima vista-læsninger, hvor man ikke kender teksten på forhånd. Alle de timer har udviklet vores litterære bevidsthed. Man læser både egne og de medstuderendes tekster. Man har ikke noget fast pensum, og undervisningen er på mange måder indrettet efter, hvad der interesserer eleverne.”

Er du tilfreds med det udvalg, som bringes i antologien "Nervsystem"?

”Det er vanskeligt at bringe et uddrag fra en bog, der i den grad arbejder med gentagelser af strukturer, som vendes og drejes på nye måder. Selv når jeg skriver digte, er det ikke enkeltidte, for jeg synes altid at digtene skal have hinanden at stå og gnide og gnubbe sig op ad. De skal tale sammen. Sådan er det, når man arbejder kollage-agtigt.”

Hvis vi går over til "Marble", der er kommet i to oplag i Danmark, bevæger du dig ud i en anden virkelighed. Eller rettere: din egen virkelighed, da bogen jo handler om den store danske billedhugger Anne Marie Carl Nielsen. Vil du fortælle lidt om baggrunden for denne sprænglærde bog, som er beriget af din billedkunstneriske viden?

”Ja, *Marble* er en researchtung bog, som har krævet mange biblioteks- og museumsbesøg. Den har også krævet, at jeg støbte modeller i voks og fremstillede 3D-modeller og krukker. Jeg forsøgte at arbejde med det tredimensionale og det materielle *hands on* og skabte et slags "rev" rundt om bogen af ting og eksperimenter, som ikke kunne presses ind i bogen. I det hele taget havde

jeg brug for at undersøge temaer i bogen på en rumlig måde. Desuden rejste jeg til Athen for at fotografere af de antikke skulpturer, ligesom jeg malede mine ben i samme farver, som de antikke skulpturer. Hovedpersonen Marble er selv et oldtidsfund. Hun er fundet i jorden med farverester og har nogle ridser – dvs. ar – i ansigtet. Men hun bliver hurtigt vakt til live og forlader sin kæreste Daniel, som fandt hende, og rejser til Athen. Ligesom Anne Marie Carl Nielsen forlod komponisten Carl Nielsen for at tage til Athen, hvor hun kopierede de antikke skulpturer og forsøgte at finde farverne. Hun præsterede et godt forsøg, selv om det målt med nutidens videnskabelige metoder ikke var helt korrekt.

Man har vidst, at de antikke skulpturer var farvelagte, siden Pompeji blev udgravet i midten af 1700-tallet. Indtil da troede man, at de var hvide. Den europæiske selvforståelse hviler bl.a. på, at vi var en særlig udviklet civilisation, som ikke havde behov for at bemale vores skulpturer. De var sublime i deres hvide tredimensionale form og kunne fint klare sig uden underholdningsværdi i form af farver, der blev opfattet som overflødig dekoration. Det viser sig, at grækerne fik ideen direkte fra ægypterne, der altid malede deres skulpturer og huse. Vores kultur ligger altså i direkte forlængelse af tidligere kulturer. Jeg havde ikke oldtidskundskab, men kulturfag på Det frie Gymnasium, hvor jeg tog studentereksamen. Så det kom som et chok, da jeg erfarede, at de antikke marmorskulpturer var polykrome.

Marble udkom kort tid efter, at udstillingen *På sporet af farven* åbnede på Glyptoteket, så den var ret relevant. Jeg havde ikke selv set den første udstilling med de polykrome skulpturer, sammesteds, *ClassiColor*, der blev vist i 2004. Det er et meget spændende felt, også fordi videnskabsfolkene arbejder på tværs af faggrænserne. Man læser skriftlige kilder for at undersøge, om der er evidens i dem, ligesom ingeniører, arkæologer, kunsthistorikere og andre faggrupper skal samarbejde for at finde frem til sandheden om polykromien og rekonstruere den på de aktuelle skulpturer. Det er forunderligt, at man stadig fastholder en tilbedelse af den hvide marmorskulptur fra antikken. Det er meget vanskeligt at komme af med denne forestilling om den hvide marmorskulptur. Selve receptionshistorien er så spændende, fordi den siger så meget om den europæiske kulturs selvforståelse.”

Hvad skriver du på nu?

”Jeg skriver på en essaysamling med en del billeder, naturligvis. Jeg er i gang, men jeg ved ikke, hvornår den udkommer,” siger Amalie Smith, der om føje tid udstiller sammen med den fremragende, danske billedkunstner Ferdinand Ahm Krag i det såkaldte Hejserummet i Classensgade 7D. Her viser hun en neonskulptur og en 3D-skulptur. ”Det er et mørkt rum, så min neonskulptur vil tage sig godt ud dernede, og jeg slipper for at konstruere

en black box.” Denne kunstnerstyrede, nonprofit kunsthall danner ramme om eksperimenterende samtidskunst. Udstillingerne kurateres af den danske billedkunstner Melou Vanggaard.

Hvorfor tror du, at der er så mange gode, unge forfattere og billedkunstnere i Danmark for tiden?

”Der er nogle helt fantastiske uddannelsesmuligheder her i landet. Det gælder både Forfatterskolen, som fungerer som en magnet for skrivetalenter, og Kunstakademiet. Der er et virkelig højt niveau. Da jeg gik på Kunstakademiet, overvejede jeg at uddanne mig i udlandet, men efter at have undersøgt mulighederne, måtte jeg konkludere, at jeg ville få mest ud af at blive i København og fortsætte dér,” slutter Amalie Smith.

Lisbeth Bonde

FÖR EGEN RÄKNING

TANKEGODS OM DANNELSE I DIGITALE TIDER

Kristian Hvidt, dr.phil. Bibliotekar og arkivar for det danske Folketing 1969–99. Formand for Det Letterstedtske Selskabs danske afdeling 1990–2005. Forstander for Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie 1994–2004.

Kristian Hvidt

Hvad skal vi også med dannelse nu om dage? spørger mange i dag med et fjernt blik og iPhone'n i hånden. Er det ikke elitært og gammeldags – ”otidsenligt” (et ord vi savner på dansk)? Nu har vi jo fået, pc'en, mobiltelefonen og iPad'en. Og Google og utallige apps sørger for at vi gratis dag og nat gennem disse vidundere behersker dannelsens og kulturens vigtigste grundstof, viden – den ligger parat på alle sprog i en sky et sted over Californien. Vi er takket være ny teknik midt i en vældig intellektuel optur. Men menneskeligt set måske også i en gevaldig nedtur, hvor dannelse og åndsliv kurer ned ad en slisk mod en fordummende og hård digital fremtid, fordi de digitale instrumenter har atomiseret al viden – gjort den uoverskuelig.

Men lad os rette slisken lidt opad og fastslå, at den ikke skrånere nedad: udviklingen skrider eller flyder snarere majestætisk fremad horisontalt, men i en verden under uophørlig forvandling. De dannede er ikke lærde enere, men en type veluddannede mennesker, der findes til enhver tid, de syner ikke i landskabet, men tilpasser sig den ny intellektuelle verden i en overvejende positiv intellektuel udvikling, hvor noget gammelt stof skrumper ind og taber betydning (f.eks. latin og religion), mens andre nye kundskaber og egenskaber føjer sig til dannelsesbegrebet. Men den moderne form for dannelse må suppleres af et veludviklet stykke know-how om, hvordan man navigerer elektronisk og husker de hemmelige fag- og kodeord i legen på tastaturet. I de sidste årtier går udviklingen så hurtigt, at mange, der er over 40, nu er et stykke bagud i digital teknik i forhold til de tyve-årige, der lever med telefonerne i hånden døgnet rundt. I mange ældres øjne står de unge i fare for at forsvinde ind i den virtuelle verden, druknet i et atomiseret videnshav.

Dannelse forgår ikke – den lever som udsnit i enhver befolkning og har bestået i tusinder af år – ikke mindst som ældgamle kulturer i Kina og Indien.

I Europa går begrebet helt tilbage til den græske antik med dets dannelsesideal kaldet *paideia*, der oprindeligt kredsede omkring veltalenhed (overtalelse) og sprog(skønhed), men med Platon blev gjort til en alsidig uddannelse til samfundsborger – indsigt i ideernes verden og skærpelse af tænkningen var formålet. Matematik blev fremhævet som særlig dannende, fordi dets krav til logik sliber intellektet ligesom en kniv. Romerne overtog grækernes *paideia*, særlig Cicero, der meget rammende oversatte ordet til det latinske *humanitas*, menneskelighed – i virkelighed den sokkel, hvoraf al europæisk dannelse voksede og som via renæssancen i 1500-tallet er gået videre som humanismen, dannelsens grønne hovedstamme i en sejrrig europæisk kulturhistorie. I 1600-tallet fjernede man sig fra religionen. John Locke sagde: ikke kun præsterne skal (ved dåben) kunne skrive sin form for dannelse på barnesindets tomme tavle, *tabula rasa*. Det var indgangen til Oplysningstiden i 1700-tallet, der vel var almindannelsens kulmination – lige dele opsamling af viden på tryk og praktisk udnyttelse af den.

Humboldt

Wilhelm von Humboldt var manden, der omkring 1800 samlede forskning og undervisning på sit universitet som en helhed, hvorfra al dannelse skulle udgå. *Bildung* kaldte han det, som det smukke resultat af *Aus-bildung*. Og i den form sprang begrebet endnu før 1800 fra Humboldts Berlin direkte til Stockholm, hvor Thomas Thorild (mon ikke Sveriges Rousseau?) dannede ordet *bildning* og tilsvarende *utbildning*. Bildning er ifølge ham den uddannelse, som dyrker de fag, ”som kan bibringa förståndet skärpa...och odla känslan för det sköna, smaken”; altså både de ældres ønske om det rationelle og den ny tids romantik.”

Ordet dannelse eksisterede ikke på dansk før 1800 så lidt som begrebet. Ifølge *Store danske Ordbog* blev ordet dannelse så at sige konstrueret af Knud Lyne Rahbek for foden af Valby Bakke lige efter år 1800, den første danske professor i æstetik, ”skønhedslære”. Som en dansk purisme – skønt han sikkert kendte Humboldts tyske tanker – dannede han en ny betydning af ordet *danne*, dvs forme. Han ville antyde, at dannelse er resultatet af en udvikling som følge af det logiske: *ud-danne*, ligesom på tysk: *Bildung-Ausbildung* og den svenske parallel. Tilsvarende iøvrigt på dansk er ordet *drage*, forældet form for at bevæge sig, blevet til *op-dragelse*. Mærkelig nok findes der ikke noget ord for dannelse på engelsk, ordbogens *culture* eller *good manners* dækker jo ikke.

Ordet dannelse og bildning er altså ikke stationære egenskaber, men er undervejs i stadig forædling. Det trådte i stedet for *oplysning*, der under romantikken blev et kedeligt fy-ord. I Jens Baggesens hovedværk *Labyrinten*

fra 1792 skriver han om en bestemt dames fine kultur, men ikke dannelse: ”Den viste sig ved det smagfuldste valg af udtryk, ved den fine politur ved hendes tale, men som aldrig forledte hende til at tale som en bog og meget sjældent om bøger.”

I 1800-tallet tog det pænere borgerskab ordet dannelse til sig som en klassebetegnelse, som først dyrkedes i de nordiske landes studenterforeninger, siden i Danmark kaldet de nationalliberale, der sang ”Herre vi ere i åndernes rige” og troede på den skandinaviske union. Men dette næsten komiske akademiske danske overmod ødelagde de nationalliberale politikere da selv i 1864, og forvandlede sig til almindelige, nyttige borgere med en uddannelse.

Den nationalliberale dannelse var et æresord, som ærgrede dette borgerskabs farligste fjende, Georg Brandes. Han lånte skældsordet ”*dannelsesfilister*” fra sit forbillede Fr. Nietzsche og kastede det i hovedet på sine mange modstandere, der pyntede sig med fine ord. Men Brandes skabte selv som litteraturprofet en ny dannelse i de nordiske lande: Et dannet menneske skulle i hans tid nødvendigvis kende handling og symbolik i Henrik Ibsens og August Strindbergs skuespil.

Begrebet dannet såvel som bildning blev efter 1900 afsvækket, afløstes af *kultiveret*, der nok er noget andet: et halvkunstnerisk, belæst menneske, men ikke det alsidigt orienterede intellekt. Og nu er de dannede ikke en indrammelig klasse. De går rundt omkring blandt os, løfter i stilhed det intellektuelle niveau og gør ikke nødvendigvis opmærksom på sig selv. Vi trænger til nogen flere af dem, nu i alvidenhedens elektroniske tidsalder. Bare de ikke bliver nørder.

Dannelse er et flydende begreb, der kan misbruges. Et dansk firma, ”Center for digital dannelse” reklamerer således for tiden på nettet for kurser i ”værdiskabende samspil med andre i den virtuelle verden” – et ret afskrækkende fremtidsscenario. Vi sidder alle mere og mere dér bag skærmen og hugger virtuelle skærver!

Nej, dannelse er ikke noget kollektivt, men først og fremmest en individuel holdning. Man bliver ikke dannet af at tage en universitetsgrad – snarere kan man let uddanne sig til nørd eller fagidiot, en af den slags eksperter som statsminister Anders Fogh Rasmussen lige efter år 2000 hånedes, så alle akademikere blev smæk fornærmede. Nej, dannelse kræver nok en eller anden form for særlig uddannelse, som forudsætter en sans eller et talent for alsidig kombination. De skal kunne udfolde sig ganske uden affekterede fremmedord eller anden titel end at være ”et dannet menneske”. ”Bildning är den kunskap som bliver en del av din personlighet” lyder det så smukt i den svenske udgave af Wikipedia.

I den standende diskussion om en gymnasiereform i Danmark er begrebet dannelse gjort til en ledestjerne, et slags upræcist værktøj for pædagoger. Desværre bliver ordet *almendannelse* i den forbindelse nærmest brugt i flæng med dannelse. Almendannelse får man i folkeskolen med grundelementer som læsning og regning osv, medens dannelse er målet for gymnasiernes mere dybtgående og forståelsesbaserede lærdom.

Afstanden mellem gymnasiet og universitetet er også åndeligt set stor, kræver omstilling. Det vedgik man i København allerede år 1675 – studenterne var for umodne til et lærd studium. Så selveste kong Christian 5.s kansler Peder Griffenfeld indførte en obligatorisk førsteårsprøve, *filosofikum*, et etårs kursus i filosofiens historie og lidt psykologi, som utallige generationer havde stor glæde af. Indtil studenteroprørerne i maj 1971 tåbeligt fik undervisningsministeren, ”Onde Helge” Larsen, til at afskaffe prøven i marxismens hellige navn.

Ellen Key har vittigt defineret dannelse som ”den kunskap som är kvar sedan vi glömt allt vad vi lärt oss.” En rammende bemærkning, fordi det ikke er lærdom, men netop denne åndelige smidighed, der er brug for i vor tids digitale verden, hvor ting specialiseres, hurtigt kan skaffes, og let forsvinder bag glemte kodeord i i det digitale. Godt at vi endnu har *Nordisk Tidsskrift* som et af de gamle almenkulturelle tidsskrifter, der blomstrede før Verdenskrigen. *Tilskueren*, *Gads danske Magasin* og *Ord och Bild* udkom én gang om måneden med vægtige artikler på 5-10 sider fra alle fagområder, orientering på højt, men letlæseligt niveau. Godt tidsfordriv, passende fordybelse på divanen.

Der er to typer på dannede mennesker. Nogle er det, fordi de er omvarende bjerge af paratviden, som de kan remse op af til enhver tid, men mindre godt benytte i større sammenhæng. Andre er derimod mere glemsomme, men har evnen til hurtigt at hente den nødvendige viden og gøre den nyttig. De to kategorier er sjovt demonstreret af H.C. Andersen i eventyret om Klods Hans, der vandt prinsessen. Hans brødre havde lært adressebogen og det latinske leksikon udenad og tilmed smurt munden med levertran. Men de kunne ikke bruge den viden, da de så mødte prinsessen. Klods Hans tænker derimod i muligheder og sammenhænge og ikke i kendsgerninger. Han forholder sig komparativt og kreativt til det, han finder på vejen og til prinsessens udspil; han er praktiker, erotikker og lidt af en filosof overfor de doktrinære brødre.

Kristian Hvidt

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDENS LÄNDER VÄL RUSTADE FÖR ATT MÖTA FRAMTIDEN

Världsekonomin växer långsammare. Det finns åtskilliga som tror att den tillväxttakt som vi upplevde i världen de första åren detta sekel inte kommer att kunna upplevas på nytt – i varje fall inte inom överskådlig framtid.

Flera länder som var tillväxtmotorer i början av 2000-talet, som Brasilien och Ryssland, har drabbats av stora problem och även den starkaste av alla, Kina, noterar avtagande tillväxttakt. Trots den enorma utveckling som skett på bland annat IT-området har produktiviteten i ekonomin, såsom den (ännu) mäts, som helhet utvecklats trögt i många länder. Även tillväxttakten i de ekonomiskt mest utvecklade länderna, OECD-länderna, är klart avtagande.

Pessimister kan peka på att internationella institutioner och samarbetsorganisationer fungerar illa. Även om Grekland hankar sig fram är problemen inom euroområdet långt ifrån lösta. En union med över 500 miljoner invånare kan inte ena sig om en politik som förmår att i ordnad form ta emot asylsökande som till antalet understiger 0,5 procent av det samlade befolkningsantalet. På det utrikespolitiska området har fundamentet för säkerhetsordningen i Europa raserats genom Rysslands illegala annektering av Krim och samma lands bidrag till krigföringen i Ukraina. I skrivande stund pågår en kampanj som inom loppet av veckor kan leda till att Storbritannien inleder fleråriga förhandlingar om ett reglerat utträde ur EU. Primärvalen i USA skakar många etablerade institutioner med mängder av auktoriteter som tills vidare kallas experter. I flera länder ökar stödet för populistiska rörelser som vill stänga gränserna och återgå till tidigare tiders ordningar. Anne Applebaum har sagt att vi kanske står två eller tre val ifrån att säga adjö till den västerländska samhällsordning vi vant oss vid sedan andra världskriget.

Optimister kan peka på att många miljarder människor nu får det allt bättre. EU:s historia visar att kriser bidrar till att utveckla samarbetet och göra unionen mera välfungerande. Den tekniska utvecklingen slår alls inte av på takten. Tvärtom väntar en utveckling som genom ”Internet of things”, förlösa fordon och en delningsekonomi som möjliggör att mycket stora effektiviseringar kan bidra till fortsatt stor välfärdsförbättring. I bästa fall kan vi under detta år se avtal som främjar handel och investeringar i stora delar av Europa, Nordamerika och Asien på ett sätt som främjar tillväxt och skapar en varaktig ordning.

Genom nyföretagande skapas på mycket kort tid enorma förmögenheter. Tack vare IT kan små företag i små länder snabbt nå en global marknad. Genombrott på det medicinska området gör att miljarder människor kan lägga flera år till livet och lika många människor bättre liv till åren.

De nordiska länderna står i internationell jämförelse relativt väl rustade att möta denna framtid. Ekonomierna är starka även om effekterna av den ultralätta penningpolitiken, inte minst i Sverige med många bostadsägare hårt skuldsatta, är ovissa. Demokratierna framstår som starka även om misstron växer. Och kunskapsnivån är ganska god, även om också här Sverige, den relativt höga tillväxttakten till trots, framstår som en oroskälla med tanke på svaga PISA-resultat och invandring av många lågutbildade. Men med en bättre fungerande integration har länder som Sverige och Tyskland ett försteg framför andra i Europa.

Nedanstående är ett försök att beskriva utgångsläget – land för land. De statistiska uppgifterna har hämtats från OECD:s senaste prognos.

Danmark

Den ekonomiska tillväxttakten i Danmark är relativt långsam: 2013, (-0,2), 2014, (+1,3), 2015, (+1,2) 2016, (+1,0), 2017, (+1,8). Om prognoserna för de två senare åren visar sig riktiga så innebär det att tillväxttakten dessa fem år ligger märkbart under den långsiktiga trenden för Danmark.

Den förbättring som anges för nästa år jämfört med i år antas i första hand bero på ökad konsumtion men även en ökad export ligger inbakad i prognosen. Produktiviteten är svag under perioden vilket bland annat antas bero på låg investeringstakt. Till den ekonomiska bilden hör också låga oljepriser som i det danska fallet, i kombination med minskad oljeproduktion i Nordsjön, saktar ned ekonomins utvecklingstakt.

Danmarks inträdesansökan i EU för snart ett halvsekel sedan kom som en direkt följd av att Storbritannien sökt inträde. En av 1900-talets färgstarkaste politiker i Norden, Per Hækkerup, motiverade ansökan med att den danska flaggan alltid bör följa fläsket. Under fjolåret var Storbritannien Danmarks fjärde största exportmarknad. Tyskland och Sverige är Danmarks viktigaste exportmarknader men skulle Storbritannien verkligen lämna EU så skulle platserna tre (Norge), 4 (Storbritannien) och 5 (USA) intas av icke-EU-länder.

Iskrivande stund är utfallet i den folkomröstning som avgör om Storbritannien ska kvarstå som medlem i EU inte avgjord. Det finns oro som sammanhänger inte bara med de bekymmer som finns utbredd i snart sagt hela världen utan i Danmarks fall också gällande inrikespolitiska konsekvenser av ett brittiskt nej till medlemskap i EU.

Finland

Finland har många svåra år bakom sig och vid 2015 års slut så låg BNP sju procent under nivån när krisen slog till sju år tidigare. Följande sifferserie illustrerar utveckling i nutid: 2013, (-0,8), 2014 (-0,7), 2015, (+0,5), 2016 (+1,0), 2017, (+1,2). En viss, men ganska svag återhämtning av ekonomin antas alltså ske i år och nästa år. År 2015 föregicks av fyra år med recession.

På samma sätt som företaget Nokia likt en fågel Fenix lyfte Finland i ekonomisk utvecklingstakt, och till ett stadium av nationell stolthet, så innebar den fallande aktiekursen och friställningarna en dämpning av ekonomin. Därtill kommer att Finland påverkats mera än de andra nordiska länderna av den vikande köpkraften i Ryssland. Finland har lojalt ställt upp för de sanktionsbeslut som EU och Nordamerika genomfört och har drabbats mera av Rysslands motsanktioner på livsmedelsområdet än många andra länder. Ryssland är Finlands tredje största exportmarknad, överträffad enbart av Tysklands och Sveriges.

Finland har påverkats än mera negativt av en avtagande produktivitet än vad som varit fallet i många andra länder. Detta gör att fokus inte bara kan riktas mot en omvärld som inte ger ordentlig draghjälp utan än mera är inriktat på den inhemska situationen. Slitningarna inom regeringspartierna kan illustreras av att Alexander Stubb, som fick den ansvarsbärande rollen som finansminister när den nuvarande regeringen bildades, detroniserats som partiordförande för Samlingspartiet. Socialdemokraterna i opposition är ledande parti i opinionsundersökningarna.

Island

Island som för åtta år sedan upplevde en av världshistoriens största kriser, då tre av de tio största bankkollapserna i världshistorien drabbade detta lands relativt sett lilla befolkning, upplever nu en "boom" inte minst på grund av en strid ström av utländska turister. BNP-tillväxten är väsentligt positivare än i många andra länder: 2013, (+4,4), 2014, (+2,0), 2015, (+4,0), 2016, (+4,4) och 2017 (+3,5).

Turistinkomsterna tillsammans med positivt tillskott genom relativprisernas utveckling för exporten respektive importen samt investeringar i energikrävande verksamhet bidrar till de positiva siffrorna. Utmaningen är att bringa löneutvecklingen i takt med produktiviteten och att hindra att inflationen på nytt tar fart.

Finansminister Bjarni Benediktsson hoppas att kunna inleda avvecklingen av de kapitalrestriktioner som kvarstår efter krisen i det finansiella systemet 2008, innan det nyval kan ske som utlovades sedan Sigmundur Davíð Gunnlaugsson tvingades lämna statsministerposten i samband med den så kallade Panamaaffären.

Norge

Flertalet utvecklade industriländer påverkas positivt av de lägre oljepriser som många tror kan bestå under en längre period. Så är inte fallet för Norge och för dem gäller följande trend: 2013, (+1,0), 2014, (+2,2), 2015 (+1,6), 2016 (+0,6), 2017 (+1,3).

Det är inte minst neddragningar i investeringar i oljesektorn, som medfört försvagad framtidstro bland många av landets ekonomiska aktörer, som bidragit till avmattningen i ekonomin. Flertalet ekonomiska bedömare menar dock att den norska ekonomin snarast stått emot det stora oljeprisfallet bättre än förväntat. Fastlandsekonomin har påverkats positivt av en försvagad norsk krona, som gynnat turism och exporten, av sänkta räntor och en relativt expansiv finanspolitik.

Liksom i många andra länder ställs förhoppningar till förbättrad produktivitet i hopp om att detta ska generera bättre tillväxt. Men de närmaste åren torde det trots allt vara utvecklingen i oljesektorn som får störst betydelse. OECD-ekonomerna bedömer dock att återhållsamhet i konsumtionen i oljeprisfallets efterföljd kan sätta större press nedåt på tillväxten än oljeprisutvecklingen i sig.

Sverige

Om prognosmakarna får rätt så kommer BNP-tillväxten i Sverige fyra av fem år i följande serie ligga över långtidstrenden de senaste decennierna: 2013, (+1,2), 2014, (+2,4), 2015, (+3,8), 2016, (+3,4), 2017, (+2,8).

Tillväxten sker på bred bas: export, investeringar, privat och offentlig konsumtion. I Sverige har även produktiviteten förbättrats under sen tid efter att länge ha varit ett sorgebarn. En del menar att traditionell industri i Sverige mera framgångsrikt lyckats tillföra den nya tidens teknik än vad som är fallet i stora delar av omvärlden. Spotify i alla Volvobilar brukar anges som ett, av många, exempel.

Det finns dock betydande utmaningar. Den privata sektorn är hårt skuldsatt och fallande bostadspriser riskerar att försvaga den inhemska efterfrågan så att en kommande lågkonjunktur fördjupas. Därtill kommer oro för bristande kvalitet i utbildningen i kombination med stort tillflöde av asylsökande med liten kompetens av det slag som efterfrågas på svensk arbetsmarknad. Hur väl Sverige klarar integreringen av invandrare kommer att få långsiktigt stor betydelse för utvecklingen i Sverige.

Framtiden

Den politik som enskilda länder för har stor betydelse för hur de kan möta problem och hur de kan skapa och ta till vara möjligheter. Så förblir det. I vår generation är det emellertid än mera påfallande än tidigare att framtiden i mycket stor utsträckning beror på hur väl samarbetet fungerar mellan länderna. Enskilda staters kortsiktiga egoism och ett nollsummetänkande som inte förmår inse värdet i en ömsesidig dynamik är ett hot.

Samarbete och ett internationellt engagemang har i många årtionden varit viktiga beståndsdelar i de nordiska ländernas politiska agerande. Nu behövs en sådan inriktning i mycket stor omfattning.

Bjud till, tillsammans!

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 IN MEMORIAM. TORD GANELIUS

Tord Ganelius, Stockholm, avled den 14 mars i år, nästan 91 år gammal. I sjutton år, från 1981 till våren 1998, ingick han i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse.

Tord Ganelius blev 1957 rekordung professor i matematik vid Göteborgs universitet efter att ha disputerat i Stockholm 1953 och samma år utnämnts till docent vid Lunds universitet. Han återvände till hemstaden Stockholm 1981 och innehade under åren 1981–1989 posten som Kungliga Vetenskapsakademiens ständige sekreterare. Som sådan kungjorde han varje år namnen på nobelpristagarna i fysik och kemi.

Han var också styrelseledamot i Nobelstiftelsen under denna tid.

Tord Ganelius

Hans doktorsavhandling handlade om analytiska funktioner och deras nollställen. Ganska snart kom han in på Taubersatser, vilket skulle bli ett återkommande tema i hans forskning. Nästa stora forskningsintresse för Tord blev approximationsteorin som studerar hur allmänna funktioner kan approximeras med enklare funktioner. Tord bidrog med flera internationellt uppmärksammade arbeten inom dessa områden. Han gjorde även tre sejourer som gästprofessor i USA, vid University of Washington 1962, Cornell University 1967 och University of California, San Diego 1972–73.

Huvuddelen av sin gärning utförde han i Göteborg. När han kom dit 1957 var den matematiska institutionen ganska liten, men expanderade därefter kraftigt, inte minst tack vare den nye professors förmåga att dra till sig och handleda licentiander och doktorander.

Många kolleger och studenter har vittnat om den positiva och stimulerande atmosfär som Tord skapade på den matematiska institutionen i Göteborg. Han gjorde sina föreläsningar till intellektuella äventyr som man inte visste hur de skulle sluta. Med sin snabbhet i repliken och värtalighet var han den självklara huvudpersonen vid bordssamtalen i institutionens café. Vid dessa dryftades inte bara matematiska problem utan det mesta som rörde sig i tiden.

Det hände till och med att föremålet för dessa diskussioner bjöds in för att hålla ett seminarium, som författaren Lars Gustafsson. Det är en episod som man fortfarande talar om på institutionen. Två läger hade utbildats i synsättet

på hur Lars Gustafsson i sina böcker refererade till matematiken. Det ena anklagade Gustafsson för att stoltsera med lånta fjädrar, den andra med Tord i spetsen ansåg att det trots allt var positivt att en författare associerade till matematik. Seminariet, med rubriken "Matematikens gränser och världens gränser", hjälpte kanske inte till att slita tvisten, "men vi fick åtminstone se Tord möta sin överman i konsten att prata på", vittnar en av dem som var med.

Över huvud taget var Tord Ganelius en mycket utåtriktad företrädare för sitt ämne. Han var en flitig skribent i matematiska och allmänvetenskapliga frågor och hans forskningsinsatser har karakteriserats som en ständig strävan efter att hitta eleganta lösningar på intrikata problem. Samtidigt var han en tidig förespråkare för matematikens användning i nya sammanhang och initierade bland annat seminarieserier om spelteorier och konfliktforskning. En vid läsekrets nådde han med boken *Introduktion till matematiken*, som han gav ut 1966 och som alltså används i undervisningen efter att Nationellt centrum för matematikutbildning gjort den tillgänglig på nätet.

Själv hade jag glädjen att ingå i studentkårens styrelse när Tord i mitten av 1960-talet var inspektor i Filosofiska fakulteternas studentförening i Göteborg. Tord deltog med liv och lust i allt som rörde studentlivet. Han tog inte bara första spadtaget när kårhuset skulle byggas till utan var också angelägen om att kåren skulle vara en viktig social träffpunkt för alla de nya studenter som kom till Göteborg under dessa år. Hans särskilda skötebarn var studentorkestern Tongångarne. Tord höll ofta i taktpinnen under dess bejublade framträdanden och blev självklart dess hedersledamot. Tord och hustru Aggie var ett inspektorspar som alltid förhöjde stämningen på studentkårens begivenheter och som starkt bidrog till den blomstringstid som det traditionella studentlivet upplevde i Göteborg i mitten av 1960-talet.

Våra vägar korsades på nytt på 1990-talet i Letterstedtska föreningens styrelse, där Tord med sin humor och vida intressesfär gav en extra krydda åt mötena. Precis som på studentkåren under 60-talet.

Vi är många som från olika sammanhang har goda och ljusa minnen av Tord.

Lars-Åke Engblom

BOKESSÄ

NY GIV I KIELLANDFORSKNINGEN?

Alexander L. Kielland er sikret evig liv i norsk litteraturhistorie som en av de fire store, sammen med Bjørnson, Ibsen og Lie. «De fire store» er selvfølgelig en konstruksjon av den typen litteraturhistorien er full av, men det går likevel an å spørre seg om hva som ga en forfatter som Kielland denne status og hva som har skjedd i de mer enn hundre årene som er gått siden forfatterens død i 1906. Det er ikke tvil om at Kiellands noveller og romaner, særlig *Garman & Worse* og *Skipper Worse*, har vært utrolig populære blant det lesende publikum. Langt opp mot vår tid var disse bøkene også noe man leste i gymnaset, og selvsagt i litteraturstudier ved våre universiteter. Men det er lenge siden Kielland var folkelesning, og hvis han lever i alminnelige leseres bevissthet i dag, må man nok gi filmatiseringene for TV mye av æren for dette. For et par generasjoner siden bidro også den svært populære folkekomedien *Tørres Snørtevold*, basert på Kiellands siste roman, *Jacob*, til kjennskapen – selv om Tancred Ibsen som regisserte filmen avvek noe aldeles voldsomt fra romanen den tok utgangspunkt i. Denne boken skal vi komme tilbake til i omtalen av en bok som nylig er gitt ut og som baserer seg på en doktoravhandling, uten helt å kvitte seg med det «stammespråket» som ofte preger litteraturvitenskapelig forskning.

Kielland beskrives som «lystseileren» i den norske dikterflåten som gjorde seg så bemerket mot slutten av 1800-tallet. «Det moderne gjennombrudd» i nordisk litteratur er utenkelig uten diktere som Bjørnson og Ibsen, men Kielland har også sin velfortjente plass her. Det skyldes blant annet at han tok Georg Brandes på alvor og satte problemer under debatt i romaner som ikke bare var realistiske og problemorienterte, men gikk til kraftige angrep på samfunnsinstitusjoner, på hele embetsverket, osv. «Kielland-saken» er beryktet – den handler om hvordan Stortinget avslo å gi Kielland diktergasje, på tross av alt som burde tale for at han ble vist slik heder. Dette ser ut til å vise hvor sterkt en forfatter som kom fra de privilegerte klasser, men diktet av raseri over ulikhet, uforstand og overgrep, kunne bli fryktet og forhatt. Forfatterskapet ble svært kortvarig, om det var strid og motstand eller andre faktorer som sørget for det, og den siste skjønnlitterære boken, *Jacob*, er forfatterens svakeste roman.

Bortsett fra den sentrale plassen Kielland fikk i våre tidligste litteraturhistorier, og i og for seg har beholdt i de to store norske litteraturhistoriene som kom på 1900-tallet, gikk det lang tid før vi kan snakke om forskning rundt Kiellands forfatterskap. I serien med «Norske Personligheder» portretterte Georg Brandes Kielland før noen andre, og kanskje har hans konklusjon vært utgangspunkt for mange som var sterkt uenige i utsagnet om at Kielland var «saa nær ved at være en betydelig Digter, som man kan være det, naar man ikke er Maler og ikke Psykolog».

En svært tidlig oversikt over Kiellands liv og diktning var Mathilde Schjøtts *Alexander L. Kielland. Liv og Værker 1879-1904* (1904), fulgt opp med en bok med litt større avstand til både mannen og verket. Denne neste boken om Alexander L. Kielland var det *Nordisk Tidskrifts* daværende redaktør for Norge, Gerhard Gran, som sto for. Grans *Kielland og hans samtid* (1922) er en sympatisk og velmenende fremstilling av liv og diktning, med mest vekt på livet fra vugge til grav og de skjellsettende begivenheter i Kiellands forholdsvis korte liv fra 1849 til 1906.

Kiellands egne utsagn om sin diktning, der tendens er et nøkkelord, styrte svært mye av det som ble skrevet om ham, og har lenge kanskje vært for styrende. Det samme gjelder den motsigelsen mange har sett mellom dikterens eget overklasseliv og den rasende kritikk mot makthavere og autoriteter han kom til å fremme. Det å lese tekstene litt mer fristilt fra dikterpersonligheten og la tekstene stå i sentrum, gjerne sett i historisk og økonomisk kontekst, kom først sent i forskningstradisjonen.

Den mest avgjørende boken i Kielland-resepsjonen er kanskje Olav Storsteins *Kielland på ny* fra 1936 der det blir gjort et skarpsindig om enn ensidig forsøk på lese hele forfatterskapet som en stor økonomisk roman. Det er grunnlag for å gjøre dette, fordi det selvfølgelig er slik at de beste romanene (*Garman & Worse*, *Skipper Worse*) handler om handel og virksomhet og skiftende konjunkturer. Når Thomas Mann hevdet at han sto i stor gjeld til Kielland når det gjaldt *Buddenbrooks*, er det nettopp de gamle handelshus og økonomiske spørsmål Mann må ha tenkt på.

Kielland ble feiret med en stor festaften i Universitetets aula i Oslo i 1949; Statsråden innledet, André Bjerke hadde skrevet prolog og Francis Bull som samme år ga ut *Omkring Alexander L. Kielland* holdt hovedtalen. Det ble til og med gitt ut frimerke med Kiellands portrett. Neste jubileum kom 50 år senere, i 1999, men heldigvis kom det mange nye og fine bidrag til forskningen omkring Kiellands liv og diktning i løpet av disse årene. Viktig var det for eksempel at Kiellands brev kom ut i fire store bind (1978-1981), redigert av Johs. Lunde som i 1975 også publiserte boken *Liv og kunst i konflikt. Alexander L. Kielland 1883-1906*, der det som må ha vært konfliktfylte motsetninger i Kiellands liv igjen blir tatt opp.

Men forskningsbidrag av større tyngde og kvalitet finnes. I 1952 ga svenske Nils-Erik Bærendtz ut *Alexander Kiellands litterära genombrott*. Her tar Bærendtz for seg Kiellands tidligste arbeider, dvs. novellettene og debutromanen, *Garman & Worse*, men først etter at han har ettersøkt ideer og tanker hos mange og ulike personer som kan ha formet dikterens idégrunnlag og blitt avgjørende for hans måte å skrive på. En annen doktoravhandling utgitt som bok under tittelen *Alexander L. Kiellands romaner: kunstnerisk stil og metode* (1971) av Owe Apeland står for meg som den beste enkeltstudien av forfatterskapet. I forskningstradisjonen er enda et doktorarbeid verdt å nevne, fordi

det undersøker en side ved Kiellands diktning som lett blir oversett – nemlig satiren – Helmut Blockwitz' *Tendenz und satirische Schreibart im Werk von Alexander L. Kielland* (1988).

Først i 1996 kom en biografi i egentlig forstand – forfatteren Tor Obrestads *Sannhetens pris: Alexander Kielland – en beretning*. Undertittelen «en beretning» mer enn antyder at dette er like mye fortelling, av og til spekulasjon, som forskning i dypere forstand. Gjennom hele 1990-tallet og frem til 150-årsjubileet for dikterens fødsel i 1999 var jeg med i styret for Kiellandforbundet og i selve jubileumskomiteen. På oppdrag redigerte jeg en antologi med tekster om Kiellands forfatterskap, *Disharmoniens dikter: Alexander L. Kielland ved 150* (1999). Jeg skulle gjerne ha sett at det ble en bedre bok, men det var langt mellom Kielland-forskere på denne tiden og absolutt ingen yngre å få tak i. Litt bedre var det med deltakelsen på et seminar der jeg redigerte boka som ble gitt ut – *Fragmenter til et Kiellandbilde* (2000). Men noe skjedde helt klart i forlengelsen av jubileet: en bokhistorisk studie av Kiellands strev for å få mest mulig fortjeneste av det han skrev har vi med Tore Rems *Forfatterens strategier: Alexander Kielland og hans krets* (2002), mens en ny tilnærming til Kiellands første roman kommer til uttrykk i Magne Drangeids *Humoristen & Don Quijote: Alexander L. Kiellands «Garman & Worse» som tragikomisk roman*. (2008). Et nytt aspekt ved Kiellands diktning, lite påaktet, blir undersøkt i Jan Inge Sørbøs *Kielland som melodramatiker* (2005), mens alt tenkelig som kan sies å utgjøre konteksten rundt Kiellands siste roman, *Jacob*, blir undersøkt i Lars August Fodstads *Moderne gjennombrudd og sammenbrudd. Alexander L. Kiellands Jacob*. Jeg har en grundigere omtale av boken i *Edda* 1/2016, så her skal bare tas med noen synspunkter på en bok som i det minste viser at forskningstradisjonen stadig forlenges, selv om det ofte skjer ved at man setter seg ut over det som er skrevet før og som kanskje ikke holder mål om det blir sett på fra nye og svært teoretiske ståsteder.

Lars August Fodstads stort anlagte studie av Kiellands siste (og dårligste) roman, *Jacob*, er en solid og etterrettelig litteraturvitenskapelig studie. Forfatteren har høye ambisjoner: Både å bringe ny forståelse av hele forfatterskapet og av Kiellands plass i litteraturhistorien. Romanen leses som et «interdiskursivt knutepunkt» og i lange diskusjoner blir *Jacob* kontekstualisert i forhold til nesten alle tenkelige diskurser i tillegg til de litteraturvitenskapelige – «historiske, filosofiske, økonomiske, politiske og sosiologiske».

Det er imponerende bred lesning, vid orientering, utstrakt vilje til å søke alle mulige andre disipliner og tekster som kan kaste lys over *Jacob* som romantekst, som Kiellands siste roman, som et uttrykk for en tidsperiode og et samfunn der mye er i støpeskjeen og det meste synes å være forfall og ikke fremgang. I tre kapitler med tematiske analyser og tre med formanalyser når forfatteren fram til at *Jacob* er en dystopisk roman og en riktig dårlig realistisk roman.

De tematiske kapitlene tar først for seg kampen mellom høy og lav der dan- nelses- og kulturkampen står sentralt i beskrivelsen av oppkomsten Tørres Snørtevold, senere Herr Wold, og hans vei fra filler til rikdom. Deretter sam- ler undersøkelsen seg om økonomi, om penger, fra Tørres stjeler den første 10-øringen fra kassen til han ender som rik stortingsmann. Det kan være lett å glemme dette mens man leser, men Tørres er og forblir en kjeltring fra begyn- nelse til slutt, og på et vis kan boken leses som en røverroman eller som lett underholdning med et komisk tilsnitt. Men det er nok best å ta den på alvor, om enn kanskje ikke på så stort alvor som Fodstad gjør.

Kontekstualiseringen kan til tider synes å ta overhånd i denne studien, men forfatteren makter å ha romanen, *Jacob*, i nærheten av alt det andre hele tiden. Og likevel er faren helt klart til stede for at *Jacob* blir underordnet konteksten, selv om det hele tiden blir sagt at den er utgangspunktet – det er den som bestemmer hva som blir tatt opp. Noe som hele tiden kom tilbake under les- ningen av *Moderne gjennombrudd og sammenbrudd* var dette utidige spør- mål: Kan en liten og ganske så ubetydelig roman bære så stor og vid og bred undersøkelse uten at teksten bukkes under for konteksten? Man kunne også være vrang og hevde at det å føre nye og grundige beviser for at Kiellands siste roman er riktig dårlig, heller ikke bringer mye nytt, men snarere bekrefter historiens dom.

Uansett har vi et nytt bidrag til en lang forskningstradisjon omkring Kielland og hans verk, og det er gledelig.

Hans H. Skei

Bøker nevnt i essayet:

- Mathilde Schjøtt. *Alexander L. Kielland. Liv og Værker 1879-1904* (1904)
 Gerhard Gran. *Kielland og hans samtid* (1922)
 Olav Storstein. *Kielland på ny. Alexander L. Kielland og hans diktning i lys av vår tid* (1936)
 Francis Bull. *Omkring Alexander L. Kielland* (1949)
 Johs. Lunde. *Liv og kunst i konflikt. Alexander L. Kielland 1883-1906* (1975)
 Nils-Erik Bæhrendtz. *Alexander Kiellands litterära genombrott* (1952)
 Owe Apeland. *Alexander L. Kiellands romaner: kunstnerisk stil og metode* (1971)
 Helmut Blockwitz. *Tendenz und satirische Schreibart im Werk von Alexander L. Kielland* (1988)
 Tor Obrestad. *Sannhetens pris: Alexander Kielland – en beretning* (1996)
 Hans H. Skei, red. *Disharmoniens dikter. Alexander L. Kielland ved 150* (1999)
 Hans H. Skei, red. *Fragmenter til et Kiellandbilde* (2000)
 Tore Rem. *Forfatterens strategier. Alexander Kielland og hans krets* (2002)
 Magne Drangeid. *Humoristen & Don Quijote: Alexander L. Kiellands «Garman & Worse» som tragikomisk roman* (2008)
 Jan Inge Sørbo. *Kielland som melodramatiker* (2005)
 Lars August Fodstad. *Moderne gjennombrudd og sammenbrudd. Alexander L. Kiellands Jacob* (2014).

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

TV-DRAMATIKERN LARS MOLIN – SKRÖNANS MÄSTARE

Den svenske författaren, dramatikern och regissören Lars Molin var bara 56 år gammal när han dog i en hjärtattack 1999. En vecka senare skulle han ha fått en bypassoperation. 16 år senare har 2015 kommit en biografi med titeln *Lars Molin – mitt i berättelsen*, skriven av hans kollega vid Sveriges Television Drama, dramaturgen *Gunilla Jensen*. Hon arbetade mycket nära Lars Molin under många år. Gunilla Jensen tecknar i boken ett respektfullt porträtt av berättaren, livsnjutaren och arbetsledaren Lars Molin utan att hänfälla till ensidigt hyllande. Hon går grundligt och kronologiskt igenom Lars Molins produktion. Rakt upp och ner berättar hon om bok efter bok, film efter film, indelat i årtionden, 1970-, 1980- och 1990-tal. Hon intervjuar medarbetare och citerar recensioner. Det handlar mer om Lars Molins professionella gärning än om hans person.

Lars Molin var skränsans mästare och hans berättelser var mustiga med burlesk humor samtidigt som de hade stråk av svärta. Lars Molin hade bildningskomplex eftersom han inte var akademiker och utbildad filmare och dramatiker. Han hade ett ”underifrånperspektiv” och var mycket känslig för kritik och hade en inneboende vrede som samtidigt gynnade hans skapande. Gunilla Jensen lyfter fram att Lars Molin tar parti för den lilla människan i kampen mot överheten. Självt gjorde Lars Molin en klassresa och blev berömd.

Lars Molin föddes 1942 i Jämtland. Fadern var bergsprängarbas, modern hemmafru. Han hade två bröder, en äldre och en yngre. Familjen förde en kringflackande tillvaro med faderns arbete på olika kraftverk. Modern var sjuklig i tuberkulos och vårdades i omgångar på institution. Kanske grundlade det en otrygghet som senare orsakade vemodet i Lars Molins berättelser. Hans far var en god berättare och Lars Molin växte upp med skränsor. I uppväxten kom Lars Molin också i kontakt med politik och klassklyftor, och han kom själv att bli socialdemokrat.

Lars Molin utbildade sig till vägmästare. Hur det kom sig har han berättat att han blundade och pekade på listan med yrken i skolan, så fick det bli vägmästare. Han var verksam i yrket till 1972.

1961 gifte han sig med Anita Holm, han var då 19 år gammal och första barnet Rickard var redan på väg. Dottern Agneta föddes 1963. Lars Molin flyttade med hustru och två barn från Sollefteå till Gnesta, därefter till Östhammar. I Östhammar bodde han mellan åren 1966 och 1978.

Under en strejk i samband med bygget av Arlanda flygplats 1969 gick Lars Molin sysslös och fick tid för att skriva. Det skulle komma att förändra hela

hans liv. Han producerade tre manus som han skickade till TV 2. Lars Löfgren som var chef på TV 2-teatern köpte dem alla. Alla tre manusen spelades in och sändes 1971. En av filmerna var "Badjävlar" som regisserades av Christian Lund och kom att bli Lars Molins stora publikgenombrott. Den handlar om motsättningar mellan bofasta, som får kämpa för uppehållet, och rika badgäster. "Badjävlar" rev upp en tittarstorm som förfärades över att det förekom så mycket svordomar, sex och alkohol i filmen. Men filmen var också en berättelse om politik, mygel och korruption, en skildring som skakade om. Filmen fick Nordiska TV-dramatikers pris och drog två miljoner tittare.

På 1970-talet skrev Lars Molin sex romaner, samtliga arbetarskildringar utifrån hans egna erfarenheter och historiska berättelser. Debutromanen *Bomsalva* handlar om en olycka vid ett kraftverksbygge. När romanen blev långfilm 1978 sa han att den var en hyllning till hans pappa som sänar fått sätta livet till i en liknande olycka. På 1980- och 1990-talet kom ytterligare tre romaner samt en novellsamling.

1975 blev Christian Lund chef för Norrbottensteatern och engagerade Lars Molin som husdramatiker. Allt som allt blev det sju pjäser för Norrbottensteatern på 1970-talet, och ytterligare två manus för andra scener.

Ingen av Lars Molins fem långfilmer gick riktigt hem hos den breda publiken. Många kritiker och tittare tyckte att Lars Molin var bäst på TV. På 1970-talet kom filmerna "Polare" (1976), "Bomsalva" (1978) och "Repstånd" (1979). Senare "Höjdhopparen" (1981) och "Sommarmord" (1994).

1975 kom TV-serien "Tjocka släkten" om en familj i norra Sverige. Serien blev ett kritikerfiasko och uppretade tittare tyckte att den var ångestframkallande och chockerande. Samtidigt var Lars Molins äktenskap i gungning och han drack för mycket. Molins karriär gick inte bara på räls, han fick utstå många motgångar. Men han lärde av misstagen och kom tillbaka.

På 1980-talet flyttade Lars Molin till Stockholm och hade då en ny fru, maskören Siv Glans. De hade träffats på Norrbottensteatern. Paret fick dottern Nadja. Lars Molin och första hustrun Anita kom att ha fortsatt kontakt i en djup vänskap livet ut. När Siv inte kunde gå på tillställningar följde Anita med istället. Lars Molin blev ung morfar och farfar. Han var dock inte så road av småbarn, det gick bättre när de var stora nog att diskutera med.

Det var i TV Lars Molin skördade de största framgångarna och blev folkkär. Trots ett tiotal romaner, ett tiotal scenproduktioner och fem långfilmer var det genom TV-rutan han nådde den stora publiken.

TV-filmen "Midvinterduell" (1983) brukar betecknas som Lars Molins genombrott som folkkär berättare i TV. Två av hans mest anlitade och uppskattade skådespelare gjorde här också entré i hans värld, Mona Malm och Ingvar Hirdwall. Filmen handlar om att en mjölkpall skall flyttas vilket Ingvar Hirdwalls

bonde Egon vägrar att göra. Han anser att det strider mot hans rättigheter. Egon stötts av sin hustru, gestaltad av Mona Malm. Gång på gång körs Egons mjölkpall sönder av vägverkets plogbilar. Till slut gjuter han en pall med betongunderlag som får plogbilen av haverera. Mona Malm och Ingvar Hirdwall, ofta med rollnamnet Egon, kom att göra många Lars Molin-produktioner.

TV-filmen ”Kunglig toilette” (1986) handlar om politiken och framförallt socialdemokratiens förhållande till monarkins vara eller icke vara. Lars Molin var inspirerad av ett kungabesök i Västervik 1983 då man dyrt lät renovera en toalett i rådhuset.

TV-filmen ”Saxofonhallicken” (1987) handlar om Vera som är en frånskild småbarnsmamma, och hennes kväll på dans på stadshotellet. Vera kan bara dansa till en enda melodi. Filmen betraktades som en hyllning till det svenska stadshotellet. Vera är också i själva verket Lars Molin som inte heller kunde dansa.

Släktrönikan TV-serien ”Tre kärlekar” (1989 och 1991) är inspirerad av Lars Molins egen familjehistoria. Den utspelar sig 1944–46 och är berättelsen om en familj i tre generationer och kärleken mellan föräldrar och barn, syskon och kärlekspar. Skådespelarna Jessica Zandén och Samuel Fröler gör här sina genombrott. Med är också skådespelarna Lena T Hansson, Mona Malm och Ingvar Hirdwall. I berättelsen vill familjefadern Egon att sonen Gösta ska ta över släktgården, men Gösta vill skapa sig en egen framtid. Serien blev en kärlekshistoria mellan Lars Molin och en miljonpublik.

1989 fick Lars Molin en hjärtinfarkt. Omgivningen försökte få honom att ändra livsstil. Han rökte för mycket, drack för mycket, jobbade och stressade för mycket, sov för lite, var överviktig och motionerade inte. Han försökte verkligen sluta röka och provade allt, plåster, tuggummi, akupunktur, hypnos, utan resultat.

1995 kom TV-filmen ”Potatishandlaren” med skådespelarna Ingvar Hirdwall, Rolf Lassgård och Eva Gröndahl. Den handlar om Märta som är en medelålders kvinna som fortfarande bor tillsammans med sin far på dennes bondgård. Fadern oroar sig över att Märta aldrig skall hitta en make, men en dag kommer potatishandlaren Sture till gården och förhoppningarna väcks.

TV-filmen ”Den tatuerade änkan” (1997) handlar om 60-åriga kvinnan Ester spelad av Mona Malm. Hon lever i ett mindre lyckat äktenskap, men när en kvinnlig släkting, faster Agnes, går bort förändras allt och Ester kan leva ut sina drömmar. Runt Mona Malm finns skådespelarna Erland Josephson, Jan Malmström, Ingvar Hirdwall, Sven Wollter och Niklas Ek. Vid premiären på Filmfestivalen i Göteborg fick filmen stående ovationer. Den fick också en Emmy-statyett, det finaste pris en tv-produktion kan få, en motsvarighet till filmens Oscar.

1998 visades Lars Molins sista TV-serie ”Ivar Kreuger”.

Lars Molin hade dödsångest de sista åren av sitt liv. Kvällen före dödsfallet 1999 hade Siv som vanligt lagat en god middag. De tände en brasa och tog en konjak. Det var en vecka kvar till bypassoperationen och Lars Molin var väldigt nervös för den. De gick och lade sig för att sova. Vid tvåtiden på natten reste sig Lars Molin upp ur sängen och skrek ”jääävlar”, gick ut ur sovrummet och rasade ihop. Ambulans tillkallades men väl på sjukhuset gick hans liv inte att rädda.

När han var borta stod det klart att han var oersättlig.

Lena Wiklund

Gunilla Jensen. *Lars Molin – mitt i berättelsen*. Piratförlaget, Falun 2015.

MARIMEKKO – STÖRRE ÄN SIN STORLEK

När boken *Marimekko – Suuria kuvioita* (fritt översatt *Stora mönster*) utkom hösten 2015 kretsade diskussionen om vilka hemligheter som skulle se dagsljuset. Att det har funnits mycket dramatik i Marimekkos historia är känt, och den film (premiär i mars 2015) som *Jörn Donner* regisserade om Marimekko grundaren Armi Ratia bara spädde på den föreställningen.

Författarna *Esa Koivuranta*, *Kati Pehkonen*, *Tuija Sorjanen* och *Annina Vainio* ingår i ett andelslag för grävande journalister, Sarkamedia. Andelslaget hade ett par år tidigare fått mycket publicitet för boken om *Björn Wahlroos*. En parentes: Wahlroos förekommer här också, han intervjuas som vän och före detta chef till Mika Ihamuotila, största aktieägaren och styrelseordförande i Marimekko av i dag.

Angreppssättet känns igen från Wahlroos-boken. Författarna har gjort ett grundligt arbete. Även om det inte handlar om grävande journalistik för att avslöja brott i någon form är det adjektiv som främst kan associeras med boken ”avslöjande”. Man har verkligen inte nöjt sig med en version av historiens gång, man har gjort över 100 intervjuer och belyser alltid de viktigaste vändningarna i Marimekkos historia ur många synvinklar och via flera intervjuer.

Läsaren får en känsla av att den själv får bilda sig en uppfattning av vad som kan kallas sanningen, eller historien, och framförallt får läsaren en känsla av att det här är Boken om Marimekko, mycket mer än en företagshistorik någon kunde vara. Samtidigt som man varken skyggar för interna konflikter eller för att berätta om den iskalla fabriks hallen i Jiaxing-distriktet i Kina där en del plagg och väskor sys i dag, berättar man om ett företag, numera börsbolag, och ett varumärke som är mycket större än det sett till sin omsättning och personalstyrka egentligen borde vara. Marimekko är en del av finländarnas identitet, hävdas det, och mycket riktigt vet väl varje finländare något om det här företags historia.

I kortform torde – eller borde – alla finländare känna till grundaren Armi Ratia, räddaren Kirsti Paakkanen, (efter Amer-parentesen, då Ratias barn sålde sina aktier till koncernen Amer som ägde Marimekko åren 1985–91) och Mika Ihamuotila, bankiren som efter en allvarlig sjukdomsattack ville sätta sig själv och sina pengar i blöt för ett designföretag.

Designernamn som Vuokko Nurmesniemi, Annika Rimala, Majja Isola, Kristina Isola med flera har kändisstatus, och det som definitivt varje finländare känner igen är vissa mönster; de randiga t-skjortorna, de storblommiga tygen, de mönstrade börsarna och de stadiga väskorna.

Det som alla också känner till är de senaste årens plagiatskandaler – den enskilt värsta händelsen i företagets historia uppdagades i maj 2013. Då framkom att Kristina Isolas design Metsänväki (Skogsfolket) var en kopia av en teckning i en ukrainsk barnbok. Vd:n Ihamuotila vägrade först att tro det, så stor var tilliten till Isola som i decennier designat för Marimekko, och som var andra generationens designer i den egenskapen. Men Kristina Isola fick gå och i rensningsoperationen efteråt rekryterades för första gången en konstnärlig ledare från utlandet, svenska Anna Teurnell, med bakgrund bland annat i Hennes & Mauritz (H & M).

Att Teurnell är svensk har väckt färre reaktioner, att bakgrunden finns i H & M desto mer. Men författarna – som fortsatte skriva och väva in intervjuer alldeles intill bokens utgivning – har mestadels hittat positiva omdömen om Teurnell. Då verkar omdömena vara mer klivna till nya vd:n Tiina Alahuhta-Kasko, som tillträdde i februari 2015, då Ihamuotila förklarade att han övergår till att vara styrelseordförande och överdirektör.

Arrangemanget är helt nytt för Marimekko, ett företag som verkligen har personifierats genom sina ägare och direktörer. De perioder i historien då en stark och lyskraftig ledare har saknats, har det i regel gått dåligt för Marimekko. Egentligen har det ganska ofta gått dåligt, mätt i ekonomiska termer, men varumärket är väldigt starkt och när det har gått bra har det tidvis gått alldeles strålande. Såsom stora delar av 1960-talet och en bra bit in på 1970-talet under Ratia, och sen igen på 1990-talet under Kirsti Paakkanens ledning.

Armi Ratia (1912–1979) beskrivs som en lyskraftig, karismatisk, oförtrötterlig kvinna. Hennes häftiga humörsvängningar och på senare år en fallenhet för sprit förnekas inte heller. Men jobbade passionerat gjorde hon, ständigt. Barnen (bland dem Ristomatti Ratia, känd designer även han) vittnar om att de knappt kan kallas sin mammas barn, hennes barn hette Marimekko.

Ratia grundade företaget 1951 tillsammans med modedesignern Riitta Immonen, som efter en relativt kort tid sålde sin andel till Ratia. Armi hade redan på 1940-talet med sin man Viljo drivit en firma för vaxdukstryck, de började faktiskt i hemmets källare. Företaget fick senare namnet Printex, och uppgick ännu senare i Marimekko, där Armi var vd och den drivande kraften.

Hade Marimekko fötts i Sverige hade märket kanhända hetat Mariaklänning. Men så förankrat är varumärket Marimekko att knappt någon finländare i dag tänker på ordets beståndsdelar eller ursprung. I den här boken lär vi oss att Armi Ratias andra namn är Maria, men det ska inte ha varit förklaringen till namnvalet, utan att man ville hitta ett namn som passade bra ihop med ”mekko” (klänning).

Armi Ratia gillade att slå på stort och de modevisningar som hon ordnade och de ställen där hon nästlade sig in för att marknadsföra tycks obeskrivliga. Att ett litet finskt företag skulle öppna modebutik i USA kunde anses som galenskap på tröskeln till 1960-talet, men så skulle också betydelsen av en enskild persons klädval gå till modebranschens historieböcker. Efter att Jacqueline Kennedy 1960 köpte åtta Marimekko-klänningar från sommarbutiken på Cape Cod trefaldigades Marimekkos export. Följande år öppnades den första permanenta butiken utomlands, i Stockholm, och 1967 hade företaget 90 affärer i Finland och 140 i utlandet. Tillväxten till trots var det ingen dans på rosor. 1969 sades nästan en tredjedel av personalen upp. Så här verkar det ha börjat, man tänker osökt på svallvågorna i något färgstarkt tyg, när de stora känslosvallen ibland har styrt över det rationella och förväntade i företagets historia.

Vid 1990-talets början såg det riktigt illa ut, men då kom följande starka, karismatiska kvinna, Kirsti Paakkanen. Hon lyckades vända trenden och framförallt få personalens starka stöd.

Ihamuotila köpte en 13 procents andel av företaget 2007 och blev ny vd, den då 78-åriga Paakkanen steg åt sidan. De presenterade affären tillsammans, men deras olika synsätt på hur roderskiftet sedan förverkligades hör till bokens höjdpunkter.

Efter att boken utkom har nyheterna kring Marimekko fortsatt. I medlet av januari 2016 meddelade Marimekko om samarbetsförhandlingar som gäller 55 personer, var sju anställd berörs. Bokens författare har inte slutat följa med företaget, de upprätthåller en Facebooksida där de uppdaterar med företagsinfo och diskuterar bokens innehåll med sina läsare.

Anja Kuusisto

Esa Koivuranta, Kati Pehkonen, Tuija Sorjanen, Annina Vainio. *Marimekko – Suuria kuvioita (Marimekko – Stora mönster)*. Förlaget Into, Helsingfors 2015.

ERKKI LIIKANEN – EN SAVOLAXISK KOSMOPOLIT

Erkki Liikanen, född 1950, är en ovanlig finländare såtillvida att han besitter en sällsynt social begåvning och behärskar small talk. Detta i ett land där folket – enligt ett känt Bertold Brecht-citat – tiger på två språk. Liikanen har dessutom en underfundig humor och ett unikt kontaktnät. En savolaxisk kosmopolit, kallas han av författaren *Hannu Leinonen* i boken *Erkki Liikanen – Euron herrttua* (ungefär Hertigen av Euron). Liikanen är spindeln i nätet överallt där han rör sig.

Kanske just därför är också hans karriär anmärkningsvärd. Som 21-åring blev Liikanen Finlands genom tiderna yngsta riksdagsledamot, och samma år dessutom ledamot i kommunfullmäktige i hemstaden S:t Michel. Hans karriär omspannar uppdrag som socialdemokraternas partisekreterare, finansminister, EU-ambassadör i Bryssel och EU-kommissionär i två repriser. Sedan 2004 är han generaldirektör för Finlands Bank.

Helt spikrak har banan ändå inte varit. Till sin egen stora förvåning tvingades Liikanen vänta på en ministerpost ända till sin femte mandatperiod i riksdagen. Själv hade han ansett sig redo för uppdraget avsevärt tidigare. Inte heller i valet till partiledare efter Kalevi Sorsa 1987 var han den självskrivne tronföljare han själv betraktade sig som.

Och trots sin vinnande personlighet har Liikanens egenskaper inte enbart applåderats. I boken sägs att han redan i skolan gillade att argumentera med lärarna och pröva deras tålmod. I början av politikerkarriären tyckte många att han tog väl mycket plats i relation till sin ålder. Hans otålighet har gett honom ovänner och han har kritiserats för att vara en kontrollfreak som blandar sig i minsta detalj.

När det gäller personkemi är det antingen eller för Liikanen, skriver författaren.

Sin karriär inledde Liikanen i ett Finland där president Urho Kekkonen var allestädes närvarande. Presidenten kontrollerade allt och styrde genom att skapa politiskt kaos. Regeringarna var kortlivade eftersom presidenten fann för gott att upplösa dem och utlysa nyval.

På den tiden betydde konsensus att vara överens med presidenten, skriver författaren.

Liikanen var trött på den stela politiska kulturen under Kekkonen. Han var den nya tidens socialdemokrat, akademiskt utbildad och saknade arbetarbakgrund.

Kekkonens hälsa svek 1981. Valet av socialdemokraten Mauno Koivisto till president 1982 innebar en ny epok för Finland, som i långsam takt öppnade sig mot väst. Ekonomiskt var tiderna goda, och flera politiker och ekonomer

började ifrågasätta den förda politiken med ständigt återkommande devalveringar. Också Liikanen, som nu var socialdemokraternas främsta ekonomiska beslutsfattare, förespråkade ”den starka markens politik”.

För Liikanen gick en mångårig dröm i uppfyllelse när han 1987 erbjöds posten som finansminister. Men perioden skulle bli turbulent. Finlands Bank hade strax innan öppnat möjligheten att ta förmånliga, utländska valutalån. Resultatet blev att folk skuldsatte sig upp över öronen och bostadsmarknaden överhettades. Samtidigt växte underskottet i bytesbalansen och inflationen tog fart. Konsumtionsfesten väckte oro, men den tilläts fortsätta.

1989 började konjunkturen vända neråt; bostadspriserna föll, aktiekurserna dalade och konkurserna duggade tätt. I republiken trodde man att allt snart skulle vara normalt igen, men krisen fördjupades. I den här situationen förespråkade finansminister Liikanen en revalvering och Finlands bank skrev upp värdet på marken med 4 procent. Detta, tillsammans med höjd ränta, gjorde att ekonomin bromsades kraftigt. Efteråt var regeringen och Finlands bank oeniga om vem som egentligen stod bakom revalveringsbeslutet – som visade sig vara fatalt.

Som partisekreterare hade Liikanen varit populär, men som finansminister fick han utstå skarp kritik också av de egna. Liikanen började få nog av finländsk politik och ställde in siktet på uppdrag i utlandet. Vissa hävdar att han valde att försvinna eftersom han visste vart ekonomin var på väg. Lågkonjunkturen som följde blev både djup och långvarig. Hur stor skuld Liikanen har i 1990-talets ekonomiska kris kan diskuteras. Men som författaren påpekar berodde lågkonjunkturen på en rad samtidiga omständigheter, inte minst Sovjets sönderfall.

För Liikanen inleddes en ny epok när han 1990 blev Finlands EU-ambassadör i Bryssel. I EU-huvudstaden var han som fisken i vattnet. Hans jazzfrukostar i den 800 kvadratmeter stora representationslägenheten blev legendariska. Han introducerades i vinernas och den goda matens värld, och började ordna lekfulla vinprovningar för de viktigaste kontakterna på kommissionen. Han blev god vän med kommissionens ordförande Jacques Delors, som började övertyga honom om att Finland borde söka medlemskap i EU.

I Finland talade man ännu inte öppet om ett medlemskap – frågan var känslig – men under ytan frodades Europa-entusiasmen. En strid ström av finländska besökare ville bli guidade av Liikanen i Bryssel.

När Sverige sommaren 1991 meddelade att landet, tillsammans med Österrike, söker EU-medlemskap, blev det panik i Helsingfors, och kontakterna med Liikanen intensifierades.

Också Finland hann hoppa på EU-tåget och blev medlem i början av 1995. Liikanen blev landets första kommissionär med ansvar för budget, personal

och förvaltning. När nästa kommission utsågs 1999 var Liikanen en av få tidigare kommissionärer som fortsatte. Hans nya ansvarsområde var industri och it.

Mot slutet av denna mandatperiod fick Liikanen flera jobberbjudanden från hemlandet, men mest lockade uppdraget som generaldirektör på Finlands Bank. Kort efter ankomsten till centralbanken stod det klart att Liikanen inte kommit dit för att lära sig husets seder, utan tvärtom. Bankfolket betraktade honom som överenergisk eftersom han uppenbarade sig på jobbet redan före klockan 8 på morgonen.

Den europeiska skuldkrisen ändrade Liikanens arbetsbild dramatiskt – från tillvaron som chef för ett avlägset sidokontor drogs han in i stormens öga. Han hade en central roll i försöken att lösa skuldkrisen, vilket steg för steg förde honom mot europeiska centralbankens kärna. Liikanen är en av de äldsta rådsmedlemmarna och han har goda relationer till ECB-chefen Mario Draghi.

För boken har författaren intervjuat ett 60-tal personer. Förutom skildringen av Erkki Liikanens karriär, ger boken en intressant inblick i Finlands omvandling från lantbrukssamhälle till modern industrination. Det ständiga hänsynstagandet till Sovjet byttes stegvis mot en orientering västerut som kröntes av medlemskapet i EU och valutaunionen. Boken skildrar den svåra balansen under Kekkonen-eran, när varje närmande mot väst måste vägas upp av en liknande gest mot öst. Också turerna kring Finlands ansökan om medlemskap i EU är intressant läsning. Däremot ägnas onödigt många sidor åt finanskrisen 2008, med tanke på att dessa skeenden redogjorts för i många andra sammanhang samt att Liikanens roll här var marginell.

Hur ser då nästa etapp på karriärstegen ut för den finländske Hertigen av Euron? Blir det kungatronen härnäst? Så gick spekulationerna härom året när Mario Draghi var påtänkt som Italiens näste president. Men så gick det inte, och nu ser Draghi ut att leda ECB till 2019. Liikanens andra mandatperiod på Finlands bank är slut 2018. Samma år fyller han 68. Kanske lockar inrikespolitiken igen.

Patrik Harald

Hannu Leinonen. *Erkki Liikanen – Euron herttua*. WSOY, Helsingfors 2015.

*ET RUVENDE PORTRETT**C.J. Hambro biografert*

Stortingspresident Carl Joachim Hambro ruver på sokkel på Eidsvoll plass foran Stortinget i Oslo. Der deler han plass med Christian Frederik, statsminister Christian Michelsen og nå (mens det er store ombygginger rundt Stortinget) også med statsminister Johan Sverdrup. Disse fire har det til felles at de var avgjørende skikkelser ved viktige vendepunkt i norsk historie – Christian Frederik i 1814, Sverdrup i 1884, Michelsen i 1905 og Hambro i 1940.

I fjor ble det markert at det var 75 år siden tysk okkupasjon av Norge og 70 år siden freden. Derfor passet det bra med en ny biografi om C.J. Hambro – skrevet av en av våre yngre historikere, *Iselin Theien*.

Hun har kunnet støtte seg på det som fortsatt står som en av våre mest sensasjonelle biografier, nemlig Johan Hambros biografi fra 1984 om sin far – «C.J. Hambro – liv og drøm». I dette sønneportrettet ble både Hambros store politiske virke, men også hans mildt sagt noe uryddige privatliv stilt til skue. Iselin Theien har også fått hjelp av ytterligere privat korrespondanse samt et nærmere studium av Hambros virke i Folkeforbundet. Særlig det siste har gitt denne biografien en ekstra dimensjon.

Hambro-familien kom opprinnelig fra Danmark og konverterte fra jødedom til kristendommen tidlig på 1800-tallet. En grein av slekten dro til London og grunnla det som seinere ble Hambros bank.

Carl Joachim Hambro ble født i Bergen i 1885. Hans far var lærer og startet sin egen privatskole. Og store forventninger ble stilt til hans eneste sønn. Preseteristen dro til Oslo for å studere og knyttet der også kontakt med slektninger som hadde stått sentralt i vårt politiske og kulturelle liv. Livet åpnet seg virkelig for ham da han i 1905 ble aktiv i Det norske Studentersamfund. På samme tid innledes et publisistisk virke som skal vare livet ut. Nærmere 50 bøker bærer C.J. Hambros signatur. I 1913 ble han redaktør av *Morgenbladet*.

I januar 1919 tok han så sete på Stortinget, valgt fra Uranienborg krets i Kristiania, nettopp fylt 34 år. Der skulle han bli sittende i rekordlange 39 år, helt fram til 1957. Fra 1926 og fram til krigen var han enten president eller visepresident i Stortinget og etter krigen var han odelstingspresident. Fra 1925 og fram til krigen var han formann i utenriks- og konstitusjonskomiteen og medlem av komiteen i alle sine stortingsår etter krigen. Fra 1928 til 1934 var han formann i Høire og det samme fra 1945 og fram til 1954.

Ironisk nok var motstand mot norsk medlemskap i Folkeforbundet emne for Hambros første innlegg på Stortinget i frontaledebatten i mars 1919. En organisasjon som hans navn seinere skulle være så nært knyttet til. Hambro mente at Norge ville bli en lilleputt i det nye samarbeidet og at Folkeforbundet først og fremst var en fortsettelse av stormaktssamarbeidet – en sammenslutning

av seierherrene etter første verdenskrig. Sammen med representantene fra Arbeiderpartiet, som da var medlem av kommunistenes internasjonale, stemte Hambro imot norsk medlemskap i Folkeforbundet.

Hambro er i sitt innlegg også inne på den manglende involvering fra Stortingets side i utenrikspolitikken. Tidlig på 1920-tallet etableres derfor den utvidete utenriks- og konstitusjonskomité som Regjeringen må konsultere i utenrikspolitiske saker.

1920-årene var de svake regjeringers tid og tro på de sterke menn. Ikke minst blant innflytelsesrike personer knyttet til Høire og Bondepartiet. Gjennom organisasjoner som Fedrelandslaget skulle borgerligheten stå imot en framvoksende arbeiderklasse. Hambro stod her som den klare vokter av partisystemet og parlamentet. «Man kan da ikke gjøre en hvilken som helst skiløper til statsminister» er den berømte bemerkningen han lot falle om forsøket på å gjøre Fridtjof Nansen til regjeringssjef.

Høsten 1926 er Hambro nyomvendt tilhenger av Folkeforbundet og tar sete som delegert i Geneve. Vennskap knyttes med flere sentrale europeiske politikere. Mot slutten av 1930-årene er Hambro medlem av Folkeforbundets kontrollkommisjon og der planlegger man hva som skal skje med organisasjonen dersom krig på nytt bryter ut. Hambro hadde selv gjennom sine reiser gjennom Tyskland på vei fra og til Geneve sett hvordan tyskerne rustet opp og nasjonen forandret seg. Derfor advarte han også mot München-avtalen.

C. J. Hambros navn vil for alltid være knyttet til den 9. april 1940 og Elverums-fullmakten som gav fullmakt til regjeringen å styre inntil Stortinget igjen kunne samles. Iselin Theien viser hvordan Elverums-fullmakten minner sterkt om de fullmakter Folkeforbundets forsamling hadde utstedt i 1938 til generalsekretæren og kontrollkommisjonen. «Som nyvalgt forsamlingspresident og formann i kontrollkommisjonen hadde Hambro således hatt rikelig anledning til å studere fullmakten fra begge sider i Geneve. Betydningen av alt dette for Norge den 9. april 1940 var at Stortinget her hadde en president som så å si hadde et konstitusjonelt forsvarsverk mot diktaturet klart», skriver Theien.

Hambro fulgte konge og regjering ut fra Tromsø den 7. juni 1940. Seinere dro han til USA og ble der en utrettelig foredragsholder for Norges sak. På spørsmålet om det gamle Stortinget skulle møtes igjen i 1945 var Hambro også klar på parlamentets vegne. Ikke minst fordi Elverums-fullmakten også hvilte på at Stortinget fungerte, selv om det ikke møttes. C.J. Hambro satt med presidentklubben da Stortinget igjen kunne samles den 14. juni 1945.

Iselin Theien har kalt sin biografi *Fra krig til krig*, og den slutter i hovedsak når freden kommer. Hambro satt imidlertid på Stortinget i tre perioder til og var som nevnt også partiformann. Derfor er det også et savn at Theien ikke

mer går inn på Hambros rolle etter krigen; bl.a. forholdet til den yngre garde som da gjør seg gjeldende i partiet som John Lyng og Sjur Lindebrække.

Til Hambro-navnet er også knyttet et menneskelig drama. Han ble i 1910 gift med Gudrun Grieg og de fikk fem barn sammen. I 1918 møtte han så sin store kjærlighet, den 13 år eldre skuespilleren Gyda Christensen. «Alt i meg hviler ut i gleden ved deg», skrev Hambro til Gyda, og nesten daglig gikk det betroelser til skuespilleren. Brev ble også feilsendt hjem til Gudrun som truet med oppgjør. Skilsmisse var utenkelig av hensyn til barna, men forholdet preget Hambro-familien. Gudrun døde i USA i 1943 og først i 1946 kunne Hambro og Gyda Christensen gifte seg.

Hambro hadde også store pengesorger. Kemneren truet med å sladre til *Arbeiderbladet* dersom han ikke gjorde opp for seg. Det var bl.a. for å tjene penger at han fra presidentplassen i Stortinget oversatte bøker.

De siste årene bodde C.J.Hambro og Gyda Christensen Hambro i suite 521 på Hotel Bristol der Hambro pleiet henne til hun døde i august 1964. Bare tre måneder seinere sovnet han selv inn. Og fra Hambros sokkel på Eidsvoll's plass konstaterer Theien avslutningsvis: «Bena hans er på vei mot Stortinget, men blikket søker i retning suite 521 på Hotel Bristol»

Jarle Skjørestad

Iselin Theien. *Fra krig til krig. En biografi om C.J. Hambro*. Spartacus, Oslo 2015.

OM OVERSETTELSE I EN SKANDINAVISK KONTEKST

Et nordisk nettverk som i all hovedsak består av litteraturprofessorer, men noen ganger også trekker yngre krefter inn i samarbeidet, har etter tusenårs-skiftet avholdt en rekke seminarer som i sin tur har resultert i bokutgivelser, alle på engelsk. Det har vært nødvendig å benytte dette felles språket når deltakere fra Finland, Island og Færøyene har bidratt med studier av litterære tekster og påvirkning utenfra – ofte med grunnlag i et materiale utilgjengelig for de andre deltakerne på grunn av språket. Etter antologiene *English and Nordic Modernisms* (2002), *European and Nordic Modernisms* (2004) og *Comparative Approaches to European and Nordic Modernisms* (2008) kom boken *Nordic Responses. Translation, History, Literary Culture* ut i 2014. En god del nye navn innenfor nettverket, ikke minst fra Island, bidrar i denne antologien som inneholder tolv artikler. Artikkene har nok “oversettelse” i mange og forskjellige betydninger som fellesnevner, men artikkene går ellers i mange retninger og er av svært varierende kvalitet. Det skal også bemerkes at mange tekster nærmest er rapporter fra en virksomhet eller et fenomen innenfor den enkelte nasjon, uten at det er tenkt eller sagt særlig mye som har overføringsverdi til de andre nordiske land. Da kaster det også mindre lys over oversettelsesproblemet i sin alminnelighet.

Hovedvekten ligger på oversettelser av tekster av forfattere utenfor Norden til et av de nordiske språkene. Det handler om hvordan enkelttekster av et lite utvalg forfattere er blitt oversatt, og det ser ut å være et mål å se hva som skjer når en tekst fra et annet språk og en annen kultur går inn i helt nye kontekster. Ut fra undertittelens tre stikkord – *Oversettelse, historie, litterær kultur* – burde de tolv artiklene i sum formidle noe om hvor avgjørende oversettelse er fordi den gjør viktig litteratur tilgjengelig. Men de bør også vise hva oversatt litteratur betyr for den egne litteraturen som lever og utvikler seg i et samspill med det som kommer utenfra.

Spørsmålet er så i hvor stor grad artiklene i antologien lever opp til målsettingen om å utvide området for litteraturhistorien ved å vise hvor avgjørende oversettelser er for et lands litteratur i sin alminnelighet. I et nordisk perspektiv blir spørsmålet hvilke verk utenfra som blir oversatt, og som derfor får betydning for den egne litteraturen. Dette kan også omfatte verker fra andre nordiske land, mens oversettelser fra de nordiske land til andre språkområder holdes så godt som helt utenfor. Det blir mange og til slutt nokså utydelige målsettinger for artikkelsamlingen, og det kan virke som det man sier er bokens hensikt og siktemål, egentlig er formulert etter at redaktørene har lest alle bidragene. De spriker så kraftig at det neppe er mulig å formulere en klar og overordnet problemstilling som de alle kan sies å samle seg om.

De enkelte bidrag kan likevel være både interessante og bringe ny kunnskap. Noen artikler peker utvilsomt på viktige utviklingstrekk og grunnleggende problemer knyttet til overføringen av et komplisert språklig og litterært materiale over til et nytt språk og en ny litterær kultur der det kan leve videre og virke direkte og indirekte innenfor det nye språkområdets litterære institusjon.

De tre første bidragene i antologien gjelder på ulikt vis oversettelser til islandsk, mens den fjerde artikkelen også gjelder Island for så vidt som den handler om oversettelser av Laxness' "Salka Valka" til de andre nordiske språk. Martin Ringmar presenterer her mye bemerkelsesverdige materiale, i og med at romanen ble kortet ned, forandret, oversatt uten bruk av originalteksten. Det virker dessuten som måten teksten blir behandlet på følger Laxness' karriere, og kanskje først blir tatt seriøst i perioden etter at forfatteren ble tildelt Nobelprisen i 1955. Laxness står ellers sentralt også i en annen artikkel i boken – nemlig der Astráður Eysteinnsson tar opp om islandske oversettelser av Hemingway. Her var Laxness en tidlig og viktig oversetter, og det viser seg å være mange paralleller i de to Nobelprisforfatterens liv og virke. Hemingways påvirkning på stil og skrivemåte er selvfølgelig noe som kunne vært undersøkt i alle de nordiske land, særlig på novellens område.

Det er fint at et bidrag fra Færøyene er med i antologien, selv om artikkelen gjelder noen få og svært tidlige oversettelser som nesten helt direkte legger grunnlaget for færøysk skriftkultur.

Hannu Riikonens artikkel, «Translating into Swedish in Finland», er kanskje den som mest direkte tar opp de mest presserende utfordringene man har når det gjelder betydningen av oversettelse for nasjonal identitet og selvforståelse. Mange faktorer har bidratt til en helt spesiell situasjon i Finland, der mengden av oversettelser til svensk – ikke bare av finsk litteratur – har vært enorm. Det er også verdt å merke seg at noen av de klassiske oversettelsene til svensk språk faktisk kommer fra Finland.

Tre artikler som gjelder gjendiktning/oversettelse av modernistisk poesi – Pound og Eliot – skal bare nevnes her, men sammen med en artikkel om to danske oversettelser av Kafkas "Slottet", viser disse blant annet at oversetterens bakgrunn og preferanser – flere av oversetterne har vært forfattere selv – kan være helt avgjørende for oversettelsens tolkning av originalen. Ole Karlsens artikkel om Jan Erik Volds oversettelser av en rekke amerikanske poeter kan i og for seg sies å gi samme inntrykk: En oversetter som selv er lyriker «gjenoppfinner», i det språk han selv bruker, sine favorittlyriker, og det kan både forstås og vurderes på mange måter.

Bokens siste bidrag har tre forfattere og tar for seg tre oversettelser som den norske poeten Olav H. Hauge står for – dikt av Georg Trakl, René Char og Stephen Crane. Det er mange fine observasjoner her av spennet mellom kompleksitet og enkelthet og om «den indre nødvendighet» som gjorde at Hauge strevde med sine oversettelser, ofte gjennom flere tiår. Forfatterne har enten ikke kjent til eller ikke brydd seg om at det er skrevet ganske mye om Hauge som oversetter tidligere; det skulle vært vist til i en bok som ellers utmerker seg med kildehenvisninger, noteapparat og alt som hører til.

En formastelig tanke til slutt: Hvis alle oversettelsene som drøftes i "Nordic Responses" først og fremst har til hensikt å gjøre fremmed litteratur kjent på nasjonalspråket, og hvis det er slik at oversettelser bidrar til å utvikle og fornye nasjonalspråket – noe som ikke minst synes nødvendig som motvekt til den engelske dominans i medie- og kulturverdenen – er det nesten paradoksalt at slike spørsmål blir diskutert på engelsk i den nordiske settingen som boken kommer ut av. Redaktørene er lett selvironiske i forhold til dette spørsmålet. Og man må kanskje gripe til engelsk for at vi i det hele tatt skal kunne forstå hverandre bedre over de nordiske språkgrensene?

Hans H. Skei

Jakob Lothe, Ástráður Eysteinnsson and Mats Jansson, eds. *Nordic Responses. Translation, History, Literary Culture*. Novus Press, Oslo 2014.

LÅNG DAGS FÄRD MOT MAKT
EN LYSANDE BOK OM MILJÖPARTIET

Riksdagsvalet hösten 2014 blev ett bakslag för Miljöpartiet (MP). Efter framgångssagan i Europa-valet på våren samma år, då partiet blev näst största svenska parti i EU-parlamentet med 15,4 procent, framstod utfallet av riksdagsvalet avgjort som en besvikelse för Miljöpartiet och dess anhängare. Partiets 6,9 procent av rösterna räckte bara till 25 mandat dvs. detsamma som i föregående riksdagsval. Trots det oväntat mediokra valresultatet kunde Miljöpartiet nå regeringsmaktens innersta boningar i Rosenbad. Hela sex ministrar i den socialdemokratiskt ledda regeringen hämtades från det gröna partiet. Noga räknat tog det 33 år från det att Miljöpartiet bildades på hösten 1981 i Örebro till dess att man tog sig in i kanslihuset och fick bekläda statsrådsposter. När Göran Persson var statsminister fick MP nöja sig med åtta sakkunniga, dvs. tjänstemän, i kanslihuset. Dit men inte längre sträckte sig Socialdemokraterna på Perssons tid. Annat blev det efter valet 2014.

Miljöpartiets långa och slingriga väg till regeringsmakten har journalisten *Maggie Strömberg* skildrat initierat och välskrivet i boken *Vi blev som dom andra. Miljöpartiets väg till makten*. Till vardags verkade Maggie Strömberg fram till nu på nyhetsmagasinet *Fokus* där hon levererat det ena intresseväckande politiska reportaget efter det andra. Hennes bok har mycket välförtjänt blivit prisbelönad och författaren själv blev värvad till Sveriges radios Ekoredaktion.

Strömbergs bok bygger på 250 intervjuer med ledande miljöpartister gjorda under tre års tid. En stor del av dem är bakgrundsintervjuer utan angivande av källan. Därutöver har Maggie Strömberg tagit del av relevant statsvetenskaplig forskning på politikområdet samt läst åtskilliga sentida politikermemoarer. Resultatet av all denna möda med att dokumentera Miljöpartiets upphöjelse till regeringsmakten är imponerande. Boken hör till det bästa som utkommit i Sverige i den politiska reportagegenren.

I Norden är det inte svårt att finna partier – som trots sin litenhet – på ett avgörande sätt kunnat påverka det politiska skeendet och utöva regeringsmakten. De mest typiska exemplen är väl Radikale Venstre (RV) i Danmark och Svenska folkpartiet (Sfp) i Finland. Fast just nu råkar dessa båda små partier stå vid sidan av den regeringsmakt som de vanligen varit en viktig del av. Antingen, som i RV:s fall, som ett stödparti till regeringen eller inom regeringsbyggnadens hank och stör. Radikale Venstre försedde Danmark med en statsminister genom Hilmar Baunsgaard. Han stod i spetsen för en borgerlig trepartikoalition tillsammans med Venstre och Det konservative folkeparti 1968 – 1971. Efter att ha suttit med i hela 36 år i rad i skiftande finländska koalitionsregeringar drar Svenska folkpartiet nu för tiden efter andan i opposition. Det måste kännas ovant för regeringsvana Sfp.

En annan nordisk aspekt är hur länge det tog för högerbetonade populistpartier att nå den exekutiva makten. För Framskrittpartiet dröjde det 40 år – räknat från inträdet i Stortinget 1973 – innan Høyres ledare Erna Solberg välkomnade dem ombord på den norska regeringsskutan efter en borgerlig valseger 2013. För Sannfinländarna skedde detsamma efter valet 2015 då Centerpartiets nye ledare Juha Sipilä bildade en borgerlig trepartikoalition tillsammans med dem och Samlingspartiet. Sannfinländarnas politiska rötter sträcker sig ända tillbaka till Veikko Vennamos dagar. Hans Landsbygdsparti kom in i den finländska riksdagen redan 1959 och hamnade sedan i regeringen 1983.

Efter dessa nordiska utvecklingar kan det konstateras att den svenska riksdagen fram till 1988 års val bara innehöll fem partier – Socialdemokraterna, Moderata Samlingspartiet, Centerpartiet, Liberalerna (som nyligen genomgått ett namnbyte) och Vänsterpartiet. Ett undantag från detta grundläggande fempartimönster var den borgerliga samlingsrörelse – baserad i den skånska fyrstadsvalkretsen – som gick under beteckningen Mbs (Medborgerlig samlings) som erövrade några riksdagsmandat på 1960-talet. Annars var riksdagspartierna faktiskt bara fem ända till dess att Miljöpartiet gjorde entré i det ärevärdiga riksdagshuset på Helgeandsholmen efter 1988 års val. Miljöpartiets inträde i riksdagen skedde mot bakgrund av miljökatastrofer med säldöd och algblooming som främsta kännetecken. I valet 1991 åkte Miljöpartiet bryskt ur riksdagen. In trädde istället två andra partier nämligen det högerbetonade Ny Demokrati och Kristdemokratiska samlingspartiet (Kds). Ett av de två nya riksdagspartierna, nämligen Kds, nådde ända fram och hamnade i den borgerliga fyrtiregering som moderatledaren Carl Bildt bildade. Efter riksdagsvalet 1994 var antalet riksdagspartier fortsatt sju sedan Ny Demokrati sönderfallit i sina beståndsdelar och Miljöpartiet gjort rentré på riksdagsarenan. Efter valen 2010 och 2014 inrymmer den svenska riksdagen hela åtta partier sedan Sverigedemokraterna tagit plats där. Nytt är också att den svenska (två)blockpolitiken ersatts av ett treblocksystem. Det har gjort regeringsfrågan minst sagt svårmanövrerad.

Strax efter det att Maggie Strömbergs bok kommit ut drabbades Miljöpartiet av kraftiga inre motsättningar till följd av politiska eller verbala fadäser som två av dess statsråd gjort sig skyldiga till. Den kontroversielle bostadsministern Mehmet Kaplan fick lämna regeringen efter att ha befunnit sig i oacceptabelt middagssällskap. Åsa Romson, ett av miljöpartiets två språkrör när den socialdemokratiska statsministern Stefan Löfven bildade sin koalition med Miljöpartiet och tillika vice statsminister (fast bara till namnet), avsattes vid Miljöpartiets kongress i maj 2016. Kaplans och Romsons ersättare i regeringen blev den erfarne fd. riksdagspolitikern och EU-parlamentarikern

Peter Eriksson och kommunalrådet Karolina Skog från Malmö. Den förre fick det svåra uppdraget att hantera bostadsfrågan och den senare blev inte otippat miljöminister.

Miljöpartiet avviker från de övriga riksdagspartierna i många avseenden. Istället för att ha en – säger en – partiledare så leds partiet av två språkrör, den ena alltid en man och den andra alltid en kvinna. Språkrörens tid är utmätt. De får sitta i högst nio år. På sistone har det varit det framgångsrika radarparet Peter Eriksson och Maria Wetterstrand. När den nuvarande S-MP-regeringen trädde till 2014 var det Gustav Fridolin och Åsa Romson. Nu är Romson ersatt med Isabella Lövin.

Att det för ett litet parti inte är lätt att regera tillsammans med ett avsevärt större parti har Miljöpartiet fått känna av in på bara kroppen. Den omstridda försäljningen av statligt ägda bolaget Vattenfalls brunkolsverksamhet i Tyskland, det momentana stoppet för byggandet av förbifarten runt Stockholm, den uppskjutna nedläggningen av Bromma flygplats och eftergifterna beträffande flyktinginvandringen har Miljöpartiet fått tolerera. Alternativet hade varit att lämna statsrådstaburettorna.

Regeringsengagemanget har också krävt personoffer även utanför den snäva regeringskretsen. När detta skrivs har Miljöpartiet stuvat om på sina topposter i riksdagsarbetet. Partiets utrikespolitiska talesperson har fått sparken liksom den miljöpartistiske ordföranden i riksdagens EU-nämnd. Miljöpartiet börjar alltmera göra skäl för beteckningen ett parti som andra. Vill man vara med om att röra i den politiska köttgrytan så måste man acceptera de villkor som gäller vid den politiska matlagningen. Man kan i längden inte agera som om man vore ett oppositionsparti och samtidigt sitta kvar i regeringen.

I Miljöpartiets barndom talade man om två grupperingar – realister och fundamentalister. Fältropet från de nuvarande språkrören Gustav Fridolin och Isabella Lövin går ut på att MP:s riksdagsledamöter ska vara visionära realister. Det understryker bara ytterligare att partiet blivit som dom andra.

Med makt följer ansvar. Det har också Miljöpartiets företrädare på olika nivåer måst inse.

Claes Wiklund

Maggie Strömberg. *Vi blev som dom andra. Miljöpartiets väg till makten.* Bokförlaget Atlas, Stockholm 2016.

MERA BRUKSLITTERATUR ÄN KONSTDIKT
BODIL MALMSTENS SAMLADE DIKTER

Så många som har dött i år. En av dem är *Bodil Malmsten* (1944–2016) som gick bort i kalla februari. Långt innan kastanjerna slog ut, för att låna en av hennes egna romantitlar. På senare år har Malmsten kanske mest förknippats med sin blogg från den franska byn Finistère där hon bosatte sig och varifrån hon fick perspektiv på Sverige. En blogg som för övrigt ligger kvar på nätet, adress ”finistere.se”. Den bloggen klipptes ihop till böcker med titlar som *Priset på vatten i Finistère* eller *Sista boken från Finistère*. Hon gav också ut en författarpraktika, *Så gör jag: om konsten att skriva*.

Men främst är det väl ändå som lyriker som man tänker på Bodil Malmsten, och nu ger hennes förlag ut volymen *Samlade dikter*. Den består av åtta diktsamlingar från debuten 1977 med *Dvärgen Gustaf* till hennes återkomst till poesin 2015 med *Det här är hjärtat*. Däremellan finns samlingarna *Damen, det brinner!, Paddan & branden, Nåd & onåd, Nefertiti i Berlin, Landet utan lov* och *inte med den eld jag har nu*. Utifrån titlarna kan man fundera en del över eldens betydelse i Malmstens poesi... men ingen eld utan rök, och naturligtvis är det följande dikt som citeras på bokens baksida, en av hennes mest älskade och lästa:

Vi som lever
 Är bara de döda på semester
 Nå sorts sommargäster
 Så
 Ta ett bloss för moster Lillie
 Ett halsbloss & ett glas rött
 Ett bloss för moster Lillie för moster Lille har dött
 Hon gick bort i strumpor med sömmar
 & odödliga rock’n’rolldrömmar
 Hon gick bort till någonstans –
 Somewhere för att det fanns
 En korsning med inbromsningsspår i
 Ifrån West Side Story
 Så
 Sätt dig på hennes gravsten
 & dingla med dina smalben

Denna moster Lillie, får vi också veta i dikten, ”hatade regler & tjat / & ord som hata & hat”. Och det är inte svårt att dra slutsatsen att det var en hållning som också var författarens. Bara att byta ut det traditionella ”och” mot ett ”&” vittnar om ett sug att bryta regler. Överlag är det rätt intressant det där med hur man namnger diktsamlingar. En gammal beprövad modell är just den tudelade titeln. *Sånger och formler* hette Katarina Frostensons senaste. Om man vänder

sig till Gunnar Ekelöf blir det *Sorgen och stjärnan*. Hjalmar Gullberg väljer *Dödsmask och lustgård* – men hos Bodil Malmsten handlar det om *Nåd & Onåd*. Samma klassiska spänning mellan de två titelorden & ändå en brytning med traditionen.

Vid sidan av författarskapet jobbade Bodil Malmsten också som översättare av musikaltexter, och mycket av översättarens mottaglighet märks i hennes dikter. Att läsa hennes samlade verk blir som att få en snabbrepolis av de senaste fyrtio årens reklamspråk, låttexter, citat och vardagsjargong. Gärna på engelska. Allt från ”Revlonblushern / Silk Soft Superlashen”, foodprocessors och Trivial Pursuit på åttio-talet till American Psycho, Eurosport, Discovery och Nikes slogan ”Just do it” på nittio-talet. Denna snabba reaktivitet inför de samtida uttrycken får nog på en gång betecknas som Malmstens särart och hennes begränsning. Konsekvent låter hon sina texter bombarderas av uttryck och vändningar från samtida populärkultur och konsumtion. Som metod får det till effekt att läsaren omedelbart känner sig bekant och hemmastadd i dikterna. (Jag kan vittna om att greppet fungerade. När jag gick på gymnasiet på tidigt nittio-tal läste alla Bodil Malmsten. Undantagslöst.) Samtidigt – när jag nu får alla hennes diktsamlingar sammanbundna av en bokrygg måste jag säga att denna hennes metod blir både påträngande och högljudd. Det ligger något tvångsmässigt och liksom *too much* i skrivsättet. Malmsten skriver en lyrik som inte begär någon tolkningsinsats av sin läsare. Hennes texter är ojäma. De balanserar mellan tydlighet och övertydlighet, mellan träffsäkerhet och belastning. Som läsare sitter jag hela tiden liksom på spänn och hoppas att hon inte ska upprepa sig för mycket, inte hamra in poängerna.

Men så plötsligt, rätt som det är, kan det lyfta. Där finns en och annan helt rak och osentimental passage som bär sig själv. Debutsamlingen *Dvärgen Gustaf* framstår i många stycken som oväntat frisk. Men jag väljer ändå att ge ett citat ur hennes sista diktsamling – en sorgebok om en förlorad, älskad människa – där jaget bland främmande ansikten i tunnelbanan plötsligt tycker sig se den döda.

Det är du
 Det är ju du
 Kroppen
 Hållningen
 Färgerna
 Huvudformen
 Halsen
 Axlarna
 du
 Det måste vara du
 Det är du

Det här är hjärtat var Bodil Malmstens första diktsamling på många år. Hon kommenterade den med att hon egentligen inte skrev poesi längre, men att just den här dikten behövde bli skriven. Det ligger något i det uttalandet som går utöver författaren själv. Är det inte allmänmänskligt att vi vänder oss till lyriken när trycket är så starkt att inga andra språkformer fungerar? Lyriken ger ju plats också åt allt det som inte kan utsägas, åt vakuum och tystnader.

Eftersom det blev hennes sista bok vill jag gärna stanna vid den ett tag. *Det här är hjärtat* är en berättande långdikt som löper från början till slut, från en telefon som ringer mitt i natten till ännu en minnesbild av samma telefonsignal. I sorgeprocessen finns allt från barnsligt egoistiska utbrott över dödsfallet – ”jag hatar att du överger mig” – till försöken att sällskapa med sorgen som ett inre tillstånd. Det mesta händer inuti den sörjande samtidigt som hon i en yttre verklighet befinner sig antingen i lägenheten, på 55:ans buss, hos en ”sorgecoach” i Ropsten eller på en thoraxklinik. Det senare därför att något är fel också fysiskt med det egna hjärtat, det går i otakt. Runt kliniken står vårens lökväxter – narcisser, scilla och pingstliljor. Motiviskt blir det något av kyrkogårdsvandring och ”carpe diem” i sådana avsnitt: ”Se på liljorna / medan du kan det”. I sådana stunder rör Bodil Malmsten vid djupt liggande mänskliga och litterära uttryck – och det är inte svårt att se hur hennes verk också i fortsättningen kommer att betyda något för många läsare – eller ska jag säga lyssnare? Den lyrik som Malmsten skriver överlever inte minst i kraft av sitt svängiga, rimmade språk. Sina ordlekar och sin språksnickarglädje. Det som vid tyst och enskild läsning uppfattas som överlastning eller platthet kommer mer till sin rätt i muntlig form, vid uppläsning. ”Samlade dikter” av Bodil Malmsten är därför mer brukslitteratur än de är konstdikt. Och kanske strävade författaren efter varken mer eller mindre.

Gott så.

Stina Otterberg

Bodil Malmsten. *Samlade dikter*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2016.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Harald, Patrik, journalist, Hufvudstadsbladet, Helsingfors

Kuusisto, Anja, journalist, Helsingfors

Otterberg, Stina, fil.dr, Göteborg

Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo

Skjørestad, Jarle, seksjonsleiar, Oslo

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Wiklund, Lena, NT:s redaktionssekreterare, Stockholm

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrifts andra utgåva under 2016 inleds med tre minnesbetonade artiklar. Karin Söders stora insatser inom det officiella och det inofficiella nordiska samarbetet sammanfattas av Anders Ljunggren. Om Anker Jørgensens nationella och nordiska gärning skriver Henrik Hagemann. Klaus Rifbjergs författarskap tecknar Torben Brostrøm en bild av. Rifbjerg mottog Nordiska rådets litteraturpris 1970 för romanen ”Anna (jeg) Anna”.

Seppo Zetterberg påminner om att det nu förflutit 60 år sedan Sovjetunionen återlämnade Porkala till Finland efter det påtvingade arrendet år 1944. Hans H. Skei skriver om den storsäljande norska deckarförfattaren Jo Nesbø. Esben Tange tar fatt på den danske komponisten Rued Langgaards svenska anknytningar. Lisbeth Bonde har intervjuat en framstående dansk poet och bildkonstnär, Amalie Smith.

För egen räkning tar upp bildningsbegreppet till diskussion med Kristian Hvidt som skribent.

Anders Ljunggrens *Krönika om nordiskt samarbete* tar denna gång upp hur väl de nordiska länderna står rustade ekonomiskt inför framtiden. *Letterstedtska föreningens* mångårige huvudstyrelseledamot Tord Ganelius har avlidit. Hans minne tecknas av Lars-Åke Engblom.

Hans. H. Skei återkommer i sin *bokessä* till den rikliga litteraturen om författaren Alexander L. Kielland. *Kring böcker och människor* inleds med Lena Wiklunds recension av Gunilla Jensens bok om författaren Lars Molin. Anja Kuusisto anmäler en bok om Marimekko. Hannu Leinonens biografi om den finländske politikern och fd EU-kommissionären Erkki Liikanen tar Patrik Harald upp till betraktande. Stortingspresidenten C.J. Hambro har blivit föremål för ännu en biografi som har Iselin Theien som författare. Jarle Skjørestad har läst den. NT:s norske redaktör tar upp en engelskspråkig skrift om översättningar. NT:s huvudredaktör recenserar Maggie Strömbergs bok om det svenska Miljöpartiets väg till regeringsmakten. Stina Otterberg har läst nyss avlidna Bodil Malmstens samlade dikter.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin toinen numero 2016 alkaa kolmella muistoartikkelilla. Karin Söderin suuren merkityksen viralliseen ja epäviralliseen pohjoismaiseen yhteistyöhön tiivistää Anders Ljunggren. Anker Jørgensenin kansallisesta ja pohjoismaisesta työstä kirjoittaa Henrik Hagemann. Klaus Rifbjergin kirjallista työtä kuvaa Torben Brostrøm. Rifbjerg sai Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon 1970 romaanistaan Anna (jeg) Anna.

Seppo Zetterberg muistuttaa, että on 60 vuotta siitä, kun Neuvostoliitto palautti Porkkalan Suomelle; se oli jouduttu vuokraamaan 1944. Hans H. Skei kirjoittaa norjalaisesta dekkarikirjailijasta Jo Nesbøstä, jonka myyntimestys on ollut valtava. Esben Tange perehtyy tanskalaisen säveltäjän Rued Langgaardin ruotsalaisiin yhteyksiin. Lisbeth Bonde on haastatellut merkittävää tanskalaista runoilijaa ja kuvataiteilijaa Amalie Smithiä.

För egen räkning ottaa esille käsitteen sivistys, kirjoittaja on Kristian Hvidt.

Anders Ljunggrenin *Krönika om nordiskt samarbete* pohtii tällä kertaa sitä, miten hyvin Pohjoismaat ovat taloudellisesti varustautuneet tulevaisuuteen. *Letterstedtska föreningens* pääjohtokunnan monivuotinen jäsen Tord Ganelius on kuollut. Lars-Åke Engblom on kirjoittanut muistosanat.

Hans. H. Skei palaa *kirjaesseessään* kirjailija Alexander L. Kiellandia käsittelevään runsaaseen kirjallisuuteen. *Kring böcker och människor*-palstalla on ensimmäisenä Lena Wiklundin arvostelu Gunilla Jensenin kirjailija Lars Molinia käsittelevästä kirjasta. Anja Kuusisto ilmoittaa kirjan Marimekosta. Patrik Harald tarkastelee Hannu Leinosen kirjoittamaa suomalaisen politiikan ja entisen EU-komissaarin Erkki Liikasen elämäkertaa. Suurkäräjien puhemies C.J. Hambro on saanut vielä yhden elämäkerran; sen on kirjoittanut Iselin Theien. Jarle Skjørestad on lukenut sen. NT:n norjalainen toimittaja ottaa esille englanninkielisen käännöksiä käsittelevän julkaisun. NT:n päätoimittaja arvostelee Maggie Strömbergin kirjan Ruotsin Ympäristöpuolueen tiestä hallitusvaltaan. Stina Otterberg on lukenut äskettäin kuolleen Bodil Malmstenin kootut runot.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2016 sin hundratrettionde årgång, den nittioandra i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. *Prenumerationspriset inom Norden för 2016 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2016 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Telefon +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta
Tel 0158-137 89 (bostaden). E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel 050 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-104 Reykjavík
Tel 854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel 97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no